

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav řeckých a latinských studií

**Knížecí zrcadlo
Jana ze Salisbury**

...

(John of Salisbury's Mirror of Princes)

...

— diplomová práce —

Jan Kopecký

Mgr. Martin Bažil, Ph.D., vedoucí práce

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Děkuji Mgr. Martinu Bažilovi, Ph.D., za vedení práce, praktické rady a cenné konzultace, Ing. Mgr. Václavu Šmilauerovi za pomoc s bilingvní sazbou programem L^AT_EX.

Obsah

1 Úvodní studie	3
1.1 Život Jana ze Salisbury	3
1.1.1 Původ a dětství	3
1.1.2 Léta studentská	6
1.1.3 Sekretář a diplomat	7
1.1.4 Biskup	17
1.2 Kontext a struktura Policraticu	18
1.3 Poznámky k použitému latinskému textu a jeho úpravě . .	23
1.3.1 Edice	23
1.3.2 Poznámky k citacím a úpravě textu	28
Reference	29
2 Policraticus IV, text a překlad	33
Předmluva	34
1 O rozdílu mezi panovníkem a tyranem; co je panovník.	34
2 Co je zákon. Panovník není vázán zákonem.	38
3 Panovník je služebníkem kněží a celku společnosti.	38
4 Z Božího zákona je panovník podřízen spravedlnosti	38
5 Panovník má být bezúhonný a vyvarovat se chamtivosti.	38
6 Panovník má ctít zákon Boží, umět číst a naslouchat učencům.	58
7 Panovník má být bohobojný a pokorný.	58
8 O panovníkově spravedlnosti, laskavosti a zkázněnosti.	76
9 Panovník se nesmí uchýlovat ani vpravo, ani vlevo.	76
10 Panovníkův prospěch z péče o spravedlnost	84
11 Jaká další odměna náleží panovníkům.	84
12 Z jakých příčin bývají vladařství a královská moc odebírány.	84
A Další překlady	103
Plútarchův nabádavý dopis Traianovi.	103
Plútarchova metafora státu	103
Janovy vzpomínky na studentská léta	103
Resumé	115

Kapitola 1

Úvodní studie

1.1 Život Jana ze Salisbury

Již od poloviny devatenáctého století zkoumají badatelé Janův život, převážně v souvislosti s dějinami středověké vzdělanosti, neboť v této oblasti jsou jeho autobiografické poznámky zvláště cenným zdrojem.¹ Díky vyjádřením osobní povahy, roztroušeným v rozsáhlé Janově tvorbě, se můžeme pokusit shrnout některé události či okolnosti jeho života. Janova biografie tak možná stojí na pevnějších základech, než je tomu u množství jiných středověkých autorů, leč i u něj zůstává řada otázek nezodpovězených.

1.1.1 Původ a dětství

Jako doba Janova narození se obvykle udává období roků 1115–1120.² Jedná se o odhad vycházející z jeho vlastního vyjádření, že rok po smrti krále Jindřicha I. (tzn. v roce 1136), když odcházel na studia do Paříže, byl ještě *adulescens admodum*.³

Své sepětí s dávným předchůdcem dnešního města Salisbury (nyní pustou archeologickou lokalitou zvanou *Old Sarum*) Jan prozrazuje v osmé knize *Policratiku*: zde říká, že jeho krajané (*gens mea*) mají své jméno po císaři Severovi a že se o tomto krutém císaři musí zmínit, aby nevzbudil podezření, že o něm mlčí, aby nepoškodil „své“ město *Severia* či *Seresberia*.⁴

---

¹Podle [Liebeschütz 1950], p. 1, začíná moderní sekundární literatura o Janovi dílem Hermannu Reutera (*Zur Geschichte der christlichen Wissenschaft im 12. Jahrhundert*, Berlin 1842).

²[Schaarschmidt 1862], p. 9, považuje za jistý termín *post quem* rok 1110.

³*Metalogicon*, II, 10, [Mtl], p. 70.

⁴*Policraticus*, VIII, 19: *Decreueram hic subsistere et ad alias a Romanis transire historias; sed quia in cathalogum imperatorum ille, a quo genti meae nomen est, Seuerus occurrit, qui aduersus Christi nomen tyrannidem grauem exercuit, illum adhuc solum adiciam, ne Seueriae uel Seresberiae nostrae parcere uidear.* [PW] II, p. 371; cf. o. c., VI, 18, [PW], II, pp. 47s., *Ep.* 33, [Ltr I], pp. 57s., *Ep.* 137, [Ltr I], p. 16.

Vedle jmenného přídomku *Saresberiensis*⁵ Jan sám možná používal ještě označení či jméno *Parvus*. V listu 212 děkuje Janovi z Canterbury, biskupovi v Poitiers, za prokázaná dobrodiní. Říká, že je svému příteli hluboce zavázán, leč skromně pochybuje, zda je vůbec schopen se mu adekvátně odvděčit:

Sed quantum est hoc quod me totum, id est hominem Paruum nomine, facultate minore, minimum merito, uobis debere profiteor?⁶

Co to však znamená, když říkám, že jsem Vám zcela zavázán já, který jsem podle jména Malý, majetkem ještě menší a zásluhami nejmenší?

Zda se jedná o zděděné jméno,⁷ či přezdívku odrážející nižší tělesný vzrůst či nízké společenské postavení (pak by v dopise říkal, že je jeho jméno bezvýznamné), nelze určit ani z tohoto úryvku ani z jiných dobových zpráv.⁸

Z Janových stesků na hmotnou nouzi můžeme usuzovat, že z vysokých společenských vrstev nepocházel.⁹

Nevíme, zda byl původu anglosaského, normanského či smíšeného. Na základě výsměšné poznámky v *Enthetiku*, namířené na Normany, se však můžeme domnívat, že jeho původ byl spíše anglosaský.¹⁰

⁵Tato součást jeho jména není až pozdějšího data; Jan sám se tak představoval, e. g. *Epp.* 176. 315–317 [Ltr II], pp. 164. 774–778.

⁶[Ltr II], p. 342; ve vícero dopisech pak používá obrat „*mea parvitas*“: *Epp.* 19, 28, 116, 158, 171, 176, 184, 196, 209, 246, 273, 306, 313.

⁷Ani tuto možnost nelze dle [Wilks 1984], p. 1 zcela vyloučit.

⁸Cf. [Nederman 2005], p. 3, [Schaarschmidt 1862], p. 10.

⁹Např. ve vzpomínkách na svá studentská léta ve Francii uvádí, že se mu nedostávalo pomoci od příbuzných či přátel, a tak vyučoval děti urozených: *Nobilium liberos qui mihi amicorum et cognatorum auxiliis destituito papupertati meae solaciante Deo alimenta praestabant instruendos susceperam*. *Metalogicon*, II, 10, [Mtl], p. 72.

¹⁰Jan (*Etneticus*, vv. 133–146, [Enth], p. 115) vyčítá Normanům zanášení jazyka solécismy a barbarismy a napodobování Francouzů:

Esse catenatum se credit Sertorianus,
si iubeas recte vivere, siue loqui.
Hoc onus, ecce iugum, quod vitans nostra iuventus
ad summum currit prosperiore via:
admittit soloen, sumit quod barbarus affert,
inserit haec verbis, negligit arte loqui.
Hoc ritu linguam comit Normannus, haberi
dum cupit urbanus, Francigenamque sequi.
Aulicus hoc noster tumidus sermone rotundo
ridet natalis rustica verba soli.
Sermo rotundus hic est, quem regula nulla coartat,
quem gens nulla potest dicere iure suum.
Vilis apud veteres fuerat modus iste loquendi,
lege bona solitos vivere, lege loqui.

O otci není známo nic. Dle Brooka se mohlo jednat o ženatého kanovníka v Salisbury.¹¹ O matce se od Jana dozvídáme pouze, že ji navštívil roku 1170 po svém sedmiletém exilu: v té době prý byla již dva roky nemocná, avšak dostalo se jí ujištění shůry, že nezemře, dokud se neshledá se svými syny Janem a Richardem po jejich návratu z exilu.¹² V řadě dopisů se Jan zmiňuje o svém mladším bratru Richardovi (kanovníkovi v Exeteru a pozdějším řeholním kanovníkovi v Mertonu), který mu byl společníkem ve francouzském exilu v šedesátých letech,¹³ a o starším nevlastním bratru Robertovi, kanovníkovi v Exeteru a pozdějším arcijáhnovi v Totnes.¹⁴ Další dva příbuzní, o nichž se Jan alespoň letmo zmiňuje, jsou synovec Jan, syn Robertův,¹⁵ a jakýsi příbuzný jménem Richard, zesnulý na cestě z Říma v diplomatických službách Tomáš Becketa.¹⁶

Ze svého dětství vypráví Jan níže uvedený příběh. Již zde lze spatřovat předznamenání jeho střízlivě skeptického smýšlení, kterým se vyznačují jeho stěžejní díla.

Dum enim puer, ut psalmos addiscerem, sacerdoti traditus essem, qui forte speculariam magicam exercebat, contigit ut me et paulo grandiusculum puerum, praemissis quibusdam maleficiis, pro pedibus suis sedentes ad speculariae sacrilegium applicaret, ut in unguibus sacro nescio oleo¹⁷ aut crismate delibutis uel in eterso et leuigato corpore peluis quod quaerebat nostro manifestaretur indicio. Cum itaque praedictis nominibus, quae ipso horrore licet puerulus essem demonum uidebantur, et praemissis adiurationibus, quas Deo auctore nescio, socius meus se nescio quas imagines tenuiter tamen et nubilosas uidere indicasset, ego quidem ad illud ita cecus extiti, ut nichil michi appareret nisi ungues aut peluis et cetera quae antea noueram. Exinde ergo ad huiusmodi inutilis iudicatus sum, et quasi qui sacrilegia¹⁸ haec impedirem, ne ad talia accederem condempnatus, et quotiens rem hanc exercere decreuerant, ego quasi totius diuinationis impedimentum arcebar. Sic michi in ea etate propitiatus est Dominus.¹⁹

Když jsem byl ještě chlapec, svěřili mě, abych se naučil žalmům, jednomu knězi, který se shodou okolností věnoval jas-

¹¹[Wilks 1984], p. 3.

¹²*Ep.* 304, [Ltrr II], p. 716.

¹³*Ep.* 136, [Ltrr II], p. 12, *Ep.* 177, [Ltrr II], pp. 180–184.

¹⁴[Nederman 2005], p. 3 vypočítává šest Janových dopisů adresovaných Richardovi a 4 adresované Robertovi

¹⁵*Ep.* 147, [Ltrr II], p. 42.

¹⁶*Ep.* 277, [Ltrr II], p. 594, cf. *Ep.* 161, o. c., p. 76.

¹⁷nescio oleo] [PKR], nescio quo oleo.

¹⁸quasi qui sacrilegia] [PKR], quasi sacrilegia.

¹⁹Policraticus II, 28, [PW], I, p. 164.

novidecké magii. Jednou, když jsme spolu s jedním o trochu starším chlapcem seděli u jeho nohou, udělal nějaké čáry a popuzil nás ke svému bezbožnému věštění. Chtěl si pomocí naší výpovědi vyjasnit otázky, na které hledal odpověď na nehtech potřených jakýmsi svčceným olejem či křížmem, nebo na hladkém povrchu vyleštěné mísy. Když tedy nejprve odříkal jména démonů — byla tak strašlivá, že ač jsem byl jen chlapec, bylo mi zřejmé, že to jsou jejich jména — a pronesl zaklínání, o kterých díky Bohu nic nevím, můj kolega řekl, že nejasně vidí jakési nezřetelné přeludy. Já jsem však byl na takové věci tak slepý, že se přede mnou objevovaly jen nehty či mísa a další věci, které jsem už znal. Byl jsem proto uznán za neužitečného k takovým obřadům, a jako bych je mařil, odsouzen k tomu, že jsem se jich nesměl účastnit. Kdykoli pak se rozhodli jim věnovat, byl jsem držen stranou, jako bych byl překážkou celého toho věštění. Tak byl ke mně Bůh v mém chlapeckém věku milostivý!

1.1.2 Léta studentská

Lze důvodně předpokládat, že před svým odjezdem z Anglie Jan studoval v katedrálních školách Salisbury a Exeteru.²⁰ Hlavní studia však začal až ve Francii roku 1136 a věnoval se jim asi 12 let. Zdrojem informací o tomto období jeho života je především zmíněná desátá kapitola druhé knihy *Metalogiconu*.²¹ Tento text však nepostupuje chronologicky, nýbrž postupuje místy volnou asociací a od časového sledu odbočuje. Nemalý díl sekundární literatury se proto zabývá interpretačními otázkami, kdy, kde co a u koho Jan ve Francii studoval.²² Pro potřeby tohoto povšechného úvodu nebudeme rozebírat podrobnosti a přidržíme se interpretace, kterou ve své pozoruhodné studii podává Olga Weijers.²³

Svá studia Jan zahájil na Hoře sv. Jenovéfy pod vedením Petra Abaelarda, který však již po roce s výukou skončil, ve svém žákovi však stihl vzbudit hluboký obdiv.²⁴ Následovala studia u Albericha z Remeše a Roberta z Melunu (nejspíše do roku 1138). V létech 1138–1141 studuje, snad v Chartres, gramatiku u Viléma z Conches a rétoriku u Theodorika z Chartres. V roce 1141 se vrací do Paříže, aby si mohl vydělávat na živobytí vy-

---

²⁰[Nederman 2005], p. 3.

²¹[Mtl], pp. 70–73; appendix n., p.

²²E. g. [Schaarschmidt 1862], pp. 9–25, [Webb 1934], pp. 5–10, [Poole 1934], pp. 223–247, [Poole 1920], pp. 177–186, [Liebeschütz 1950], pp. 111–113, [Guth 1978], pp. 34–56.

²³[Weijers 1984]. Tato studie kriticky navazuje na předchozí interpretace (především na [Liebeschütz 1950] a [Poole 1934]). Pozdější autoři ([Nederman 2005] a Laarhoven (ve své úvodní studii k [Enth], p. 3–5)) se se závěry této studie v hlavních rysech shodují.

²⁴Cf. [Enth], I, p. 108, [Mtl], I, 5, pp. 20–21, III, 4, p. 116, [Hist. p.], c. VIII, pp. 16s.

učováním. Seznamuje se s Adamem od Malého mostu,²⁵ jehož zásluhou prohlubuje své znalosti Aristotela, a učí seologii pod vedením Gilberta, který však nejspíše po roce musí z Paříže odejít, protože od roku 1142 je biskupem v Poitiers. Janovými učiteli theologie jsou potom Robert Pullen a Šimon z Poissy. Snad rovněž v době svého druhého pařížského pobytu (po návratu od Viléma z Conches) navštěvuje Jan přednášky Richarda Biskupa (quadrivium) a Petra Heliase (rétorika). Není zřejmé, zda i studium quadrivia u Hardewina náleží to tohoto období druhého pařížského pobytu (jednoznačně Jan pouze říká, že studium u něj předcházelo studiu u Roberta),²⁶ podobně jako není zřejmé, zda se učil dialektice u Gilberta již někdy dříve, nebo až po studiu u Viléma z Conches, souběžně se studiem theologie.

1.1.3 Sekretář a diplomat

Po dvanácti letech studií Jan opouští Paříž i kariéru učitele. Bližší okolnosti jeho rozhodnutí neznáme: snad se na něm podepsalo znechucení či zhrození z údělu jeho oblíbených učitelů Abaelarda a Gilberta, snad bylo důsledkem existenčních těžkostí.²⁷

Následující údobí Janova života bylo zřejmě dosti rušné. Sám si na to neopomene postěžovat v rámci *locus humilitatis*, zasazeného do prologu ke třetí knize *Metalogiconu*:

Vt ex animi mei sententia uerum fatear, nec in transitu uel semel dialecticorum attigi scripta, quae uel in artibus, uel in commentariis, aut glosematibus scientiam pariunt, aut retinent, aut reformant. Aliis namque et non modo diuersis, sed et aduersis fere occupationibus interim distractus sum, ut uix uel ad horam, et hoc quodam modo furtim philosophari licuerit. Siquidem Alpium iuga transcendere decies egressus Angliam, Apuliam secundo peragraui, dominorum et amicorum negotia in ecclesia Romana saepius gessi, et emergnetibus uariis cuasis, non modo Angliam, sed et Gallias multotiens ciruiui. Ad haec cura rei familiaris, sollicitudinum concursus, gerendorum instantia, litteris dare operam non sinebant. Vunde me excusatiorem habendum puto, in his quae obtusius et incultius a me dicta lector inueniet.²⁸

²⁵Adam Parvipontanus; označení odvozené od místa jeho výuky, které bylo u mostu spojujícího pařížskou Île de la Cité s jižním břehem Seiny.

²⁶Laarhoven ([Enth], p. 4) klade studium u Hardewina do let 1140–1141, zatímco Nederman se domnívá, že Jan u Hardewina studoval souběžně se studiem gramatiky u Viléma a rétoriky u Theodorika; [Nederman 2005], p. 7.

²⁷Oba důvody považuje za možné [Nederman 2005], p. 11; [Schaarschmidt 1862], p. 25, považuje za rozhodující právě chudobu.

²⁸[Mtl], p. 101.

Abych bych byl upřímný a řekl pravdu, ani jednou a ani zběžně jsem se mezitím nepodíval do spisů dialektiků, jejichž texty o uměních, komentáře či vysvětlivky přitom plodí, udržují či obnovují vědění. Rozptylovaly mne totiž a zaměstnávaly činnosti, které nejen že byly od vědeckých zájmů odlišné, ale jim dokonce až nepřátelské, takže sotva kdy jsem se mohl věnovat filosofii alespoň hodinu, a tu jsem ještě musel někde ukrást jako zloděj. Ostatně od té doby, co jsem odešel z Anglie, jsem desetkrát překročil alpské pohoří,²⁹ dvakrát jsem putoval Apulií, několikrát jsem vyřizoval věci svých představených i přátel s římskou kurií a kvůli záležitostem, které se porůznu vynořovaly, jsem mnohokrát procestoval nejen Anglii ale i galské země. K tomu obavy o hmotné zajištění, souběh různých starostí a naléhavé úkoly mi nedovolovaly dbát na sloh. Snad mi proto čtenář odpustí, až na některých místech shledá, že jsem se vyjádřil poněkud přihloupě či málo učeně.

Počátek Janova ponoru v úřední kariéru, kterou sám označuje za *nugae*,³⁰ dokládá jeho dílo *Historia pontificalis*. Z něj je zřejmé, že Jan byl osobně přítomen jednáním remešského koncilu (konaného na jaře 1148), který měl prošetřit pravověrnost biskupa Gilberta z Poitiers.³¹ V jaké funkci, v čí službě se Jan tohoto koncilu účastnil, opět nevíme jistě. Poole se domnívá, že Jan se koncilu účastnil ve službách papeže Eugenia; předpokládá, že jako pomocník svého učitele Roberta Pullena (od roku 1144 kardinála) byl Jan přítomen na papežském dvoře ve Viterbu již v roce 1146, při udělení kardinálského kloubouku Nicholasi Breakspearovi (pozdějšímu papeži Hadrianovi IV.), a že na jaře roku 1147 vstoupil do služeb papežského dvora.³² Brooke proti tomu namítá, že pokud by měl Jan takové postavení a konexe, bylo by obtížné vysvětlit potřebu doporučujícího dopisu Bernarda z Clairvaux arcibiskupu Theobaldovi,³³ v němž o Janovi hovoří jako o nadaném, leč strádajícím příteli Bernardových přátel.³⁴ O nepřímé doklady z Janovy korespondence s Petrem,³⁵ opatem benedik-

---

²⁹Dle Brooka ([Ltr I], p. 256) jsou doložitelné jen cesty čtyři Janovy cesty přes Alpy: 1149, 1154, 1155 a 1156; Jan nicméně pobýval šestkrát u papežského dvora, zdržujícího se na různých místech Itálie, [Kerner 1977], pp. 60–63.

³⁰V prologu k *Policraticu* se Jan vyjadřuje o své kariéře s intelektuálským despektem: „... annis fere duodecim nugatum esse taedet et penitet me longe aliter institutum; et quasi sacratoris philosophiae lactatum uberibus ablactatumque decuerat ad philosophantium transisse cetum quam ad collegia nugatorum.“ [PW], I, p. 14.

³¹Cf. e. g. [Hist. p.], p. 17.

³²Cf. [Poole 1934], p. 252, [Webb 1934], pp. 10–12, [Liebeschütz 1950], p. 9.

³³*Ep.* 361, [Bern. Ep.], pp. 307s.

³⁴„... providete unde honeste, immo honorabiliter, vivere possit, et hoc velociter, quia non habet quo se vertat.“ o. c., [Bern. Ep.], p. 308.

³⁵Cf. e. g. *Epp.* 33. 112, [Ltr I], pp. 55–58. 183s.

tinského kláštera v La Celle, jeho důvěrným přítelem,³⁶ pak Brooke opírá vysoce důvěryhodnou hypotézu, že poté, co Jan ukončil roku 1147 svá studia z důvodu hmotné nouze, přešel do služeb tohoto opata, v jehož službách pak byl svědkem koncilních jednání. Právě během koncilu byl představen Bernardovi z Clairvaux,³⁷ od něhož obdržel zmíněný doporučující dopis, jenž mu ještě roku 1148 usnadnil přijetí do služeb Theobalda z Bec, arcibiskupa canterburského.³⁸ S tímto Brookovým závěrem se shoduje i nejnovější monografie o Janovi.³⁹

Již v období mezi říjnem roku 1149 a březnem roku 1150 je doložena Janova přítomnost na papežském dvoře v Římě, kde (snad) měl dojednat pro Theobalda postavení papežského legáta,⁴⁰ a kde znovu pobýval po většinu období let 1150–1153,⁴¹ z čehož lze usuzovat, že si mladý klerik brzy získal arcibiskupovu důvěru. Teprve v těchto letech se Jan seznamuje s římským právem a nabývá zkušenosti s administrativní a diplomatickou prací.⁴²

Někdy mezi podzimem roku 1153 až začátkem roku 1154 se Jan stává Theobaldovým sekretářem. Nezáská však žádný zvláštní titul a nikdy se nestane arcibiskupovým kancléřem.⁴³ Zřejmě z tohoto období (1153–1154) pochází jeho nejstarší dochovaný dopis: je napsán jménem Theobaldovým, který v něm pod hrozbou exkomunikace trvale zapovídá Walterovi, převoru canterburských mnichů, nadále vykonávat v Canterbury jakýkoliv vyšší úřad.⁴⁴ Výrazná dopisů napsaných ve službách Theobaldových se zabývá nejrůznějšími apelacemi k papežskému stolci a řešením kompetenčních sporů.⁴⁵ Roku 1154 se anglické koruny ujímá Jindřich II. a svým kancléřem jmenuje arcijáhna Tomáše Becketa, Theobaldova dvořana a chráněnce, čímž se patrně chce arcibiskupovi odvděčit za to, že mu zprostředkoval dohodu s králem Štěpánem, dle níž pak byl po jeho smrti sám korunován.⁴⁶ Souběžně s tím vzrůstá množství Janem vyřizované korespondence.

Roku 1155 Jan opět cestuje k papežskému dvoru, tentokrát do Beneventa. Tři měsíce zde stráví ve společnosti svého blízkého přítele,⁴⁷ Ni-

³⁶[Schaarschmidt 1862], p. 25, považuje za pravděpodobné, že Petr byl jedním ze zámožných žáků, jejichž vyučováním si Jan v Paříži vydělával na živobytí.

³⁷Kdo mohl Jana Bernardovi doporučit, není zřejmé. Brooke se domnívá, že to byl spíše Robert Pullen, než Petr z La Celle, [Wilks 1984], p. 8.

³⁸Janova přítomnost na dvoře Theobaldově je spolehlivě doložena až k březnu 1150, [Ltr I], p. XVIII.

³⁹[Nederman 2005], pp. 11–13.

⁴⁰Tak Laarhoven, [Enth], p. 5, [Nederman 2005], p. 15.

⁴¹[Ltr I], p. XXIV, cf. [Poole 1934], pp. 256ss.

⁴²K otázce Janova právního vzdělání cf. [Ltr I] pp. XXI–XXIII, [Kerner 1977], pp. 82–87.

⁴³[Poole 1934], p. 262, [Liebeschütz 1950], p. 11.

⁴⁴*Ep.* 1, [Ltr I], pp. 1s.

⁴⁵[Ltr I], pp. XXX–XXXV, [Liebeschütz 1950], pp. 71–73.

⁴⁶[Sivers 1969], p. 56, [Nederman 2005], p. 15.

⁴⁷O Janově důvěrném vztahu k Robertu Breakspearovi, který je adresátem asi 24 jeho do-

cholase Breakspeara, zvoleného koncem roku 1154 nástupcem Eugenia III. pod jménem Hadrianus IV.⁴⁸

Téhož roku vydává nový papež bulu *Laudabiliter*, v níž schvaluje údajný úmysl Jindřicha II. podniknout tažení do Irska, o němž zároveň připomíná, že patří pod svrchovanost svatého stolce. Jako suverén uděluje papež Jindřichovi své svolení a Iry vybízí, aby se mu podřídili jako svému lennímu pánovi. Od Jindřicha pak důrazně žádá, aby každoročně odváděl do Říma za každý irský dům jednu penci.⁴⁹ Souvislost Janovy návštěvy s touto bulou je zřejmá z jeho vyjádření v závěrečné kapitole *Metalogiconu*: říká zde, že papež vyhověl jeho prosbám a svěřil Jindřichovi II. v dědičné držení Irsko, jež prý náleželo svatému stolci na základě Konstantinovy donace. Na znamení svěřené moci pak po Janovi papež poslal anglickému králi zlatý prsten se smaragdem.⁵⁰

Na podzim roku 1156 Jan posílá papeži dopis, v němž si stěžuje na biskupa Arnulfa z Lisieux (který byl také členem anglického poselstva k papeži),⁵¹ že proti němu roznítil králův hněv, pro který mu teď zůstávat v Anglii není bezpečno a odejít z ní nemožno.⁵² Rovněž z podzimu roku 1156 pochází jeho dopis opatu Petrovi z La Celle. Podle tohoto listu jej provázají obtíže již od jeho návratu z Itálie; doléhající protivenství chápe jako trest za svou netrpělivost, s níž napomáhal k návratu na trůn otců tomu, o kom si myslel, že dlí v cizině jen pro nepřízeň osudu; nepřítel Janovi kladou za vinu snižování královského majestátu a intriky ve prospěch svobody anglické církve.⁵³ O královské nepřítizni se Jan zmiňuje ještě v dubnu

---

pisů, vypovídá především dojemná vzpomínka na zesnulého přítele, začleněná do závěrečné kapitoly *Metalogiconu* (IV, 42); [Mtl], pp. 183–184.

⁴⁸Jan na svoji návštěvu a na soukromé rozhovory s Hadrianem vzpomíná v 24. kapitole šesté knihy *Policraticu*, [PW], II, pp. 67–73.

⁴⁹Celé znění buly *Laudabiliter* uvádí ve své *Expugnatio Hibernica* (II, 5) Gerald z Walesu, [Exp. H.], pp. 317s.

⁵⁰„Ad preces meas illustri regi Anglorum Henrico secundo concessit et dedit Hiberniam iure hereditario possidendam, sicut litterae ipsius testantur in hodiernum diem. Nam omnes insulae de iure antiquo ex donatione Constantini, qui eam fundavit et dotavit, dicuntur ad Romanam ecclesiam pertinere. Anulum quoque per me transmisit aureum, smaragdo optimo deoratum, quo fieret inuestitura iuris in regenda Hibernia.“ [Mtl], p. 183.

⁵¹[Guth 1978], p. 133.

⁵²„Episcopo Lexouiensi, cum excellentiae uestrae uisum fuerit, gratiam rependetis pro eo quod in me seruum uestrum serenissimi domini regis tantam conflavit indignationem, ut morari in Anglia michi tutum non sit, et exire aut impossibile sit aut difficillimum.“ *Ep.* 18, [Ltr I], p. 30.

⁵³„Postquam ab ecclesia Romana reuersus sum, tot acerbitatis suae molestias in me fortuna congressit, ut fere nichil aduersitatis existimem me antea pertulisse. [...] ei forte plus iusto faui, promotioni suae ultra quam oportuerit institi, ad hoc toto desiderio cordis suspirans ut quem fortunae inuidia credebam exultantem, miseratione diuina regnantem cernerem in patrum solio, et iura dictantem in opoulis et nationibus. Sic forte decreuit Dominus punire impatentiam desiderii mei. [...] Solus in regno regiam dicor minuere maiestatem. [...] Quod quis nomen Romanum apud nos inuocat, michi inponunt. Quod in electionibus ce-lebrandis, in causis ecclesiasticis examinandis uel umbram libertatis audet sibi Anglorum

roku 1157 v dopise témuž příteli: příčinou je to, že vyznává svobodu a brání pravdu; žádného provinění proti králi si ale není vědom.⁵⁴

Nevíme, zda a do jaké míry jednal Jan s papežem z vlastní iniciativy, s nímž předjímal královy úmysly (ten své tažení podnikl až roku 1171),⁵⁵ zda podmaněním Nory ovládaného pobřeží Irska sledoval zájmy arcibiskupa canterburského, nebo byl v té věci vyslán samotným králem.⁵⁶ Král mohl mít Janovi za zlé, že papežská bula neobsahuje pouhé požehnání či vybídnutí ke křížové výpravě, ale spíše udělení léna.⁵⁷ Důsledkem královské nepřízně bylo pro Jana nucené *otium*,⁵⁸ během něhož pracoval na svých stěžejních dílech.⁵⁹ Není jisté, kdy byl vzat na milost; snad v létě roku 1157, neboť z této doby pochází dopis, v němž se zmiňuje o své zaneprázdněnosti, související s péčí o královnu a její děti, jež král svěřil na starost arcibiskupu Theobaldovi, než se vrátí z tažení do Walesu.⁶⁰

V druhé polovině padesátých let se začal horšit zdravotní stav arcibiskupa Theobalda.⁶¹ Pro Jana to znamenalo povinnost vyřizovat za něj více korespondence, než dříve.⁶² V závěrečné kapitole *Metalogiconu*, sepsané v říjnu roku 1159,⁶³ Jan poznamenává, že jeho otec a pán vážně onemocněl a svěřil mu starost o všechny záležitosti anglické církve.⁶⁴ Na jaře roku 1161 je Theobald u konce svých sil. Svůj majetek odkazuje chudým; rozdělením almužen ustanovuje Jana.⁶⁵ Králi Jindřichovi posílá poslední dopis.

---

ecclesia uendicare, michi inputatur, ac si dominum Cantuariensem et alios episcopos quid facere oporteat solus instruat.“ *Ep.* 19, [Ltr I], pp. 31s.

⁵⁴ „Serenissimi domini nostri regis Anglorum, ab anno praeterito, gratis sed grauis in me studio aemulorum excitata est indignatio. Si causam quaeritis, professio libertatis, ueritatis defensio crimina mea sunt. [...] alterius culpa, quod ad dominum regem, conscientiam nescio. *Ep.* 31, [Ltr I], p. 50.

⁵⁵ [Exp. H.], p. 275 (I, 30).

⁵⁶ Tak tomu bylo dle Geralda z Walesu, [Exp. H.], p. 316.

⁵⁷ [Kerner 1977], pp. 70, [Nederman 2005], pp. 19.

⁵⁸ Na radu přátel Jan neodešel ze země, aby to nikdo nemohl vykládat jak útěk a dožání viny. V dopise papeži Hadrianovi si proto posteskuje: „Bis exulat qui domi exulat.“ *Ep.* 21, [Ltr I], p. 34.

⁵⁹ [Nederman 2005], p. 27, cf. [Kerner 1977], p. 70, [Liebeschütz 1950], pp. 13–15.

⁶⁰ *Ep.* 32, [Ltr I], p. 52.

⁶¹ O své nemoci se zmiňuje již na jaře roku 1156, v dopise papeži Hadrianovi: „Me grauis languor, exigentibus culpis meis, aestate praeterita adduxit ad portas mortis, cui me ad modicum, facto iam testamento rebusque omnibus usque ad uictum tenuem erogatis, clemens Omnipotentis manus, ut hac uitae morula liceat commissa deflere, subduxit; de reliquo namque breues sunt dies mei.“ *Ep.* 8, [Ltr I], p. 14.

⁶² Chronologii Janových listů podává shouhrně Brooke, [Ltr I], p. 275; v posledních letech Theobaldova života četnost Janem psaných listů zřetelně stoupá.

⁶³ [Poole 1934], p. 269.

⁶⁴ „Pater meus et dominus [...] uenerabilis Theobaldus Cantuariensis archiepiscopus in aegritudinem incidit, ut incertum sit quid sperare quid timere oporteat. Negotiis more solito superesse non potest, iniunctaque mihi prouinciam duram, et importabile onus imposuit, omnium ecclesiasticorum sollicitudinem. Anixatur ergo undique in me spiritus meus, et cruciatus quos patior non sufficio enarrare.“ IV, 42, [Mtl], p. 184.

⁶⁵ *Ep.* 134, [Ltr I], pp. 245s.

Loučí se s ním, svěřuje mu do ochrany své podřízené i celou anglickou církev a pověřuje jej volbou svého nástupce. Umírá 18. dubna 1161.⁶⁶

Po Theobaldově smrti nastal pro Jana čas volna od úředních povinností, jehož pravděpodobně využil k uspořádání výboru ze své dosavadní korespondence.⁶⁷ V květnu 1162 byl novým arcibiskupem canterburským ustanoven králův kancléř Tomáš Becket. Stalo se tak prý jednohlasou volbou,⁶⁸ v níž angličtí biskupové vyhověli vůli Jindřicha II.⁶⁹ O sobotě před svatodušní nedělí pak Tomáš přijal biskupské svěcení.⁷⁰ V červenci 1162 je Jan členem legace do Montpellier, kde jí papež Alexandr III. předává pro Tomáše arcibiskupské *pallium*.⁷¹

Vzhledem k tomu, že nemáme žádné Janovy dopisy z období mezi Theobaldovým dopisem na rozloučenou z dubna roku 1161 a dopisem z Francie ze začátku roku 1164,⁷² nemáme sice informace, jaké bylo Janovo postavení na dvoře nového arcibiskupa, ale právě však z absence jím vyřizované korespondence se zdá, že bylo znatelně méně významné než za arcibiskupa Theobalda.

Rozšířenou domněnkou, že mezi Janem a Tomášem Becketem byl vztah důvěrného přátelství po celou dobu jejich kariéry, přesvědčivě zpochybňuje ve své monografii Nederman:⁷³ v padesátých letech byl jejich vztah spíše služební povahy. K tomuto závěru jej vedou následující okolnosti:

1. neměli pravděpodobně užší kontakt, protože se poněkud míjeli: v letech 1148–1155 byl Jan téměř pořád na cestách v cizině. Od roku 1154 je přitom Tomáš Becket královým kancléřem, takže se na arcibiskupském dvoře soustavně nevyskytoval.
2. zatímco svým blízkým přátelům, Petrovi z La Celle a Robertu Breakspearovi posílá v padesátých letech (počítáme-li jen dopisy psané vlastním jménem) osm resp. devět dopisů, Tomáši Becketovi jsou určeny jen dva a z nich lze jen jeden považovat za osobní: Jan v něm Tomáš žádá o zastání před rozhněvaným králem.⁷⁴ Ani tento dopis však nesevčdčí o důvěrném vztahu mezi pisatelem a adresátem, neboť souběžně s tímto dopisem píše dopis ještě Tomášovu sekretáři

---

⁶⁶*Ep.* 135, [Ltrr I], pp. 249–251.

⁶⁷[Nederman 2005], p. 28.

⁶⁸[Schaarschmidt 1862], p. 35.

⁶⁹Dle Jana, volbě osobně přítomného, se zpočátku zpěchoval Tomášově volbě jen biskup londýnský, Gilbert Foliot, ale aby oslabil podezření, že se chce arcibiskupem stát sám, nakonec se podířil i on. *Ep.* 175, [Ltrr II], p. 156; zajímavé podrobnosti o volbě podává [Robertson 1859], pp. 39–48.

⁷⁰[Robertson 1859], p. 47.

⁷¹[Webb 1934], pp. 104s.

⁷²*Ep.* 136, [Ltrr II], pp. 2–14.

⁷³[Nederman 2005], pp. 15–17.

⁷⁴28, [Ltrr I], p. 45–46.

Ernulfovi, v němž jej žádá, aby svého pána usměrňoval k vyřízení Janovy žádosti.⁷⁵

Po nástupu Tomáše Becketa do úřadu arcibiskupa došlo shodou okolností k široké obměně předních dvořanů a z okruhu Theobaldových vzdělaných dvořanů zůstal na dvoře nového arcibiskupa jen Jan.⁷⁶ Pro Becketův dvůr byl ve svém věku 45 let již spíše než vytíženým pracovníkem ve středu dění jen emeritním členem dvora a symbolem kontinuity s politikou předešlého arcibiskupa, členem dvora, jehož hlavní význam byl v dalekosáhlých konexích.⁷⁷

Z období před rokem 1164 máme zprávy jen o jediné Janově činnosti: z Becketova pověření sepsal život Anselma z Canterbury, jehož kanonizace chtěl dosáhnout v květnu roku 1163 na koncilu v Tours. Život arcibiskupa Anselma byl přitom poznamenán vyhnanstvím a konflikty s králi Vilémem II. a Jindřichem I. ve věci investitury.⁷⁸ Snad tak chtěl dát Tomáš Becket králi Jindřichovi II. na srozuměnou, že nemůže nadále počítat s jeho povolností. Papež však novému arcibiskupovi uložil, aby nejprve věc projednal při provinčním koncilu v Anglii. K tomu již nedošlo, neboť se brzy rozhořel konflikt s Jindřichem II., a tak byl Anselm kanonizován až roku 1494.⁷⁹

Koncem roku 1163 Jan odchází do Francie. Ve FitzStephenově *Vita sancti Thomae* se mluví o vyhnanství uvaleném na něj králem Jindřichem, který tím chtěl oslabit Becketa před vydáním clarendonských konstitucí.⁸⁰ Jan sám se však o takovém motivu nikde nezmiňuje; z jeho dopisu ze začátku roku 1164 se spíše zdá, že odešel do Francie jednak proto, aby připravil podmínky pro případ, že by arcibiskup canterburský potřeboval uprchnout z Anglie,⁸¹ jednak proto, aby rozvinul tajná jednání, jež by mohla vést k diplomatickému tlaku na anglického krále ve prospěch jeho oponenta.⁸² Záhy se však octne ve finanční nouzi, pro kterou své diplomatické cesty musí omezit. Útočiště nachází znovu u svého přítele Petra z La

⁷⁵*Ep.* 27, [Ltr I], p. 44.

⁷⁶Stručný výčet osobností a jejich další působíště uvádí Brooke ve své úvodní studii k Janovým pozdním dopisům: [Ltr II], p. XXII.

⁷⁷[Nederman 2005], pp. 28s.

⁷⁸[Sivers 1969], pp. 51–53.

⁷⁹[Webb 1934], p. 105.

⁸⁰[Ltr II], p. XXII.

⁸¹O Filipovi hraběti z Amiensu Jan píše: „Gauisus est se inuenisse hominem a quo fileliter audiret Angliae statum; et ego magis, quia eum michi Deus optulerat ita ut sine multo uiae dispendio mandatum uestrum exequerer. [...] Vestras uero angustias audiens uobis compassus est, auxiliumque promittit. Naues etenim procurabit, si hoc necessitas uestra exegerit, et ipse ante, ut oportet, praemuniatur.“ *Ep.* 136, [Ltr II], pp. 2–4.

⁸²Krátce po svém příjezdu navštívil Jan mj. francouzského krále Ludvíka VII.: „Regem Francorum adii, eique ex ordine exposui causam uestram. Quid multa? Compatitur, promittit auxilium, et pro uobis se domino papae scripsisse asseruit, et iterum, si oportuerit, scripturum et acturum quod poterit uiua uoce.“ o. c., [Ltr II], p. 6.

Celle, který se mezitím stal opatem kláštera svatého Remigia v Remeši.⁸³ Na přání tohoto hostitele začal Jan kolem roku 1164 sepisovat svou *Historia pontificalis*, v níž se vrátil k událostem z doby svého prvního francouzského pobytu.⁸⁴

Zevrubný exkurs o konfliktu Jindřicha II. s Tomášem Becketem, by přesahoval rámec této práce. Odvážíme-li se jej pro co největší stručnost zjednodušit, pak lze konstatovat, že předmětem sporu byly hranice moci církevní a světské: obě strany uznávaly potřebu rozlišení těchto dvou mocí a potřebu jejich oddělené jurisdikce, problém však spočíval v tom, že se pole jejich působností překrývalo. Církev považovala za věc své jurisdikce např. případy porušení přísahy, otázky dědictví, zločiny spáchané klerikem, kteréžto otázky naopak považovala strana krále za podléhající jurisdikci světské. Tato strana si zase nárokovala např. zasahování do sporů mezi biskupy o přidělování obročí jejich klerikům a právo být arbitrem při odvolání proti rozhodnutí arcibiskupského dvora.⁸⁵

Ke konfliktům mezi králem a arcibiskupem docházelo již v průběhu roku 1163 (Woodstock, červenec 1163; Westminster, říjen 1163),⁸⁶ přičemž věcné spory byly umocňovány impulsivní a neústupnou povahou obou hlavních zúčastněných. Papež Alexandr III. z obavy, aby se Jindřich II. nepostavil proti němu a neuznal legitimitu císařského chráněnce, protipapeže Viktora IV., vybídl arcibiskupa k ústupnosti. Ten pak slíbil, že bude respektovat zvykové právo.⁸⁷ Jindřich II. tedy připravil jeho písemnou formulaci a předložil ji arcibiskupovi třináctého ledna roku 1164 ve svém paláci v Clarendonu. Tímto dokumentem chtěl v zemi obnovit a posílit uspořádání církevních otázek zavedené jeho předky, především Vilémem Dobyvatel a Jindřichem I., které však vzalo za své během chaotické vlády Štěpána I.⁸⁸ Z šestnácti článků dokumentu bylo osm v rozporu s kanonickým právem. Zakazovaly kléru, včetně arcibiskupů a biskupů, opouštět zemi bez svolení krále, určovaly královský soud jako odvolací instanci vůči rozhodnutím arcibiskupa (čímž se z krále stával arbitr i ve věcech kanonického práva), omezovaly možnost žalování laiků u církevního soudu a zakazovaly exkomunikaci královských hodnostářů bez králova svolení.⁸⁹ Po několik následujících měsíců pak Becket korespondenčně konsultoval s papežem, aniž by se dočkal jasného stanoviska. Nakonec se rozhodl konstituce odmítnout, odepřel je stvrdit svou pečeti. Třináctého října 1164 předvolal král arcibiskupa do Northamptonu, aby jej nechal soudit přítomnými šlechtici za údajnou zradu, spočívající v podněcování biskupů

---

⁸³[Ltr II], p. XXIII.

⁸⁴[Hist. p.], p. XXX.

⁸⁵Toto shrnutí je parafrází závěrů Bermanových, [Berman 1983], p. 268.

⁸⁶[Enth], p. VII.

⁸⁷[Guth 1978], pp. 180s.

⁸⁸[Berman 1983], pp. 255s.

⁸⁹[Berman 1983], p. 257.

proti králi (které však mezitím Jindřich II. získal na svoji stranu). Becket nečekal na rozsudek a spěšně opustil Northampton. Začátkem listopadu se mu pak podařilo v přestrojení uprchnout do Francie.⁹⁰ Usadil se v cisterciáckém opatství v Pontigny. Vzdálenost mezi Remeši a Pontingy považuje Nederman za příznačnou pro poněkud vlažný vztah Janův k věci arcibiskupovi a jeho při:⁹¹ na základě jejich korespondence se domnívá, že Jan byl nespokojen s postupem jak krále, tak arcibiskupa, a vzniklý spor považoval z velké části za jejich osobní,⁹² k oběma se přitom snaží zachovat korektní vztahy a neporušit své závazky ani k jedné straně.⁹³

Hledání možností smírného řešení Jana velice zaměstnávalo. Laarhoven v úvodní studii ke své edici *Entheticu* vypočítává, že Jan v tomto období psal průměrně 24 dopisů ročně (během svého francouzského pobytu celkem 169 dopisů).⁹⁴ Jedním z výsledků jeho úsilí byla schůzka s králem Jindřichem v Angers o velikonočních roku 1166. Panovník Janovi blahosklonně nabídl smír a možnost návratu do Anglie, ovšem pod podmínkou, že přijme clarendonské konstituce a vypoví poslušnost Becketovi.⁹⁵ Jan tuto nabídku odmítl jako hanebnou a nepřijatelnou, protože její přijetí by dle jeho chápání znamenalo nechat se uplatit ke zradě na arcibiskupovi. Zavedla mu tedy podnět k většímu sblížení s Tomášem Becketem a

⁹⁰[Guth 1978], p. 184.

⁹¹Zvláště zajímavý je z toho hlediska dopis 144 zasláný Becketovi, sotva se usadivšímu v exilu. Poté, co mu Jan poskytne rozbor, že vyhlídky na úspěšný diplomatický zásah ze strany papeže a francouzského krále nejsou velké, poradí mu, aby se přestal starat o právní otázky a místo toho se raději modlil: „Proinde conilium meum et desideria et summa precum est, ut uos tota mente conuertatis ad Dominum et orationum suffragia. [...] Differte interim omnes alias occupationes, quantum poteritis, quia licet necessariae plerumque uideantur, quod suadeo praeeligendum est, eo quod magis est necessarium. Prosunt quidem leges et canones, sed michi credite quia nunc non erat his opus. *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.* (Aeneis, VI, 37) [...] Quis a lectione legum aut etiam canonum compunctus surgit?“ [Ltr II], p. 32.

⁹²Nederman udává jako možný důvod, že Jan mohl vzhledem ke svému brzkému odjezdu z Anglie pochopit až později, o jak velké omezení práv církve se král Jindřich snaží. [Nederman 2005], p. 31.

⁹³[Nederman 2005], p. 30; cf. *Ep.* 139, [Ltr II], pp. 20–22: „Ecclesiae et archiepiscopo Cantuariensi debitam seruauit fidem et ei, ubi iustitia et modestia uidebantur adesse, et in Anglia et in partibus cismarinis fideliter astiti. Sicubi uero aut exorbitare a iustitia aut modum excedere uidebatur, restiti ei in faciem. Horum michi Deus testis est et conscientia et amici et socii. [...] In his autem omnibus contra honorem domino regi debitum aut utilitatem ex proposito nichil feci, sicut dictante iustitia docere paratus sum, si liberum et tutum fuerit. [...] Sciatisque pro certo quia michi propositum est ut non sim de cetero curialis; et hoc ipsum bene nouit dominus Cantuariensis, a cuius me subtraxi consortio, sed nec fidem subtraho nec caritatem.“

⁹⁴[Enth], p. 8.

⁹⁵Jan se o události zmiňuje v několika dopisech. V *Ep.* 181 ([Ltr II], p. 199) říká: „... possessiones michi pro lege Dei uiolenter et crudeliter ablatae [...] tam turpi erant commercio redimendae, ut iurarem me obseruaturum consuetudines quas lex Dei condempnat, et omnem archiepiscopo meo obedientiam abiurarem.“ Cf. [Nederman 2005], p. 32, [Ltr II], p. XXVIII.

k rozhodnému odporu vůči Jindřichovým záměrům.⁹⁶ Janovo diplomatické úsilí však proto nikterak nepolevovalo, spíše nabylo na intenzitě: koresponduje s papežem Alexandrem III., setkává se s jeho legáty, jedná s francouzským králem, dopisuje si s anglickými hodnostáři a sleduje jak domácí situaci, tak politiku Fridricha Barbarossy a jeho kancléře Rainalda z Dasselu.

Ještě roku 1166 zaznamenává strana arcibiskupova úspěch, když papež potvrzuje Becketa jako primase Anglie a papežského legáta pro tutéž zemi.⁹⁷ Další posílení Becketova postavení přinesla nečekaná skáza Barbarossova vojska před Římem v létě roku 1167, jeho následná porážka v severní Itálii a útek přes Alpy do německých zemí.⁹⁸ Tyto události znamenaly konec nadějí pro protipapeže Viktora IV. a naopak dodaly odvahy francouzskému králi a papeži, který pak začal vyvíjet tlak na Jindřicha II. i Tomáše Becketa, aby je přiměl ke smíru; začátkem 1170 pohrozil Jindřichovi vynesení interdiktu nad jeho kontinentálními državami.⁹⁹ Navíc králi hrozila exkomunikace, protože proti papežskému zákazu porušil zvyklosti, když nechal svého syna Jindřicha korunovat na spoluvladaře arcibiskupem z Yorku.¹⁰⁰

Tyto okolnosti konečně přiměly Jindřicha II. k ústupnosti. K první dohodě došlo v červenci roku 1170, 12. listopadu se pak u Blois setká král s Tomášem Becketem za přítomnosti Ludvíka VII., s nimiž sjedná arcibiskupův návrat do Anglie a uvolnění obstaveného majetku a fundací jeho i jeho přívrženců.¹⁰¹ Scházejí podrobné informace, jak k dohodě vůbec mohlo dojít, neboť ani Jindřich nebyl odhodlán zrušit clarendonské konstituce, ani Tomáš Becket je přijmout. Je možné, že došlo ke lsti na straně krále a k neprozíravosti na straně arcibiskupově. Král ve svém dopise napsal Bartolomějovi, biskupovi v Exeteru, že má zajistit arcibiskupovým lidem bezpečí a vrátit jim jejich majetky, pokud mu ovšem budou prokazovat věrnost.¹⁰² Jan, který byl pověřen vydat se do Anglie napřed a připravit návrat arcibiskupa, se však nezmiňuje o žádné takové podmínce k navrácení majetků. V dopise Petrovi z La Celle popisuje svou cestu a přijetí velice působivě a pochmurně. Píše o proradnosti králově a jeho lidí: znemožnil komukoliv z Becketova předvoje návrat zpět, zabrané majetky ani obstavené příjmy nevrátil a sídla, jež měla být vrácena, byla nadto vyrabována a poničena; celkovou situaci považoval za beznadějnou a připadal si jako ve vězení. V tomtéž dopise také zaznamenává příjezd arci-

---

⁹⁶Podrobně se touto událostí a jejími důsledky pro Janův vztah k Tomáši Becketovi zaobírá [Duggan 1984].

⁹⁷*Ep.* 184, [Ltr II], p. 219.

⁹⁸Cf. *Epp.* 225. 226. 272., [Ltr II], pp. 392–394. 396. 552–560.

⁹⁹[Ltr II], p. XLIII, *Ep.* 298, pp. 690–696.

¹⁰⁰[Webb 1934], p. 115, [Ltr II], p. XLIII.

¹⁰¹[Ltr II], pp. XLIII.

¹⁰²„... eos secure uenire faciatis, et res suas habeant bene et in pace, salua fidelitate mea, quam michi facient.“ 302, p. 710.

biskupův a nedůstojné zacházení s ním.¹⁰³ Vzhledem k tomu, z Janova v dopisu michům v Canterbury, který poslal krátce před cestou z Francie, naznačuje, že měl zlé předtuchy,¹⁰⁴ těžko si vysvětlit, proč Becketova strana vůbec přistoupila na návrat, jinak než tlakem ze strany papeže či francouzského krále.

1.1.4 Biskup

Po zavraždění Tomáše Becketa, k němuž došlo 29. prosince 1170, necelý měsíc po jeho příjezdu a o kterém Jan podává zprávu v dopise Janovi z Canterbury, biskupovi v Poitiers ze začátku roku 1171,¹⁰⁵ se věnuje uspořádání druhé sbírky svých dopisů, jimž předesílá místo předmluvy hagiografický text *Vita et passio sancti Thomae*, jenž je úpravou a rozšířením posledně zmíněného dopisu. Dle Brooka zpracovával Jan svou epistolografii v letech 1173–1174 v Exeteru, kde byl ustanoven kanovníkem a pokladníkem kapituly, pravděpodobně díky svému přátelskému vztahu s biskupem Bartolomějem.¹⁰⁶ Tato domněnka, kterou sdílí též Nederman,¹⁰⁷ vychází z toho, že Jan do této sbírky dopisů začlenil i dva dopisy krále Jindřicha adresované Bartolomějovi,¹⁰⁸ takže při pořádání svého výboru měl zřejmě přístup k jeho archivu. Webb se spíše domnívá, že i přes své vazby k Exeteru Jan trávil většinu času v centru anglického církevního dění, v Canterbury,¹⁰⁹ čemuž by také odpovídala jeho písemně doložená angažovanost ve volbě Becketova nástupce v arcibiskupském úřadě, kterým se nakonec stal Richard z Doveru, vysvěcený papežem Alexandrem v Anagni 7. dubna 1174.¹¹⁰ Ve službách tohoto arcibiskupa pak Jan pravděpodobně vykonával podobnou práci jako kdysi za Theobalda.¹¹¹

Koncem července roku 1176 přichází k Janovi poselstvo chartreské kapituly s listem od francouzského krále Ludvíka VII., který v něm Jana

¹⁰³ *Ep.* 304, [Ltr II], pp. 714–724.

¹⁰⁴ *Ep.* 303, [Ltr II], p. 714: „Dolor et cordis angustia me, uobis compatientem et timentem [...] scribere non patiuntur omnia quae locus et causa ingerit; sed (ut arbitror) Deum timentibus et sapientibus et amantibus honestatem satis dictum est. Hactenus ergo amicos praemonuisse sufficiat.“

¹⁰⁵ *Ep.* 305, [Ltr II], pp. 724–738; Jan v tomto dopise popisuje poslední Becketovy chvíle, jeho mučednickou smrt a chování jeho vrahů, kteří po dokonání vraždy vtrhli do arcibiskupova paláce. Cennosti rozkradli, zatímco listiny vzali poslali Jindřichovi II. do Normandie. V závěru dopisu Jan mluví o zázracích, které se dějí u Becketova hrobu, a žádá adresáta o vyjádření názoru, zda lze zavražděného arcibiskupa zahrnovat při slavní mše mezi mučedníky a zda jej lzvy vzývat v modlitbách, i když zatím nebylo možné požádat o vyjádření papeže, protože bez králova svolení zatím nikdo nesmí opustit Anglii. K Becketově kanonizaci došlo nicméně brzy, již 21. února 1173, [Webb 1934], p. 119.

¹⁰⁶ [Ltr II], p. LXIII.

¹⁰⁷ [Nederman 2005], p. 36

¹⁰⁸ *Epp.* 302. 309, [Ltr II], pp. 710. 752–754.

¹⁰⁹ [Webb 1934], p. 122.

¹¹⁰ [Webb 1934], p. 121, *Epp.* 314s., pp. 770–774.

¹¹¹ [Ltr II], p. XLVI.

prosí, aby bez otálení přijal jednohlasou volbu kapituly (z 22. července),¹¹² ustanovující ho biskupem. Stalo se tak na popud Janova přítele Viléma — švagra Ludvíka VII. a synovce anglického krále Štěpána I. — dosavadního arcibiskupa v Sens a biskupa v Chartres, který se svého úřadu toho roku vzdal, aby byl ustanoven arcibiskupem v Remeši. Volba Angličana chartreským biskupem byla výjimečná a král ve svém dopise poznamenává, že k volbě došlo po zvážení jeho zásluh, jimiž si získal důvěru mučedníka Tomáše Becketa a s přihlédnutím k Janovu charakteru a učenosti.¹¹³ Jan se tedy naposledy rozloučí s Anglií a již 8. srpna téhož roku přijímá v Sens od Mořice, biskupa pařížského, biskupské svěcení.¹¹⁴ Poslední tři roky Janova života nejsou poznamenány nejsou ničím překvapivé. Dle dochovaných zpráv se zdá, že i jako biskup vystupoval konsekventně se svými celoživotními principy a byl umírněným obhájcem práv církve vůči zásahům moc světské. 21. září roku 1177 je zaznamenán jako svědek schůzky Ludvíka VII. s Jindřichem II. v Ivry, kde se oba králové zavázali ke křížové výpravě (tu však nikdy nepodnikli).¹¹⁵ V březnu roku 1179 se účastní třetího lateránského koncilu, kde se snad měl, dle jakýchsi nedoložených zpráv, vyjadřovat proti formulování nových dogmat.¹¹⁶

Zemřel 25. října 1180, pohřben byl v benediktinském opatství Notre Dame de Josaphat v Lèves nedaleko Chartres. Jeho nástupcem v biskupském úřadě se stal jeho Petr z La Celle.¹¹⁷ V nekrologu je mu přičítána zásluha o privilegium chartreského biskupa vyvazovat v rámci své diecéze z nevolnictví i bez předchozího souhlasu světské moci. Dále je chválen jako učený a laskavý pastýř, který při soudních procesech používal jako důkazní materiál raději svědectví než výpověď získanou na mučidlech.¹¹⁸

1.2 Kontext a struktura Policraticu

Policraticus (s podtitulem O zábavách dvořanů a stopách filosofů) je Janovo nejrozsáhlejší dílo. Ve Webbově edici zabírá 425 stran, dle Nedermana obsahuje asi 250 000 slov.¹¹⁹ Autor je rozčlenil do osmi nestejně dlouhých knih, které mají dohromady 166 kapitol.

---

¹¹²[Webb 1934], p. 122

¹¹³„... tum beati Thomae martyris consideratione, cuius familiaritatem meritis vestris meruistis adipisci, tum morum et scientiae vestrae contemplatione.“ *Ep.* 323, [Ltr G], p. 291; v novější edici ([Ltr II]) již tento list není obsažen.

¹¹⁴[Enth], p. 10.

¹¹⁵[Webb 1934], p. 124, stejně datuje i [Nederman 2005], p. 38. [Schaarschmidt 1862] (p. 58) klade tuto událost až do roku 1178.

¹¹⁶Tak [Schaarschmidt 1862], p. 58; dle Laarhovena se vyjadřoval spíše proti zmnožování právních ustanovení, [Enth], p. 10.

¹¹⁷[Webb 1934], p. 124

¹¹⁸[Nederman 2005], p. 38.

¹¹⁹[PEN], p. XV.

První kniha pojednává o zábavách dvořanů (o hře v kostky, o honitbě, o hudbě, o hercích a kejklřích...), které jsou předvedeny jako nikoliv o sobě zcela zavrženíhodné, ale předměty v nichž se příliš často překračuje míra. V posledních kapitolách přechází k tématu magie. Druhá kniha je pak z většiny věnována nejrůznějším druhům a slavným případům věštění, které se též rozebírá z hlediska filosofie a věrouky. Látka třetí knihy je etické povahy, většina jejích kapitol pojednává o lichotnících a úplatkářích. Ve čtvrté knize se dozvídáme, jak má či nemá jednat panovník. Pátá kniha začíná údajným textem Plútarchovým, tzv. *Institutio Traiani*, v němž je stát přirovnáván k lidskému tělu. Téměř celá šestá kniha se pak odvíjí jako komentář k této metafoře. V její perspektivě se vrací k některým tématům knihy čtvrté, ale především rozvíjí „zrcadlo“ různých společenských stavů, které odpovídají příslušným částem metaforického těla. Zvláštní pozornost je věnována armádě, která má odpovídat rukám. V sedmé knize se autor nejprve věnuje gnoseologickým otázkám, následně životu theoretickému (nazíravému, filosofickému), oproti němuž kontrastuje způsob života zaměřený na dobra nižší (pojímáná v rámci platónského paradigmatu). Tak přechází do osmé knihy, která se jednak zabývá polemikou s epikurejstvím (zde je autor vděčným dědicem Ciceronovým, od něhož přejímá a parafrázuje rozlišení dobra čestného a užitečného, jak se nachází v *De officiis*), jednak se vrací k několikrát otevřené problematice tyranidy, v níž dospívá ke své slavné nauce o oprávněném zabití tyrana.

Celému *Policraticu* je za úvod předeslána báseň o 153 elegických dvojverších, tradičně nazývaná *Entheticus minor*. Jedná se o dílko svým názvem i námětem příbuzné s mnohem rozsáhlejší skladbou *Entheticus de dogmate philosophorum* či též *Entheticus maior* o 1852 verších ve stejném metru. Obě básně mají společně, že v nich autor oslovuje svou vlastní knihu, kterou připravuje na cestu ke dvoru. Udílí ji rozmanitá ponaučení a důrazně ji varuje před nástrahami. *Entheticus maior* sestává ze 4 částí, z nichž první dvě jsou patrně Janovým nejranějším dílem: badatelé se domnívají, že tento rozverně podaný přehled dějin filosofie je plodem studií pod vedením učitelů z okruhu tradičně nazývaného „chartreskou školou“.¹²⁰ Třetí a čtvrtá část, pocházející snad z let 1155–1156 k básni přidávají obsah satirizující dvorské prostředí a figuruje již v nich Tomáš Becket coby královský kacléř. *Entheticus minor* má společně se svým delším předchůdcem především dvorskou kritiku, filosofický obsah v něm není. Hlavní náplní je varování knihy a chvála kancléře Becketa. Vzájemný vztah těchto dvou básní a *Policraticu* by podle autorů starší sekundární literatury, Webba, Liebeschütze a Brooka,¹²¹ mohl být následující: Jan původně plánoval sepsat mohutné encyklopedické kompendium, z něhož realizoval pouze dvě

¹²⁰[Enth], p. 51, cf. [Nederman 2005], pp. 10s.

¹²¹[Webb 1934], p. 100, [Liebeschütz 1950], p. 21, [Ltr I], pp. XLIVs., cf. [Kerner 1977], p. 110.

základní části (Metalogicon a Policraticus). K tomuto kompendiu měl být jakýmsi programatickým úvodem *Entheticus maior*. Poté, co od svého encyklopedického úmyslu ustoupil, přepracoval nahradil *Entheticus maior* za *Entheticus minor* a ten použil jako dedikační předmluvu k *Policraticu*. Na temporální vztah *Metalogiconu* k *Policraticu* se pak usuzuje z okolnosti, že v *Metalogiconu* je explicitní zmínka o *Policraticu*, nikoli však v *Policraticu* o *Metalogiconu*, že tento je o dílem o málo pozdějším.¹²²

Z předeslaného vyvstává potřeba přiblížit alespoň ve stručnosti dvě problematické oblasti:

1. Je zřejmé, že tak rozsáhlé dílo muselo vznikat postupně a delší dobu. Jaké jsou pravděpodobné temporální okolnosti?
2. Ze stručného přehledu obsahu (který je ovšem ještě schematicky značně zjednodušen) je zřejmá různorodost obsahu díla. Jaká je jeho celková charakteristika a jak se v takto pestrém celku vyjímá čtvrtá kniha?

K prvnímu okruhu: v oddíle biografickém jsme se zmínili o období Janovy vynucené nečinnosti, jehož přesné příčiny ani způsob jeho ukončení neznáme. Během tohoto období vznikla většina *Policraticu* i *Metalogiconu* a obě takto díla jsou věnována Tomáši Becketovi. Tuto dedikaci sice možné také chápat kontextem období královské nepřízně (dedikace by pak měla naklonit Janovi králova kancléře, který by pak za něj mohl intervenovat), proti tomu však svědčí, že obě díla byla dokončena až v době, kdy již čas králova hněvu přešel.¹²³ (Nederman, navazující na studii Kernerovu, datuje období, kdy Jan pracoval na *Policraticu* obdobím od poloviny roku 1157 do konce roku 1159, přičemž knihy třetí a čtvrtou považuje za nejstarší, zatímco prolog a závěr knihy osmé za nejmladší.)¹²⁴ Proto se zdá jako motiv neméně pravděpodobné či pravděpodobnější, že dedikace je určena Becketovi jako Janovu známému, který je dobře materiálně zabezpečen, a tak by se mohl podílet na dalším doporučení, případně rozšíření díla. Jako třetí, a snad nejpravděpodobnější motiv, je, že dedikace mohla být dána kontextem napjatých vztahů mezi dvorem arcibiskupským a královským. Dlužno připomenout, že Tomáš Becket byl na královský dvůr uveden především zásluhou Theobaldovou. Arcibiskup proto mohl jen se rozmrzelostí sledovat, jak se z jeho chráněnc, od něhož si sliboval zastávání církevních zájmů na královském dvoře, mění ve světského kavalíra ve všem loyálního s královnou politikou.¹²⁵ Janova díla zevrubně rozebí-

---

¹²²[Nederman 2005], p. 26.

¹²³Jan se o *Policraticu* jako víceméně dokončeném vyjadřuje v dopise Petrovi z La Celle z podzimu 1159. *Ep.* 111, [Ltr I], pp. 180–182.

¹²⁴[Nederman 2005], p. 27.

¹²⁵Podivuhodnou proměnu Tomáše Becketa po jeho biskupském svěcení mají jeho životopisci tendenci vysvětlovat jeho identifikací s přijatou rolí. Jako se později coby arcibiskup

rající zhoubnost a marnivost dvořanů snad tedy pro něj měly být varováním a získat jej zpět. Obsahová souvislost mezi *Policraticem* a *Metalogiconem* je nezřetelná. Nederman ji vysvětluje tak, že *Metalogicon* má podávat bližší rozvedení myšlenkových postupů, které stojí v pozadí za *Policraticem* a které nazývá *logica probabilis*: pravdu nepovažuje za zachytitelnou na základě apriorní logické či metafysické spekulace, ale za cíl aproximativního směřování, které vychází o logickými zákony reflektovanou zkušenost, který může vycházet jednak z disciplin *quadrivia*, jednak z oblasti literární, která traduje schematizovaná mravní dilemata historických postav.¹²⁶ V kontextu této umírněně skeptické gnoseologie je třeba chápat Janem často užívaná exempla, stejně jako jeho pichlavé vyjádření o někdejších spolužácích z Hory svaté Jenovéfy v Paříži (text v příloze č. 3).

K druhému okruhu: ohledně strukturální a žánrové charakteristiky není mezi badateli shoda. Dickinson se své mínění vyjadřuje velice přímočaře: „[*Policraticus*] discloses the more or less confused ideas.“ Jeho úsudek odráží celkovou povahu *Policraticu*, který se co do pramenů i myšlenek jeví jako amalgám patristicky modifikovaného platonismu, římského práva a aristotelské filosofie, svérázně abstrahované toliko z Filozofových logických spisů (*Politika* byla přeložena až roku 1260). Určitou bezradnost nad uspořádáním látky sdílají s Dickinsonem i další autoři sekundární literatury.¹²⁷ Nederman a Kerner, kteří došli k závěrům, že současné uspořádání knih *Policraticu* je výsledkem až Janovy druhé či třetí redakce, se domnívají, že dílo má logickou strukturu,¹²⁸ Tomuto náhledu, jež se objevuje již u Liebeschütze,¹²⁹ však dosud schází zřetelné a prosté předvedení takové logické struktury, které by zároveň vysvětlovalo, v jakého autor užívá svůj pojmu logické struktury, protože ze způsobu Janovy argumentace je zřejmá nesourodost s traktáty 13. století, které se obvykle uvádějí za klasické příklady logicky strukturovaného textu. Z tohoto hlediska logická struktura Janova *Policraticu* stále čeká na svého objevitele.

Žánrově bývá *Policraticus* považován za panovnické zrcadlo v širším či přeneseném smyslu, protože nedává rady ke správnému jednání toliko

---

stal horlivým zastáncem práv církve, tak byl jako kancléř, k nelibosti Theobaldově, zastáncem zájmů krále. Příznaky tohoto jeho rysu lze nalézt v příslušných dokumentech porůznu a více či méně implicitně. V *Ep.* 187 ([*Ltr* II], p. 244) o něm Jan píše: „Certe dum magnificus erat nugator in curia, dum legis contemptor uidebatur et cleri, dum scurriles cum potentioribus sectabatur ineptias, magnus habebatur, clarus erat et acceptus omnibus, et solus dignissimus summo pontificio ab uniuersis conclamabatur et singulis. Sed ex quo in pontificem sublimatus suae memor conditionis et professionis exprimere uoluit sacerdotem et uerbo Dei maluit uti magistro quam populo, factus est eis inimicus uera dicens et uitam corrigens;“ *Ep.* 168 ([*Ltr* II], p. 106): „eum ministrum iniquitatis fuisse non ambigo.“

¹²⁶Cf. [Nederman 2005], p. 63–65.

¹²⁷Podrobněji [Kerner 1977], pp. 107–109.

¹²⁸[Kerner 1977], pp. 189–204, [Nederman 2005], p. 52.

¹²⁹Cf. [Kerner 1977], p. 189.

panovníkovi, nýbrž představuje celkový koncept společnosti, v níž hlavní slovo má římský biskup, jako Kristův náměstek, který svěřuje meč světské moci panovníkovi, aby církev sama nemusela vykonávat světskou spravedlnost. Dle Knera spočívá hlavní rozdíl mezi Janovým zrcadlem společnosti a knížecími zrcadly doby karolinské právě v pojetí nauky o dvou mečích. Karolinská knížecí zrcadla v souladu s naukou papeže Gelasia představují hlavu církve Krista jako reprezentovaného dvěma osobami: osobou kněžskou a královskou,¹³⁰ zatímco u Jana je jasně vyjádřena subordinace moci světské moci církevní.

Co však má Policraticus společného s knížecími zrcadly před ním i po něm, jsou dva základní rysy: zdůrazňuje nutnost, aby panovník ctil zákony a byl příkladem svým poddaným.¹³¹ V způsobu provedení těchto rysů pak tkví souvislost s celkem Policraticu, máme-li jej spolu s Kernerem a Nedermanem považovat za více než víceméně náhodně shromážděné a až druhotně uspořádané essaye. Na konci třetí knihy se dostává Jan od námětu lichotníků k tyranovi, když tvrdí, že lichocení je neslučitelné s přátelstvím, neboť lichotit je možné jen tomu, koho je možné i zabít, tzn. tyranovi. Poněkud rozevlátě nesourodé zamyšlení prologu ke čtvrté knize pak končí výzvou k zodpovězení otázky po rozdílu mezi panovníkem a tyranem. V této souvislosti je pak třeba chápat celou čtvrtou knihu, pojímanou jako komentář ke královskému zákoníku Deutoronomia (bohatě ilustrovaný exemplary dávných pohanů), tak, že vysvětluje úvodní tvrzení čtvrté knihy, že panovník na rozdíl od tyrana respektuje zákon, nechce-li být „exlex“, tzn. sice být mimo dosah zákona, ovšem zároveň s tím i mimo ochranu zákona. Z následujících kapitolách se pak čtenář blíže dozvídá, jakým že zákonem je panovník vázán. Přitom je průběžně upozorňován prostřednictvím exemplu na motivující či odstrašující důsledky panovníkova vztahu k biblicky formulovanému zákonu, jehož posláním je přitom takové uspořádání společnosti, které jeho členům umožňuje dosahování „bonum commune“. Janova bystrost se projevuje v této koncepci předjímací o sto let aristotelskou politiku, slabost však v tom, jak je sám pojem „bonum commune“ pojednat. Názorným příkladem této slabosti až neschopnosti udržet se námětu uvedeného nadpisem budiž první kapitola třetí knihy. Panovníkovo posláním je být ztělesněním společenského celku. Nemá proto nárok na nic vlastního: použijeme-li neobratného platonského příměru, měl by být živou obecninou. Má být komteplátorem božské spravedlnosti (spravedlnosti jako atributu Boha, aequitas) a tu uskutečňovat zákonnými ustanoveními ve spravovaném společenství. Panovník proto musí být vzdělaný (litteratus), obklopovat se vzdělanci a radit se s nimi.

V páté knize, která již je z větší části mimo rámec této práce, pak Jan podává navazuje na povinnosti panovníkovi povinnostmi ostatním členů

---

¹³⁰[Kerner 1977], p. 147.

¹³¹[Kerner 1977], p. 146.

společností. Organická metafora pak má ukázat, že soudržnost společnosti se sice projevuje respektováním zákonů, ale hlavním motivem k tomu je vzájemná služba a společný prospěch. Zde spočívá další výrazný rys Janova *Policraticu*: státní uspořádání není důsledkem prvotního hříchu, ale projevem přirozené potřeby dosahovat štěstí.

Pro odlišení falešného pojetí štěstí následují rozsáhlé filosofické pasáže sedmé a osmé knihy, kde se autor pokouší vysvětlit, že zaměňování společného prospěchu za utilitární dobra jednotlivců mohou vést k tyranidě. Tak se Jan opět vrací k tématu opuštěnému na konci třetí knihy: rozlišuje různé druhy tyranů (původně legitimní panovníky, kteří se stali tyrany; usurpátory, jejich vláda je od počátku nelegitimní; tyrany „soukromé“, i tyrany moci duchovní) a způsoby jimiž je oprávněné a chvályhodné tyrana odstranit. I zda však Jan, věrný své vrozené povazy disponující jej k povolání diplomata, radí k trpělivosti a umírněnosti.¹³²

1.3 Poznámky k použitému latinskému textu a jeho úpravě

1.3.1 Edice

Celý text *Policraticus* se dochoval v přibližně 65 rukopisech.¹³³ Editio princeps vychází kolem roku 1476 v Bruselu.¹³⁴ Následovala vydání v létech 1513 (2 na sobě nezávislá vydání v Paříži a Lyonu), 1595 (v Leidenu), 1639 (v Leidenu), 1622 (v Kolíně n. Rýnem), 1664 (v Amsterdamu), 1677 (v Lyonu), 1848 (v Oxfordu)¹³⁵ Text *Policraticu* vydaný v rámci *Patrologia latina*¹³⁶ není dle dobrozdání Webbova a Keats-Rohanové ničím jiným než nepřesným převzetím posledně zmíněné (Gilesovy) edice.¹³⁷ Roku 1909 následuje edice Webbova, první edice *Policraticu*, již lze považovat za kritickou.¹³⁸ Keats-Rohanová potřebu své nejnovější — leč dosud nekompletní — kritické edice zdůvodňuje tím, že Webb svou edici nezaložil na náležitém zhodnocení rukopisů. Webb použil sedm rukopisů, přičemž

¹³²Toto shrnutí se opírá zejména o interpretaci [Kerner 1977], str. 132–148.

¹³³[PKR], p. XVIII.

¹³⁴Tak datuje [PW], p. XVII ve shodě s [Schaarschmidt 1862], p. 283. Podle [PKR], p. 37 došlo k prvním vydání až o 20 let později. Tisk samotný letopočet neobsahuje.

¹³⁵Tato edice je volně dostupná v rámci projektu Google Book Search: http://books.google.com/books/pdf/Opera_omnia.pdf?id=zi_E9P5wxZ0C&hl=cs&output=pdf&sig=ACfU3U0AKvCKrMbfjxMZcsUGphmk8gUE5A (kn. I–IV) a http://books.google.com/books/pdf/Joannis_Saresberiensis_.pdf?id=zUMNAAAAIAAJ&hl=cs&output=pdf&sig=ACfU3U3kuNmb98n7Gr4SARdn_sRse6a8zw&source=gbs_summary_r&cad=0 (kn. V–VIII).

¹³⁶PL 199, 0379–0822D.

¹³⁷Cf. [PW], p. XX, [PW], p. XXXVIII.

¹³⁸[PW]; reprinty: Frankfurt 1965, New York 1979.

velkou váhu připisuje rukopisu Corpus Christi College 46 (Cambridge).¹³⁹ Keats-Rohanová svou edici zpracovala z jedenácti rukopisů a zmíněný rukopis použitý Webbem považuje za nespolehlivý; stěžejním rukopisem je pro ni British Library, Royal 13 D IV (pocházející snad již z let 1160–1166).¹⁴⁰ Nicméně rozdíly mezi oběma edicemi nejsou v rámci 4. knihy z obsahového hlediska závažné:

	Webb	Keats-Rohanová
†IV, 3	illicitum esse <i>deorum</i> examinare causas (p. 240, 11)	illicitum esse <i>eorum</i> examinare causas (p. 237, 22)
*IV, 4	Cum, inquit, <i>uerit</i> constitutus (p. 245, 12)	Cum, inquit, <i>fuert</i> constitutus (p. 241, 32)
*IV, 5	Atqui reges perpetuae prohibitionis laqueus tenet et a plurium <i>uxorem</i> amplexibus arcet (p. 247, 26)	Atqui reges perpetuae prohibitionis laqueus tenet et a plurium <i>uxorum</i> amplexibus arcet (p. 244, 10)
IV, 6	Describet ergo Deuteronomium legis, id est, <i>secundam</i> legem, in uolumine cordis: ut sit lex prima, quam littera ingerit; secunda, quam ex <i>eo</i> mysticus intellectus agnoscit. (p. 251, 2–3)	Describet ergo Deuteronomium legis, id est <i>secundum</i> legem, in uolumine cordis, ut sit lex prima quam littera ingerit, secunda quam ex <i>ea</i> mysticus intellectus agnoscit. (p. 247, 7–9)
IV, 6	Illorum <i>itaque</i> gesta uirtutum incitamenta sunt; uerba quot sunt, tot institutiones morum. (p. 253, 7)	Illorum <i>utique</i> gesta uirtutum incitamenta sunt; uerba quot sunt, tot institutiones morum. (p. 249, 67)
IV, 6	Princeps uero cotidie legit, et diebus uitae... (p. 254, 19)	Princeps uero cotidie legit, <i>et leget</i> cunctis diebus uitae... (p. 251, 101)
IV, 6	quasi legem <i>Domini</i> ueneretur. (p. 255, 7)	quasi legem <i>Dei</i> ueneretur. (p. 251, 115)
IV, 6	Nam uita et lingua sacerdotum... (p. 255, 7)	Nam <i>et</i> uita et lingua... (p. 251, 116)
*IV, 6	Eo forte spectat quod <i>exempla</i> legis... (p. 255, 9)	Eo forte spectat quod <i>exemplar</i> legis... (p. 251, 117)
IV, 6	inter cetera <i>litteratorum</i> studium... (p. 255, 24)	inter cetera <i>litteratorium</i> studium... (p. 252, 131)

(pokračování na další straně)

¹³⁹Popis použitých rukopisů podává [PW], pp. X–XVII.

¹⁴⁰Keats-Rohanové hodnocení rukopisů lze nalézt v [PKR], pp. 18–48.

	Webb	Keats-Rohanová
IV, 6	Nec mirum, cum sine sapientia nullus stare aut esse ualeat principatus. (p. 256, 17)	Nec mirum, cum sine sapientia nullus stare aut esse ualeat principatus <i>quia sapientia Dei dixit: sine me nichil potestis facere.</i> (p. 253, 150) (Tak i Webb v app. crit.)
IV, 6	Ego odi homines stultos et ignaua opera et <i>philosophicas</i> sententias. (p. 257, 15)	Ego odi homines stultos et ignaua opera et <i>sophisticas</i> sententias. (p. 254, 175)
IV, 7	Procedant nunc dealbatores <i>potentum</i> ... (p. 259, 8)	Procedant nunc dealbatores <i>potentium</i> ... (p. 255, 38)
IV, 7	Quisquis ergo gradum propriae celsitudinis amat, humilitatis <i>culmen</i> in moribus diligentissime teneat. (p. 260, 14)	Quisquis ergo gradum propriae celsitudinis amat, humilitatis <i>cultum</i> in moribus diligentissime teneat. (p. 256, 66)
IV, 7	Obtinet enim perpetuo quia qui se humiliat exaltabitur, et uice uersa qui se <i>exaltat</i> deprimetur. (p. 260, 17)	Obtinet enim perpetuo quia qui se humiliat exaltabitur, et uice uersa qui se <i>exultat</i> deprimetur. (p. 256, 69)
IV, 7	In publicis locis atque muneribus patrum iura <i>cum</i> filiorum, qui in magistratu aut potestatibus sunt <i>collata</i> , interquiescere paulum et coniuere. (p. 261, 16–18)	In publicis locis atque muneribus patrum iura <i>causa</i> filiorum qui in magistratu aut potestatibus sunt <i>collocata</i> interquiescere et <i>paululum</i> coniuere. (p. 257, 95–97)
*IV, 7	Sed cum extra rem publicam in <i>domesticare</i> atque uita sedeatur... (p. 261, 18)	Sed cum extra rem publicam in <i>domestica re</i> atque uita sedeatur... (p. 257, 98)
IV, 7	sic etiam collati sibi honoris integritatem <i>seruet</i> , ut aliorum non <i>minuat</i> dignitatem... (p. 261, 30–31)	sic etiam collati sibi honoris integritatem <i>seruent</i> ut aliorum non <i>minuant</i> dignitatem... (p. 258, 109)
IV, 8	Verumtamen ipsius affectionis <i>modus</i> , quo caritatis brachiis subiectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. (p. 262, 6)	Verumtamen ipsius affectionis <i>modo</i> quo caritatis brachiis subiectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. (p. 258, 5)

(pokračování na další straně)

	Webb	Keats-Rohanová
IV, 8	Dolet ergo cum exigentibus culpis uindictam <i>exposcitur</i> , eam tamen peragit inuita dextra. (p. 262, 20)	Dolet ergo cum exigentibus culpis uindictam <i>exposcit</i> , eam tamen peragit inuita dextra. (p. 259, 18)
†IV, 8	qui morbos curant nunc ex <i>inanitione</i> in obpletis. . . (p. 263, 2)	qui morbos curant nunc <i>exinanitione</i> in obpletis. . . (p. 259, 30)
IV, 8	ut uacare non liceat quin <i>se ipsum</i> sibi collato destituat honore. (p. 265, 5)	ut uacare non liceat quin <i>se ipsum</i> sibi collato destituat honore. (p. 261, 91)
IV, 9	<i>Omnis</i> uero uehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa. . . (p. 266, 20)	<i>Omnia</i> uero uehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa. . . (p. 263, 6)
IV, 9	Ad sinistram declinare est per abrupta uitiorum <i>a uia uirtutum declinare uel deuiare</i> . (p. 267, 4–5)	Ad sinistram declinare est per abrupta uitiorum <i>a uia uirtutum deuiare</i> . (p. 263, 16–17)
IV, 11	<i>quem</i> quidem ornamentorum cultum potius oneri deputant quam decori. (p. 271, 2)	<i>quae</i> quidem ornamentorum cultum potius oneri deputant quam decori. (p. 267, 55)
IV, 11	et totius rei publicae suae tam atrocem iniuriam <i>uendicare</i> . (p. 272, 28)	et totius rei publicae suae tam atrocem iniuriam <i>uindicare</i> . (p. 269, 107)
IV, 11	praestantius fuerat eadem sine punientis crimine <i>uendicari</i> . (p. 273, 12)	praestantius fuerat eadem sine punientis crimine <i>uindicari</i> . (p. 269, 122)
IV, 11	et impossibile esse ut diu regno gaudeat <i>qui populi</i> humiliati- one et proprio fastigio superbe nimis exultat. (p. 275, 8)	et impossibile esse ut diu regno gaudeat <i>qui in populi</i> humiliati- one et proprio fastigio superbe nimis exultat. (p. 271, 169)
IV, 11	<i>Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis; et inutiliter regnat qui rex nascitur non mere- tur</i> . (p. 275, 18)	Edice Keats-Rohanové tuto větu nemá; v app. krit. bez pozn. (p. 271, 178)
IV, 11	Alendi prius sunt et in uirtutibus exercendi; <i>et</i> , cum in eo profecerint, ut probentur (p. 275, 23)	Alendi prius sunt et in uirtutibus exercendi, <i>ut</i> cum in eo profecerint, ut probentur (p. 271, 181)

(pokračování na další straně)

	Webb	Keats-Rohanová
IV, 12	ad emendicata sacramentorum suffragia <i>et</i> ad praesidia munitionum frustra decurritur... (p. 276, 22)	ad emendicata sacramentorum suffragia, ad praesidia munitionum frustra decurritur... (p. 272, 13)
IV, 12	<i>Et</i> tamen non suus legitur successisse sed filius saltatricis. (p. 276, 24)	<i>Ei</i> tamen non suus legitur successisse sed filius saltatricis. (p. 272, 16)
IV, 12	Differt autem plurimum dolus a contumelia, quoniam haec superbe <i>et manifesto</i> , ille fraudulententer et quasi ab insidiis nocet. (p. 277, 17)	Differt autem plurimum dolus a contumelia, quoniam haec superbe <i>et in manifesto</i> , ille fraudulententer et quasi ab insidiis nocet. (p. 273, 36)
IV, 12	Dum autem singulorum officia in integritate uirtutis et suauitate opinionis conseruat, quandam quasi membris sanitatem <i>procurat</i> et decorem. (p. 279, 4)	Dum autem singulorum officia in integritate uirtutis et suauitate opinionis conseruat, quandam quasi membris sanitatem <i>generat</i> et decorem. (p. 274, 80)

Vzhledem k povaze těchto odchylek a vzhledem k tomu, že edice Keats-Rohanové je dosud nekompletní, použil jsem pro svůj překlad jako výchozí text Webbův. V obou edicích je několik odchylných míst, kde se čtenář může důvodně domnívat, že vzájemná odchylka není důsledkem různosti rukopisů, nýbrž pouhou tiskovou chybou. Errata k edici Keats-Rohanové, nakolik je mi známo, dosud nevyšla. Errata k edici Webbův jsou součástí jeho vydání *Metalogiconu* (z roku 1929), které je však velice obtížně dostupné a neměl jsem jej k dispozici. Keats-Rohanová však ve svém kritickém aparátu soustavně sleduje odchylnost své verze od verze Webbůvy. Na příslušných místech pak indikuje, z kterého rukopisu čerpá ona či Webb. V místech, kde žádná indikace odchylky (ani u Webba ani v použitých rukopisech) není, předpokládám, že ta verze (ať už Webbůva či Keats-Rohanová), která neobsahuje tvary gramaticky korektní či tvary umožňující plausibilní čtení věty v jejím kontextu, obsahuje tiskovou chybu. Na místech, označených v předeslané tabulce asteriskem (*) je tedy Webbův text „opraven“ pomocí textu Keats-Rohanové. Znakem † jsou označena dvě místa, kde se pravděpodobně o tiskovou chybu nejedná (neboť nechybí indikace v kritickém aparátu novější edice), ale přesto jsem upravil zde přiložený latinský text podle edice Keats-Rohanové.

Ukázka z *Metalogiconu*, která překlady zahrnuté do této práce uzavírá, přebírá latinský text z edice [Mtl].

1.3.2 Poznámky k citacím a úpravě textu

- Marginální stránkování sleduje Webbovu edici.
- Čísla řádek jsou zde jen pro usnadnění orientace v textu a žádné edici neodpovídají.
- Členění na odstavce je vlastní a je řízené především snahou usnadnit sledování paralelního latinského textu.
- Kursivou zvýrazňuji v latinském textu pasáže či obraty, u nichž jsem zjistil, že je Jan doslovně či téměř doslovně přejímá odjinud. V českém textu pak jen citáty, kde sám autor naznačuje, že se o jedná citát.
- Orthografii u všech citovaných textů vždy přebírám z použitého textu, proto není v této práci zcela jednotná úprava psaní ae/e, oe/e, u/v, i/j apod.
- Překlady biblických citátů většinou vycházejí z kompromisu mezi zněním překladu ekumenického s překladem Hejčlovým. První překlad nelze přejímat beze změn, protože je místy značně vzdálen textu vulgátnímu, druhý protože je značně zastaralý.
- Překlady citátů, u nichž není v poznámce indikováno jinak, jsou vlastní.

Bibliografie

Texty primární a překlady

- [Bern. Ep.] *Bernardi opera*, vol. 8, eds. Leclercq & Rochais, Brepols, Turnout 1977.
- [Enth] *John of Salisbury's Entheticus Maior and Minor*, ed. Jan van Laarhoven, Brill, Leiden 1987.
- [Exp. H.] *Expugnatio Hibernica*, ed. James F. Dimock, in: *Giraldi Cambrensis Opera*, vol. V, Longmans, London 1867: pp. 207–411.
- [Hist. p.] *The Historia Pontificalis of John of Salisbury*, ed. Marjorie Chibnall, Thomas Nelson & Sons, London 1956.
- [Ltr G] *Joannis Saresberiensis postea episcopi Carnotensis opera omnia*, vol. II, *Epistolae*, ed. J. A. Giles, Parker, Oxford 1848.
- [Ltr I] *The Letters of John of Salisbury I, The Early Letters, 1153–1161*, eds. W. J. Millor, H. Butler, C. N. L. Brooke, Thomas Nelson & Sons, London 1955.
- [Ltr II] *The Letters of John of Salisbury II, The Later Letters, 1163–1180*, eds. W. J. Millor, rev. C. N. L. Brooke, Clarendon Press, Oxford 1979.
- [MtlE] *The Metalogicon of John of Salisbury, A Twelfth-Century Defense of the Verbal and Logical Arts of Trivium*, tr. Daniel D. McGarry, University of California Press, Berkeley 1955.
- [Mtl] *Ioannis Saresberiensis Metalogicon*, ed. J. B. Hall & K. S. B. Keats-Rohan, Corpus Christianorum Continuatio Medievals 98, Brepols, Turnhout 1991.

- [PKR] *Ioannis Saresberiensis Policraticus I–IV*, ed. K. S. B. Keats-Rohan, *Corpus Christianorum Continuatio Medieualis* 118, Brepols, Turnhout 1991.
- [PW] *Ioannis Saresberiensis episcopi Carnotensis Policratici sive De nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, ed. Clement C. J. Webb, 2 vol., Clarendon Press, Oxford 1909.
- [PED] *The Stateman's Book of John of Salisbury*, sel. & tr. John Dickinson, Alfred A. Knopf, New York 1927.
- [PEN] *John of Salisbury, Policraticus, Of the Frivolities of Courtiers and the Footprints of Philosophers*, sel. & tr. Cary J. Nederman, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- [PEP] *The Frivolities of Courtiers and the Footprints of Philosophers*, sel. & tr. Joseph B. Pike, University of Minnesota Press, Minneapolis 1938.

Texty sekundární

- [Berges 1938] Berges, Wilhelm: *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Hiersemann Verlag, Stuttgart 1938.
- [Berman 1983] Berman, Harold J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1983.
- [Brooke 1984] Brooke, Christopher: *John of Salisbury and His World*, in: [Wilks 1984], pp. 1–20.
- [Carlyle 1950] Carlyle, A.: *A History of Medieval Political Theory in the West*, vol. III, William Blackwood & Sons, Edinburgh 1950.
- [Duggan 1984] Duggan, Anne: *John of Salisbury and Thomas Becket*, in: [Wilks 1984], pp. 427–438.
- [Guth 1978] Guth, Klaus: *Johannes von Salisbury. Studien zur Kirchen-, Kultur- und Sozialgeschichte Westeuropas im 12. Jahrhundert*, EOS-Verlag, St. Ottilien 1978.
- [Kerner 1977] Kerner, Max: *Johannes von Salisbury und die logische Struktur seines Policraticus*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1977.

- [Kleineke 1937] Kleineke, Wilhelm: *Englische Fürstenspiegel vom Policraticus Johannis von Salisbury bis zum Basilikon Doron König Jakobs I.*, Max Niemeyer Verlag, Halle 1937.
- [Liebeschütz 1950] Liebeschütz, Hans: *Medieval Humanism in the Life and Writings of John of Salisbury*, Warburg Institute, London 1950.
- [Moos 1996] Moos, Peter von: *Geschichte als Topik. Das rhetorische Exemplum von der Antike zur Neuzeit und die historiae im „Policraticus“ Johannis von Salisbury*, Georg Olms Verlag, Hildesheim 1996.
- [Nederman 2005] Nederman, Cary Joseph: *John of Salisbury*, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, Tempe 2005.
- [Poole 1920] Poole, Reginald Lane: *Illustrations of the History of Medieval Thought and Learning*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1920.
- [Poole 1934] Poole, Reginald Lane: *Studies in Chronology and History*, Clarendon Press, Oxford 1934.
- [Robertson 1859] Robertson, James Craigie: *Becket, Archbishop of Canterbury*, John Murray, London 1859.
- [Schaarschmidt 1862] Schaarschmidt, Carl: *Johannes Saresberiensis nach Leben und Studien, Schriften und Philosophie*, Teubner, Leipzig 1862. Přístupné přes http://books.google.com/books?id=LUUBAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=schaarschmidt+Johannes+Saresberiensis+nach+Leben+und+Studien&as_brr=0&hl=cs [17. 7. 2008].
- [Sivers 1969] Sivers, Peter von: *John of Salisbury: Königtum und Kirche in England*, in: *Respublica Christiana*, ed. Peter von Sivers, List Verlag, München 1969, pp. 47–72.
- [Webb 1934] Webb, Clement Charles Julian: *John of Salisbury*, Methuen, London 1932.
- [Weijers 1984] Weijers, Olga: *The Chronology of John of Salisbury's Studies in France (Metalogicon, II. 10)*, in: [Wilks 1984], pp. 109–116.

Bibliografie

- [Wilks 1984] Wilks, Michael: *The World of John of Salisbury*, Blackwell, Oxford 1984.

Kapitola 2

Policraticus IV, text a překlad

Prologus.

Ardua quidem res est professio ueritatis et quae incursantibus erro-
rum tenebris aut negligentia profitentis frequentissime uitatur. Quid enim
uerum sit quis recte examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo
5 quod uias non dirigit contemptoris, iustitiae aculeos exacerbabat in penam
delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum pro-
prietatesque discutere, ut quid in singulis uerum sit, prudenter agnoscat;
secundus, ut quisque id ueritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur.
Haec autem philosophantium strata illi soli peruia est, qui de regno uani-
tatis proclamat in libertatem qua liberi fiunt quos ueritas liberauit, et Spi-
ritui seruientes colla iugo iniquitatis et iniustitiae subduxerunt. Vbi enim
10 Spiritus Dei, ibi libertas; metusque seruilis uitaeque consentiens exter-
minator Spiritus sancti est. Porro Spiritus est qui loquitur aequitatem¹ in con-
spectu principum nec erubescit,² et pauperes spiritu regibus anteponebat aut
15 aequat, et quos sibi fecerit coherere, docet scire loqui et facere ueritatem.
Qui uero ueritatem non uult audire uel loqui, a Spiritu ueritatis alienus
est. Sed haec hactenus. Nunc in quo tyrannus distat a principe audiamus.

De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps.

Est ergo tyranni et principis haec differentia sola uel maxima, quod hic
20 legi obtemperat et eius arbitrio populum regit cuius se credit ministrum, et
in rei publicae muneribus exercendis et oneribus subeundis legis beneficio
sibi primum uendicat locum, in eoque praefertur ceteris, quod, cum sin-
guli teneantur ad singula, principi onera imminet uniuersa. Vnde merito
in eum omnium subditorum potestas confertur, ut in utilitate singulorum
25 et omnium exquirenda et facienda sibi ipse sufficiat, et humanae rei pub-
licae status optime disponatur, dum sunt *alter alterius membra*.³ In quo qui-
dem optimam uiuendi ducem naturam sequimur, quae microcosmi sui, id
est mundi minoris, hominis scilicet, sensus uniuersos in capite collocauit,
et ei sic uniuersa membra subiecit, ut omnia recte moueantur, dum sani
30 capitis sequuntur arbitrium. Tot ergo et tantis priuilegiis apex principalis
extollitur et splendet, quot et quanta sibi ipse necessaria credidit. Recte

---

¹Cf. Ps 51, 5.

²Cf. Ps 118, 46.

³Rom 12, 5.

Předmluva

Obtížné je učit pravdě: útočí na ni temnota omylů a často jí zkalí i lehkovážnost toho, kdo jí učí. Kdo totiž náležitě prozkoumá, co je pravda, nepozná-li dříve samu skutečnost? Poznání skutečnosti pak činí ostny spravedlnosti ještě ostřejšími k potrestání provinilce, který pravdou pohrdá a neřídí své cesty podle ní. Při filosofování se proto v prvním kroku probírají rody věcí a jejich charakteristické vlastnosti, aby se uvážlivě poznalo, co je pravdivé v jednotlivých případech. Ve druhém kroku má každý věrně postihnout pravdu, nakolik mu vysvitne. Tato cesta filosofujících je však schůdná jen pro toho, kdo z království marnosti volá po svobodě, jíž se stávají svobodní ti, které osvobodila pravda a kteří službou Duchu své šije zbavili jha nepravosti a nespravedlnosti. Kde je totiž Duch Boží, tam je svoboda; otrocký strach přitakává pokleskům a vyhání Ducha svatého. Dále, je to Duch, kdo bez uzardění mluví spravedlnost před zraky vládců a dává přednost chudým v duchu před králi nebo jim je klade na roveň, a v kom vzbudí náklonnost k sobě, toho učí znát pravdu, pravdivě mluvit a jednat. Kdo však pravdu nechce slyšet či říkat, ten je Duchu pravdy cizí. Leč dosti o tom. Nyní si poslechněme, čím se odlišuje tyran od panovníka.

1 O rozdílu mezi panovníkem a tyranem; co je panovník.

Mezi tyranem a panovníkem je tento jediný, nebo alespoň nejméně výraznější, rozdíl: panovník poslouchá zákon a jeho mocí vede lid, za jehož služebníka se považuje. Když vykonává státnické povinnosti a bere na sebe jejich tíži, nárokuje si na základě zákonné výsady přední postavení a v něm je povýšen nad ostatní, protože zatímco jednotlivci jsou vázáni svými dílčími povinnostmi, na panovníka doléhá břímě starostí o celek. Proto je mu právem svěřena moc nad všemi jeho poddanými, aby byl při vyhledávání a zjednávání prospěchu jednotlivců i prospěchu obecného soběstačný, a aby bylo lidské společenství co nejlépe uspořádáno vzhledem k tomu, že jeden jsme částí těla druhého. V tom také následujeme přírodu, nejlepší vůdkyni života. Ta ve svém mikrokosmu, tzn. v člověku, umístila všechny smysly do hlavy, a tak jí podřídila všechny ostatní údy, aby se správně pohybovaly, budou-li se řídit rozhodováním zdravé hlavy. Vladařská koruna

quidem, quia populo nichil utilius est quam ut principis necessitas expleatur; quippe cum nec uoluntas eius iustitiae inueniatur aduersa.

35 Est ergo, ut eum plerique diffiniunt, princeps potestas | publica et p. 236
in terris quaedam diuinae maiestatis imago. Proculdubio magnum quid
diuinae uirtutis declaratur inesse principibus, dum homines nutibus eo-
rum colla submittunt et securi plerumque feriendas praebent ceruices, et
impulsu diuino quisque timet quibus ipse timori est. Quod fieri posse non
arbitror, nisi nutu faciente diuino. Omnis etenim potestas a Domino Deo
40 est, et cum illo fuit semper, et est ante euum.⁴ Quod igitur princeps potest, ita
a Deo est, ut potestas a Domino non recedat, sed ea utitur per subposi-
tam manum, in omnibus doctrinam faciens clementiae aut iustitiae suae.
Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit,⁵ penes quem est auctoritas
conferendi eam et, cum uult, auferendi uel minuendi eam. Neque enim
45 potentis est, cum uult seuire in subditos, sed diuinae dispensationis pro
beneplacito suo punire uel exercere subiectos.

Vnde et in persecutione Hunorum Athila interrogatus a religioso cu-
iusdam ciuitatis episcopo quis esset, cum respondisset: Ego sum Athila
flagellum Dei; ueneratus in eo (ut scribitur) diuinam maiestatem episco-
50 pus: Bene, inquit, uenerit minister Dei; et illud: Benedictus qui uenit in
nomine Domini, ingeminans reseratis ecclesiae foribus persecutorem ad-
misit, per quem et assecutus est martirii palmam. Flagellum enim Domini
excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, et nec ipsius
flagelli esse nisi a Domino potestatem.⁶ Si itaque adeo uenerabilis est bonis
55 potestas etiam in plaga electorum, quis eam non ueneretur, quae a Domino
instituta est ad uindictam malefactorum, laudem uero bonorum, |⁷ et legibus p. 237
deuotione promptissima famulatur? Digna siquidem uox est, ut ait Impera-
tor, maiestate regnantis se legibus alligatum principem profiteri.⁸ Quia de iuris
auctoritate principis pendet auctoritas; et reuera maius imperio est, sum-
60 mittere legibus principatum; ut nichil sibi princeps licere opinetur, quod a
iustitiae aequitate discordet.

---

⁴Sir 1,1.

⁵Cf. Rom 13, 1.

⁶Cf. Ps 12, 6.

⁷1Ptr 2, 14.

⁸Corpus Iuris Civilis 1, 14, 4.

se proto skví a vyniká tolika a tak významnými výsadami podle toho, kolik jich a jaké považuje za potřebné. Je to tak správné, protože pro lid není nic užitečnějšího, než aby byly naplněny panovníkovy potřeby, neboť jeho vůle není v rozporu se spravedlností. 35R

Panovník — jak to mnozí formulují — je veřejná moc a jakýsi pozemský obraz božského majestátu. Nepochybně je v panovnicích něco z božské síly: ukazuje se to, když na jejich pokyn lidé sklánějí své šíje a leckdy je i nastavují popravčí sekyře. Rovněž z Božského popudu však sám má strach z těch, kteří mají strach z něho. Domnívám se, že tak tomu může být jen proto, že zde působí moc Boží. Všechna moc je totiž od Boha, vždy s ním byla a je s ním v jeho věčnosti. Moc, kterou disponuje, je sice panovníkovi dána od Boha, ale takovým způsobem, že Hospodin o ni nepřichází, nýbrž vykonává ji prostřednictvím sobě podřízené „ruky“ tak, aby všem dával ponaučení o své dobrotivosti či spravedlnosti. A proto kdo se staví proti vládnoucí moci, vzpírá se řádu pocházejícímu od Boha, kterému náleží vlastnické právo moc udělit, zmenšit nebo odebrat, kdy chce. Neboť když chce být panovník na poddané krutý, není to v moci jeho, leč božského úradku, který je trestá či vychovává, jak se mu zlíbí. 40R 45R 50R

Proto také, když se za hunského pustošení zbožný biskup jednoho města zeptal Attily, kdo je, a ten mu odpověděl: „Jsem Attila, bič boží“, projevil biskup — jak je písemně zaznamenáno — úctu Božskému majestátu v něm zastoupenému slovy: „Boží služebník budiž vítán“, a dodal: „Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně.“ S povzdechem potom nechal otevřít brány chrámu a přijal sužovatele, aby se mu od něj dostalo palmy mučednictví. Neodvažoval se totiž bránit biči Božímu, protože věděl, že i milovaného syna otec šlehá a že ani moc biče nepochází odjinud, než od Boha. Jestliže tedy dobří lidé ctí moc, i když v ranách dopadá na vyvolené, kdo by neměl ctít moc, kterou Pán ustanovil, aby trestala zločince a odměňovala ty, kdo jednají dobře, moc, která oddaně a pohotově slouží zákonům? Královského majestátu, jak říká císař Iustinianus, je ovšem důstojno, aby panovník přiznal, že je vázán zákony, protože na tom, zda sám dodržuje zákony, závisí jeho mocenské nároky. A vskutku, na panovníkovi je důležitější než samotná vladařská moc, aby podřídil své vládnutí zákonům a aby si byl vědom, že mu není dovoleno nic, co se neshoduje se spravedlností. 55R 60R 65R

Quid lex; et quod princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen seruus est et aequitatis, geritque personam publicam, et innocenter sanguinem fundit.

65

Nec in eo sibi principes detrahi arbitrentur, nisi iustitiae suae statuta praeferenda crediderint iustitiae Dei, cuius iustitia iustitia in eum est, et lex eius aequitas. Porro aequitas, ut iuris periti asserunt, rerum convenientia est, quae cuncta coaequiparat ratione et imparibus rebus paria
70 iura desiderat, in omnes aequabilis, tribuens unicuique quod suum est. Lex uero eius interpretis est, utpote cui aequitatis et iustitiae uoluntas innotuit. Vnde et eam omnium rerum diuinarum et humanarum compotem esse Crisippus asseruit, ideoque praestare omnibus bonis et malis et tam rerum quam hominum principem et ducem esse. Cui Papinianus, uir qui-
75 dem iuris experientissimus, et Demostenes, orator praepotens, uidentur suffragari et omnium hominum subicere obedientiam, eo quod lex omnis inuentio quidem est et donum Dei, dogma sapientum, correctio uoluntariorum excessuum, ciuitatis compositio, et totius criminis fuga; secundum quam decet uiuere omnes qui in politicae rei uniuersitate uersantur.

80

Omnes itaque necessitate legis seruandae tenentur adstricti, nisi | forte
aliquis sit cui iniquitatis licentia uideatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore penae sed amore iustitiae aequitatem colat, rei publicae procuret utilitatem, et in omnibus aliorum commoda priuatae praeferat
85 uoluntati. Sed quis in negotiis publicis loquetur de principis uoluntate, cum in eis nil sibi uelle liceat, nisi quod lex aut aequitas persuadet aut ratio communis utilitatis inducit? Eius namque uoluntas in his uim debet habere iudicii; et rectissime quod ei placet in talibus legis habet uigorem, eo quod ab aequitatis mente eius sententia non discordet. *De uultu*
90 *tuo, inquit, iudicium meum prodeat, oculi tui uideant aequitatem;*⁹ iudex etenim incorruptus est cuius sententia ex contemplatione assidua imago est aequitatis.

p. 238

95

Publicae ergo utilitatis minister et aequitatis seruus est princeps, et in eo personam publicam gerit, quod omnium iniurias et dampna sed et crimina omnia aequitate media punit. Virga quoque eius et baculus, adhibita moderatione sapientiae, contractus omnium et errores ad uiam reducit

---

⁹Ps 16, 2.

2 Co je zákon. Panovník, třebaže není vázán zákonem, přesto je služebníkem zákona a spravedlnosti, je ztělesněním občanského celku a prolévá krev, aniž by tím přišel o svou bezúhonnost.

70R

Necht' si však panovníci nemyslí, že se jim tím ubírá na moci, leda že by snad uvěřili, že jejich právní ustanovení mají mít přednost před spravedlností Boha, jehož spravedlnost nikdy nepřestane a jehož zákon je spravedlnost sama. Dále, spravedlnost, jak tvrdí právní znalci, je takový soulad věcí, který vše proporčně srovnává, nestejným věcem chce dopřát stejných práv, vše vyrovnává a každému přiděluje, co mu náleží. Jeho vykladatelem je zákon vycházející ze znalosti vůle přirozeného práva a spravedlnosti. Proto tvrdil Chrysippos, že zákon má moc nade všemi věcmi, božskými i lidskými, že vládne dobrým i zlým a že je vladařem a vůdcem jak věcí, tak lidí. Tento názor, jak se zdá, zastávají i velký znalec práva Papinianus a zvláště zdatný řečník Demosthenés a podřizují zákonu poslušnost všech lidí, protože každý zákon je opatřením a darem Božím, naukou mudrců, nápravou svévolných přestupků, pojivem státu a postrachem každého zločinu. Sluší se, aby podle něj žili všichni ti, kteří se zabývají jakoukoli veřejnou činností.

75R

80R

85R

Všichni jsou tedy vázáni nutností zachovávat zákon, leda že by se snad našel někdo, komu by bylo dovoleno libovolně páchat bezpráví. O panovníkovi se přesto říká, že je zproštěn závaznosti zákona. Nikoliv ale proto, že by se směl dopouštět bezpráví, ale proto, že z lásky ke spravedlnosti, ne ze strachu před trestem, má pečovat o spravedlivé uspořádání, zjednávat státu užitek, a ve všem dávat přednost prospěchu jiných lidí před svou soukromou vůlí. Leč kdo by v souvislosti s věcmi veřejnými mluvil o vůli panovníkově, když ten si v této oblasti nesmí přát nic, než co mu radí zákon či spravedlnost, nebo co vyžaduje zájem společného dobra? Jeho vůle má totiž mít v těchto věcech platnost rozsudku, a co se mu zlíbí, má oprávněně váhu zákona, protože jeho úsudek se nesmí lišit od toho, co je smyslem obecné spravedlnosti. *Necht' rozsudek nade mnou vzejde z Tvých úst, neboť Tvé oči vidí spravedlnost*, praví se v žalmu, neboť právě takový soudce je nepředpojatý, jenž neustále kontemplanuje spravedlnost a díky tomu je jeho výnos jejím obrazem.

90R

95R

100R

Panovník je tedy služebníkem veřejného zájmu a spravedlnosti a tím, že trestá umírněnou spravedlností všechny křivdy, újmy a zločiny, vykonává poslání veřejné osoby. I jeho metla a hůl, mírněné moudrostí, přivádějí selhání a pochybení všech poddaných zpět na cestu spravedlnosti,

105R

aequitatis, ut merito potestati spiritus congratuletur, dicens: *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt.*¹⁰ Sed et clipeus eius fortis quidem sed infirmorum clipeus est et qui malignantium iacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque eius illis qui minimum possunt, plurimum prodest, et illis qui nocere desiderant, plurimum aduersatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, ut tamen *uir sanguinum* non sit,¹¹ et homines frequenter occidat, ut non incurrat nomen homicidii uel reatum.

105 Si enim magno creditur Augustino, Daudid uir sanguinum dictus est, non propter bella sed propter Vriam.¹² Et Samuel nusquam uir | sanguinum aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalech interfecerit.¹³ Hic siquidem gladius est columbae, quae sine felle rixatur, sine iracundia ferit et, cum dimicat, nullam omnino concipit amaritudinem.¹⁴ Nam, sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita et princeps delinquentes rectissime punit, non aliquo iracundiae motu sed mansuetae legis arbitrio. Nam, etsi suos princeps uideatur habere lictores, ipse aut solus aut praecipuus credendus est lictor, cui ferire licitum est per supositam manum. Vt enim ad Stoicos accedamus, qui causas nominum diligentius inuestigant, lictor dicitur, quasi legis ictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire quem lex iudicat feriendum. Vnde et antiquitus officialibus, quorum manu iudex nocentes punit, cum reo gladius immineret, „Obtempera legis arbitrio“ dicebatur, uel „Legem imple,“ ut rei tristitiam mitigaret uel mansuetudo uerborum.

p. 239

Quod princeps minister est sacerdotum et minor eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere.

120

Hunc ergo gladium de manu Ecclesiae accipit princeps, cum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen et istum, sed eo utitur per principis manum, cui cohercendorum corporum contulit potestatem, spiritualium sibi in pontificibus auctoritate seruata. Est ergo princeps sacerdotii quidem minister et qui sacrorum officiorum illam partem

125

---

¹⁰Ps 22, 4.

¹¹*Vir sanguinum*: cf. 2 Reg 16, 8; Psal 5, 7. 25, 9. 54, 24. 58, 3. 138, 19; Prov 29, 10.

¹²Cf. 2Sm 11.

¹³Cf. 1Sm 15, 32.

¹⁴Cf. Ir 46, 16. 25, 38.

takže se z jeho moci Duch po právu raduje, když říká: *Tvá metla a hůl jsou mi útěchou.* Mocný je i jeho štít, je to však štít ochraňující slabé, štít, který za nevinné na sebe neohroženě přebírá rány zlovolníků. Jeho služba velice prospívá bezmocným a rozhodně se staví na odpor těm, kteří si přejí škodit. Panovník tedy svůj meč nenosí bezdůvodně: prolévá jím krev, aniž by se jí potřísnil, a často s ním zabíjí lidi, aniž by si tím získal označení vraha nebo se jako vrah provinil. 110R

Důvěřujeme-li velikému Augustinovi, pak David byl nazván člověkem potřísněným krví nikoli pro válčení, ale pro smrt Urijášovu. Ani o Samuelovi se nikde nepíše jako o člověku potřísněném krví nebo jako o vrahovi, třebaže zabil otlého Agaga, krále Amáleku. Panovníkův meč je totiž mečem holubice, jež vede své spory bez žluči, rozdává rány bez hněvu, a když bojuje, nechová přitom v srdci žádnou zahořklost. Neboť jako zákon pronásleduje provinění bez zášti k osobám, tak i panovník oprávněně trestá provinilce ne z popudu nějakého hněvu, ale na základě rozhodnutí nezaujatého zákona. Ačkoliv by se mohlo zdát, že panovník má své liktory, je třeba jej považovat za jediného či hlavního liktora, který smí zasazovat rány prostřednictvím sobě podřízené ruky. Dáme-li za pravdu stoikům, kteří pečlivě zkoumají původ slov, pak „liktor“ pochází z „legis ictor“ (pěst zákona), protože k jeho úřadu patří, že bije toho, kdo si to podle zákona zasluhuje. Proto se za starých časů, když se nad provinilcem zvedal popravní meč, říkalo úředníkům, jejichž prostřednictvím soudce vykonává trest: „Bud’ poslušen zákonného rozhodnutí!“, nebo: „Napln zákon!“, aby krutost okamžiku mírnila alespoň slova, jež neděsí. 115R 120R 125R

3 Panovník je služebníkem kněží a je méně důležitý než oni. Co obnáší věrné vykonávání vladařského úřadu. 130R

Tento meč panovník dostává od Církve, třebaže ona sama *meč zkrvavený* nikterak nemá. Zajisté, i ten je jejím vlastnictvím, ale používá jej prostřednictvím ruky panovníka, jemuž udělila pravomoc k tělesným trestům, zatímco moc nad duchovními věcmi vyhradila svým velekněžím. Panovník je tedy jen pomocníkem kněžstva a z jeho posvátných povinností vyko- 135R

exercet quae sacerdotii manibus uidetur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum et pium est, illud tamen inferius, quod in penis criminum exercetur et quandam carnificii repraesentare uidetur imaginem.

130 Vnde et Constantinus Romanorum | fidelissimus imperator, cum sacerdotum concilium Niceam conuocasset, nec primum locum tenere ausus est nec se presbiterorum immiscere consessibus, sed sedem nouissimam occupauit. Sententias uero, quas ab eis approbatas audiuit, ita ueneratus est ac si eas de diuinae maiestatis sensisset emanasse iudicio. Sed et libellos inscriptionum, quos ad inuicem conceptos, sacerdotum crimina continentes, imperatori porrexerant, suscepit quidem clausosque reposuit in sinu suo. Cum autem eosdem ad caritatem et concordiam reuocasset, dixit sibi, tamquam homini et qui iudicio subiacet sacerdotum, illicitum esse eorum¹⁵ examinare causas, qui non possunt nisi a solo Deo iudicari. Librosque, quos receperat, non inspectos dedit incendio, patrum ueritus crimina uel conuitia publicare et Cham reprobii filii maledictionem incurrere, qui patris uerenda non texit.¹⁶ Vnde et in scriptis Nicholai Romani pontificis idem dixisse narratur: *Vere si propriis oculis uidissem sacerdotem Dei aut aliquem eorum qui monachico habitu circumamicti sunt, peccantem, clamidem meam explicarem et cooperirem eum, ne ab aliquo uideretur.*¹⁷ Sed et Theodosius magnus imperator ob meritam noxam, non tamen eotenus grauem, a sacerdote Mediolanensi a regalium usu et insignibus imperii suspensus est et indictam sibi penitentiam homicidii patienter et sollempniter egit.

Profecto, ut Doctoris gentium testimonio utar, maior est qui benedicit quam qui benedicitur,¹⁸ et penes quem est conferendae dignitatis auctoritas eum, cui dignitas ipsa | confertur, honoris priuilegio antecedit. Porro de ratione iuris, eius est nolle cuius est uelle, et eius est auferre qui de iure conferre potest. Nonne Samuel in Saulem ex causa inobedientiae depositionis sententiam tulit, et ei in regni apicem humilem filium Ysai subrogauit?¹⁹ Si uero constitutus princeps susceptum ministerium fideliter gesserit, tantus honor ei exhibendus est et reuerentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit.

Gerit autem ministerium fideliter, cum suae conditionis memor uniuersitatis subiectorum se personam gerere recordatur, et se non sibi suam uitam sed aliis debere cognoscit, et eam illis ordinata caritate distribuit.

---

¹⁵[PW]: deorum.

¹⁶Cf. Gn 9, 22.

¹⁷Cf. Nicolaus I., Epistola 86 (PL 119, 944A); Jan však zde používá doslovnou citaci z *Decretum Gratiani*, I, d. 96, c. 8.

¹⁸Cf. Hbr 7, 7.

¹⁹Cf. 1Sm 16.

nává tu část, která se zdá být nehodna kněžských rukou. Každá povinnost vyplývající z posvátných zákonů je sice zbožná a úctyhodná, leč ta z nich je nižší, která se vykonává trestáním zločinu a jejímž ztělesněním je katovo řemeslo.

140R

Proto se také Konstantin, nejsvědomitější římský císař, když svolal kněžstvo na koncil do Níkaii, neodvážil posadit na přední křeslo, ani mezi shromážděné kněze, ale zaujal místo poslední. Výnosy, o nichž slyšel, že je sněmující kněží schválili, měl v takové úctě, jako by se o nich domníval, že vytryskly přímo z Božího úradku. A když mu dali udavačské pamflety, které proti sobě kněží vzájemně sepisovali a v nichž psali o svých přestupcích, vzal si je a neotevřené je zasunul do záhybu svého pláště. Nabádal je k lásce a svornosti s tím, že jemu, jako člověku podléhajícímu soudu kněží, nenáleží vyšetřovat jejich spory: ty prý může rozsoudit jedině Bůh. Obdržené spisy pak spálil, aniž by do nich nahlédl. Tím se vyvaroval toho, aby přečiny či hádky kněží učinil veřejnými, a aby tak na sebe přivolal kletbu, jaká kdysi spočinula na nehodném synu Chámovi, protože nezakryl slabiny svého otce. Proto tentýž císař, jak se vypráví v dopise papeže Mikuláše, řekl: Opravdu, kdybych na vlastní oči spatřil kněze Božího nebo někoho z těch, kdo jsou oděni v mnišské roucho, jak hřeší, rozvinul bych svůj plášť a zakryl ho jím, aby ho při tom nikdo neviděl. Ale i císař Theodosius Veliký, když mu milánský kněz za trest — který si sice zasloužil, ne však zase tak těžký — na čas zamezil užívání královských výsad a odznaků císařské moci, uložené pokání za zabití vykonal trpělivě a obřadně.

145R

150R

155R

Zajisté je větší — abych využil svědectví Apoštola pohanů — ten, který žehná, než ten, kterému se žehná, a ten, kdo má moc udělit úřad, převyšuje svým privilegiem toho, komu je úřad udělován. Dále, z povahy práva vyplývá, že kdo může chtít, může i nechtít, a kdo má právo udělovat, může i odnímat. Nesoudil snad Samuel Saula pro jeho neposlušnost a nesesadil jej, aby místo něj vyzvedl k hodnosti krále pokorného syna Jišajova? Jestliže však bude panovník věrně vykonávat svěřený úřad, jež na sebe vzal, je mu třeba vzdávat čest a prokazovat úctu úměrně tomu, o kolik převyšuje hlava všechny ostatní části těla.

160R

165R

Věrně pak svůj služební úřad vykonává tehdy, když vědom si svého údělu, nepouští ze zřetele, že ve své osobě ztělesňuje celek poddaných, a ví, že jeho život nepatří jemu, ale ostatním a těm jej se spořádanou láskou

170R

Totum ergo se Deo debet, plurimum sui patriae, multum parentibus et propinquis, extraneis minimum, nonnichil tamen. Sapientibus ergo et insipientibus debitor est, pusillis et maioribus. Quae quidem inspectio communis est omnium praelatorum, et eorum qui spiritualium curam gerunt, et qui secularem iurisdictionem exercent. Vnde et Melchisedech, quem primum Scriptura regem introducit et sacerdotem (ut ad praesens misterium taceatur, quo praefigurat Christum, qui in celis sine matre et in terris sine patre natus est);²⁰ ille, inquam, nec patrem nec matrem legitur habuisse, non quod utroque caruerit, sed quia regnum et sacerdotium de ratione non pariunt caro et sanguis, cum in alterutro creando parentum respectus citra uirtutum merita praeualere non debeat, sed salubria subiectorum fidelium uota; et cum alterutrius culminis apicem quisque conscenderit, obliuisci debet affectum carnis et id solum agere quod subiectorum salus exposcit. Subiectis itaque pater sit et maritus aut, si teneriorem nouerit affectionem, utatur ea; amari magis studeat quam timeri, | et se talem illis exhibeat, ut uitam eius ex deuotione praeferant suae, et incolumitatem illius quandam publicam reputent uitam; et ei tunc omnia recte procedent, et paucorum stipatus obsequio praeualebit, si opus est, aduersus innumerabiles. *Fortis etenim est ut mors dilectio;*²¹ et cuneus, quem funiculi amoris constringunt, non facile rumpitur.

p. 242

*Dorenses cum Atheniensibus pugnaturi de euentu praelii oracula consuluerunt. Responsum est superiores fore, ni regem Atheniensium occidissent. Cum uentum esset in bellum, militibus ante omnia regis custodia praecipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui, responso dei et praeceptis hostium cognitis, mutato regis habitu, sarmenta collo gerens castra hostium ingreditur. Ibi turba obsistentium a milite, quem falce percusserat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorenses sine praelio discedunt. Atque ita Athenienses uirtute ducis, pro salute patriae morti se offerentis, bello liberantur.*²²

Item Ligurgus in regno suo decreta constituens populum in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum firmavit; auri argentique usum et omnium scelerum materiam sustulit; senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum potestatem dedit; statuit uirginem sine dote nubere, ut uxores eligerentur, non pecunia; maximum honorem pro gradu

---

²⁰Cf. Gn 14, 18, Hbr 7.

²¹Ct 8, 6.

²²Iustinus, *Epitome historiarum*, 2, 6.

rozdává. Celý patří Bohu, z větší části své zemi, z velké části rodičům a blízkým. Cizincům sice nejméně, ale trochu i těm. Panovník má tedy závazky k lidem moudrým i hloupým, k malým i velkým. Tento závěr platí stejně pro všechny hodnostáře: jak pro ty, kteří spravují věci duchovní, tak i pro ty, kteří vykonávají pravomoc nad věcmi světskými. Proto také o Melchisedechovi, kterého Písmo uvádí jako prvního krále a velekněze — pomlčme zatím o něm jako mystickém předobrazu Krista, jenž se v nebi zrodil bez matky a na zemi bez otce —, tedy právě o něm čteme, že neměl ani otce, ani matku: nikoli proto, že by je neměl, nýbrž proto, že kralování ani kněžství se nemohou, jak vyplývá z podstaty věci, zrodit z masa a krve, protože při volbě krále či kněze nesmí mít ohled na zásluhy a povahu rodičů větší váhu než rozumná přání věrných poddaných. A když už někdo dosáhne vrcholu jedné či druhé moci, musí zapomenout na své tělesné touhy a dělat jen to, co si žádá blaho jeho poddaných. Má být pro své poddané otcem i manželem, nebo zná-li nějaký ohleduplnější vztah, nechť k nim takový zaujme. Ať se snaží být svými poddanými spíše oblíben než obáván a ať se k nim chová tak, aby si z oddanosti k němu vážili více života jeho než svého a na jeho bezpečí aby pohlíželi jako na záruku života svého společenství. I panovníkovi se pak bude vše dařit a obklopen být jen malou, leč oddanou družinou bude mít navrch, bude-li třeba, i nad nespočetnou přesilou. Láska je totiž stejně silná jako smrt a není snadné rozbít šik vojáků spojených poutem lásky.

Dórové se kdysi chystali do boje proti Athéňanům. Požádali o věštbu, jak bitva dopadne. Dostalo se jim odpovědi, že zvítězí, pokud nezabijí athénského krále. Když mělo dojít k boji, dostali vojáci rozkaz, aby především dávali pozor na krále. Athéňanům tehdy kraloval Kodros. Ten se dozvěděl, jak bůh nepřátelům odpověděl a jaké příkazy proto vydali vojákům. Svlékl královský šat a s roštím na zádech vkročil do jejich ležení. Tam se mu postavila do cesty četa vojáků. Jednoho z nich poranil kosou a ten ho vzápětí zabil. Jakmile Dórové poznali královu mrtvolu, bez boje odtáhli. A tak byli Athéňané zásluhou statečného krále, který se pro blaho své země vydal vstříc smrti, ušetřeni bitvy.

Podobně Lykúrgos. Zavedl ve svém království zákony, jimiž upevnil poslušnost lidu vůči panovníkům a panovníky ve spravedlivém panování. Zakázal užívání zlata a stříbra, čímž odstranil motiv všech zločinů. Senátu svěřil dohled nad zákony, lidu dal pravomoc volit senátory. Ustanovil, že dívka se bude vdávat bez věna, aby si manželku nikdo nevybíral podle

195 etatis senum esse uoluit; nec sane usquam terrae locum honoratiorem se-
nectus habet. Deinde, ut eternitatem suis legibus daret, iureiurando obli-
gat ciuitatem, nichil eos de eius legibus mutatuos antequam reuerteretur.
Proficiscitur autem Cretam, ibi perpetuum exilium egit, abicique mori-
ens ossa sua in mare iussit, ne relatis Lacedaemonem solutos se religione
iusiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur.

200 His quidem exemplis eo libentius utor, quod apostolum | Paulum p. 243
eisdem usum, dum Atheniensibus praedicaret, inuenio. Studuit praedi-
cator egregius Iesum Christum et hunc crucifixum sic mentibus eorum
ingerere, ut per ignominiam crucis liberationem multorum exemplo gen-
tilium prouenisse doceret. Sed et ista persuasit fieri non solere nisi in san-
205 guine iustorum et eorum qui populi gererent magistratum. Porro ad li-
berationem omnium, scilicet Iudeorum et gentium, nemo sufficiens potuit
inueniri, nisi ille, cui in hereditatem datae sunt gentes, et praefinita est
omnis terra possessio eius. Hunc autem alium esse non posse quam Fi-
lium omnipotentis Dei asseruit, cum praeter Deum gentes et terras omnes
210 nemo subegerit. Dum ergo sic crucis ignominiam praedicaret, ut gentium
paulatim euacuaretur stultitia, sensim ad Dei uerbum Deique sapientiam
et ipsum etiam diuinae maiestatis solium, uerbum fidei et linguam praedi-
cationis euexit et, ne uirtus Euangelii sub carnis infirmitate uilesceret a
scandalo Iudeorum gentiumque stultitia, opera Crucifixi, quae etiam fa-
215 mae testimonio roborabantur, exposuit; cum apud omnes constaret quod
ea non posset facere nisi Deus. Sed quia multa in utramque partem cre-
bro fama mentitur, ipsam iuuabat famam, quod discipuli illius maiora fa-
ciebant, dum ad umbram discipuli a quacumque infirmitate sanabantur
aegroti. Quid multa? Astutias Aristotilis, Crisippi acumina, omniumque
220 philosophorum tendiculas resurgens mortuus confutabat.

Decios duces Romanorum se pro suis exercitibus deuouisse percelebre
est.²³ Iulius quoque Cesar: | Dux, inquit, qui non laborat ut militibus carus
sit, militem nescit armare, nescit humanitatem ducis in exercitu aduersus
hostes esse. Idem numquam dixit militibus: Ite huc; sed: Venite; dicebat
225 enim quia participatus cum duce labor uidetur militibus minor. Praeterea
uoluptas corporis eodem auctore uitanda est; aiebat enim in bello corpora
hominum gladiis, in pace uoluptatibus uulnerari.²⁴ Senserat enim gen-

p. 243

p. 244

---

²³Cf. Valerius Maximus, *Memorabilia*, V, 6, 5–6; *De civ. dei*, IV, 20.

²⁴[PW] odkazuje v poznámce k těmto údajným Casearovým výrokům na Caecilia Balba. Nelze však vyloučit, že Caecilius Balbus je zcela fiktivní autor, možná Janem samotným vymyšlený (cf. Policr. III, 14), pod jehož jménem vznikla sbírka výroků teprve po Janovi, z něhož pak velká část Balbovi připisované sbírky čerpá; cf. [Kerner 1977], p. 36, [PKR], p. XIV.

peněz. Chtěl, aby se největší úcta prokazovala starým lidem, a to úměrně k jejich věku: dodnes určitě není na zemi místa, kde by bylo stáří ve větší vážnosti. Aby svým zákonům zajistil věčné trvání, zavázal občany přísahou, že dokud se nevrátí, nic na jeho zákonech nebudou měnit. Pak odplul na Krétu, kde dožil v trvalém exilu. Když umíral, přikázal, aby jeho kosti hodili do moře, aby je nemohli Spartané odvézt zpět do svého města a pak myslet, že jsou zproštěni přísahy a mohou zákony rozvolnit.

Tyto příklady používám o to raději, že je, jak zjišťuji, používal apoštol Pavel, když kázal před Athény. Vynikající kazatel se snažil jejich myšlení zprostředkovat Ježíše Krista, a to ukřižovaného, tím, že jim na příkladech pohanů ukazoval, jak z potupy kříže mnohým vzešlo vysvobození. K němu však může dojít, přesvědčoval je, jen za cenu krve spravedlivých či těch, kteří vládnu národu. K vysvobození všech, totiž židů i pohanů, ale nedostačoval nikdo kromě toho, komu byly dány za dědictví všechny národy a komu byla určena za vlastnictví celá země. To však, dodal, nemůže být nikdo jiný, než Syn všemohoucího Boha, protože všechny národy a země jsou poddány jedině Bohu. Zatímco takto kázal o potupě kříže, aby trochu oslabil pošestilost pohanů, nenápadně zavedl řeč ke Slovu Božímu, Boží Moudrosti a také ke trůnu božské vznešenosti, a aby nebyla hodnota Evangelia, vzhledem k lidské slabosti, pohoršení židů či pro pošestilost pohanů, považována za pochybnou, vylíčil skutky Ukřižovaného, jimž dodávaly na váze šířící se zvěsti. Všem bylo totiž zřejmé, že takové věci nemůže vykonat nikdo jiný než Bůh. Protože však zvěsti mnohdy klamou na obě strany, byla tato zpráva potvrzena skutečností, že Kristovi učedníci konali ještě větší divy než on: pouhý stín jeho učedníka uzdravoval nemocné od jakýchkoli neduhů. Co dodat? Aristotelovy chytré úvahy, Chrýsippův důvtip a spletitosti všech filosofů, nakonec uvedl do úzkých ten, který ač zemřel, vstal z mrtvých.

Je dobře známo, že se římscí vojevůdci Deciové v zájmu svých vojsk zasvětili smrti. Iulius Caesar také říkal, že vojevůdce, který se nesnaží být u vojáků oblíbený, neumí své vojáky vyzbrojit, neví, že vojevůdcova ohleduplnost je pro vojsko zbraní proti nepříteli. Týž vojevůdce svým vojákům nikdy neřekl: „Jděte tam,“ ale vždy jen: „Pojďte!“ Tak mluvil proto, že námaha se vojákům zdá menší, sdílí-li ji s nimi velitel. Podle téhož autora je třeba se vyhýbat tělesnému potěšení; říkal totiž, že v bitvě zraňují lid-

tium triumphator uoluptatem nullo modo tam facile superari quam fuga,
eo quod ipsum, qui gentes domuerat, Veneris nexibus innodauit mulier
230 impudica.

Quod diuinae legis auctoritate constat principem legi iustitiae esse subiectum.

Sed quid ad emendicata gentium exempla decurro, quae tamen plurima sunt, cum rectius quisque possit ad facienda legibus quam exemplis urgeri?

235 At ne ipsum principem usquequaque solutum legibus opineris, audi quam legem imponat principibus *Rex magnus super omnem terram* terribilis et qui aufert spiritum principum:²⁵

Cum, inquit, ingressus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, et possederis eam, habitauerisque in illa, et dixeris: Constituam super me regem sicut
240 *habent omnes per circuitum nationes; eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Egiptum, equitatus numero sulleuatus; praesertim cum Dominus praeceperit uobis ut nequaquam amplius per eandem uiam reuertamini. Non habebit uxores plurimas quae afficiant animam eius, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in uolumine, accipiens exemplar a sacerdotibus*
245 *Leuiticae tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus uitaе suae, ut discat timere Dominum Deum suum et custodire uerba et cerimonias eius, quae in lege praecepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram uel sinistram; ut longo tempore regnet ipse et filius eius super Israel.*²⁶

p. 245

250 Numquid quaeso nulla lege artatur quem lex ista constringit? Haec utique diuina est et impune solui non potest. Singula uerba eius, si sapiant, in auribus principum tonitrua sunt. Taceo de electione et forma eius, quae in principis creatione exigitur; uiuendi formulam, quae ei praescripta est, mecum paulisper attende.

260 Cum, inquit, fuerit²⁷ constitutus, qui se totius populi fratrem religionis cultu et affectu caritatis profiteatur, non multiplicabit sibi equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos equidem multiplicare est plures

---

²⁵Cf. Ps 46, 3. 76, 13.

²⁶Dt 17, 14–20.

²⁷Edice [PW] na tomto místě patrně obsahuje tiskovou chybu: *uerit* místo *fuerit*.

ská těla meče, v čase míru potěšení. Tento vítěz nad národy si totiž byl vědom, že potěšení nelze žádným způsobem porazit tak snadno jako útekem, protože jeho samého, který si podmanil národy, svázala Veneřinými pouty jedna děvka. 245R

4 Ustanovením Božího zákona je panovník podřízen zákonu spravedlnosti.

Proč se však uchyluji k příkladům, o něž se musím doprošovat pohanů? Je jich sice značné množství, ale každého lze úspěšně přinutit k činnosti spíše zákonem než příkladem! 250R

Aby nevznikl dojem, že zákony panovníka vůbec nezavazují, poslechněme si, jaký zákon na panovníky uvaluje veliký Král, jenž po celé zemi vzbuzuje bázeň a vladařům bere odvahu:

Až vejdeš do země, kterou ti dá Hospodin, Bůh tvůj, až ji zabereš, usadíš se v ní a řekneš si: „Ustanovím nad sebou krále jako mají všichni národové kolem nás“, ustanoviš toho, koho z počtu bratří tvých vyvolí Hospodin, Bůh tvůj. Příslušníka jiného národa, který by nebyl bratrem tvým, nesmíš učinit králem. Když pak bude ustanoven, ať si nechová mnoho koní, a nevede lid zase do Egypta jsa vzrušen touhou po četném koňstvu, když vám přece Hospodin přikázal, abyste se nikdy již tou cestou nevraceli. Ať nemá mnoho žen, které by připoutaly k sobě jeho mysl, ani příliš mnoho stříbra a zlata. Když pak zasedne na královský trůn svůj, ať si opiše tento zákon do knihy podle předlohy, kterou si opatří od kněží kmene levitského. A bude jej mít při sobě a číst po všechny dny svého života, by se naučil bát se Hospodina, Boha svého, a zachovávatí slova a ustanovení, která jsou v zákoně předepsána. Srdce jeho ať se pyšně nepozdvihuje nad jeho bratry a necht' se neuchyluje ani vpravo ani vlevo, aby kraloval dlouho on i synové jeho nad Izraelem. 255R 260R 265R

Prosím, neomezuje tedy panovníka něco, když je vázán takovým zákonem? Je to zajisté Božský zákon a nelze jej porušit beztrestně. Každé slovo z něj musí vladaři znít, pokud mu rozumí, jako hrom. Pomlčím o volbě panovníka a o postupu, jež je třeba při jeho jmenování dodržet. Na chvíli teď zaměříme pozornost na to, jaký způsob života se mu ukládá. 270R

Když pak, praví Písmo, bude ustanoven — totiž ten, o němž by jeho odaná zbožnost a vroucí láska dosvědčovala, že je všemu lidu bratrem — nebude si pořizovat mnoho koní: jejich množství by bylo pro poddané bře- 275R

quam ipsa necessitas exigat, uanae gloriae causa uel erroris alterius, congregare. Multum enim et parum, si Peripateticorum principem sequimur, legitimae quantitatis diminutionem in singulis rerum generibus significant uel excessum.²⁸ Licebitne ergo canes multiplicare uolucresue rapaces aut
265 truces bestias aut quaelibet portenta naturae, cui equorum, qui ad militiam necessarii sunt et usum totius uitae, ex legitima quantitate praefinitus est numerus? Nam de histrionibus et mimis, scurris et meretricibus, lenonibus et huiusmodi prodigiis hominum, quae principem potius oportet ex-terminare quam fouere, non fuerat in lege mentio facienda; quae quidem
270 omnes abominationes istas non modo a principis aula excludit, sed eliminat a populo Dei. Equorum nomine totius familiae et impedimentorum omnium necessarius intelligitur usus; cuius legitima quantitas est, quam ratio | necessitatis aut utilitatis exposcit, ita tamen ut utile et honestum
275 coaequantur et ciuilitas conscribatur honestis. Philosophis enim iam pridem placuit perniciosiorem nullam esse opinionem illorum opinione qui utile separant ab honesto; et sententiam uerissimam et utilissimam esse, honestum et utile in se usquequaque conuerti.²⁹

p. 246

Plato, ut ferunt historiae gentium, cum uidisset Dionisium Siciliae tyrannum corporis sui septum custodibus: Quod tantum, inquit, malum fecisti, ut a tam multis necesse habeas custodiri?³⁰ Hoc utique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium uincit affectus, ut quisque subditus pro eo periculis imminentibus caput opponat, cum etiam urgente natura se pro capite soleant membra exponere, et *pellem pro pelle*³¹ et cuncta quae homo habet, ponat pro anima sua.

285 Sequitur: Nec reducet populum in Egiptum, equitatus numero sulleuatus. Magna siquidem diligentia praecauendum est omni qui in sullimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis et abusione rerum et per superbiae aut luxuriae uiam ad confusionis tenebras reducat populum. Frequens enim est ut subditi superiorum uitia imitentur, quia magistratui
290 populus studet esse conformis, et unusquisque libenter appetit in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud uersificatoris egregii, sensum et uerba magni Theodosii exprimentis:

In commune iubes si quid censesue tenendum,
primus iussa subi; tunc obseruantior aequi

---

²⁸Z čeho zde Jan čerpá, není zřejmé. Webb konstatuje, že nic takového v latinských překladech Aristotelových spisů, které mohl mít k dispozici, ba ani v dílech jiných autorů, jež četl, není obsaženo; cf. Categ. VI (5b16ss.), Metaph. I, 6 (1056b 17–19. 171–190).

²⁹Cf. De officiis, III, 11.

³⁰[PW] zde opět odkazuje na Caecilia Balba.

³¹Iob 2, 4.

menem. Pořizováním mnoha koní se zde myslí hromadění jejich většího množství, než je potřebné, jen kvůli plané okázalosti nebo pro jiný blud. Hodně a málo totiž, budeme-li se řídit knížetem peripatetiků, označuje nedostatek či přebytek vzhledem k náležitému množství věcí jednoho druhu. Smí si tedy pořizovat množství psů, dravých ptáků, divokých šelem a vůbec jakékoli přírodní havěti ten, komu je zákonem Páně omezován počet koní, jež jsou přitom nezbytné k válce i vůbec k běžnému použití? O komediantech, kejklířích, šašcích, kurtizánách, kuplířích a podobných lidských stvůrách, které má panovník spíše vyhánět než podporovat, nebylo potřeba zmínky v zákoně, který takovým ohavnostem nejen brání v přístupu na panovníkův dvůr, ale také je zahání od lidu Božího. Slovem „koně“ se zde rozumí užívání veškerého potřebného služebnictva a soumarů. Zákonné množství je pak takové, jež vyžaduje nutnost či užitečnost, přičemž však má být užitek v rovnováze se ctí a ta zahrnuje i ohleduplnost. Už dávno se filosofové shodli, že nejzhorbnější ze všech názorů zastávají ti, kteří oddělují dobro užitečné od dobra čestného, zatímco podle názoru nejpravdivějšího a nejprospěšnějšího jsou pojmy „čestné“ a „užitečné“ zcela záměnné.

Platón, jak vyprávějí příběhy starých pohanů, když spatřil sicilského tyrana Dionýsia obklopeného tělesnou stráží, zeptal se ho: „Co jsi udělal tak špatného, že považuješ za potřebné, aby tě hlídalo tolik lidí?“ To se totiž nesluší na panovníka, který si svou službou získal takovou oblibu, že by za něj každý poddaný v případě nebezpečí nasadil život tak, jako se z přirozeného popudu nastavují různé části těla, aby ochránily hlavu, jako dá člověk „kůži za kůži“ a jako vůbec všechno obětuje za svou duši.

Písmo pokračuje: *a nepovede zase lid do Egypta jsa vzrušen touhou po čestném kořstvu*. Každý, kdo stanul na vrcholu moci, musí obezřele a pečlivě dbát, aby své poddané nekazil špatným příkladem a aby špatným užíváním majetku, pýchou a požitkářstvím nezavedl svůj lid do temnoty zmatku. Často se totiž stává, že si poddaní berou zlovyky své vrchnosti za příklad, protože lid má snahu se přizpůsobovat svým správcům a každý rád usiluje o to, čím, jak vidí, se proslavil někdo jiný. Slavný citát z jednoho výtečného básníka vyjadřuje slova i smýšlení Theodosia Velikého:

Jestliže vydáváš příkaz či výnos obecně platný,
první podříd' se sám. Co správné je, poslechne lid tím

295 fit populus, nec ferre negat, cum uiderit ipsum
auctorem parere sibi. Componitur orbis
regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
humanos edicta ualent quam uita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe uulgus.³²
300 Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis adaequantur. De
loculis propriis quilibet sumit, at potestas de arca publica uel cimilio hau-
rit; quae si forte defecerit, ad singulorum recurritur facultates. Atqui priua-
tum quemque suis necesse est esse contentum. Quae si fuerint extenuata,
qui nunc potentis appetebat fulgorem, paupertate sordidus confusionis
305 suae tenebras erubescit. Inde etiam Lacedemoniorum decreto potestatibus
in usu publicorum bonorum parcitas indicta est, dum tamen hereditariis
uti et his quae pinguiori fortuna accedunt, communi iure liceat.

Quod principem castum esse oportet, et auaritiam declinare.

Adiecit lex: Non habebit uxores plurimas, quae afficiant animam eius.
310 Licitum quidem fuit quandoque in populo Dei ut, propagandae sobolis gratia et fidelem populum dilatandi, plures quis sortiretur uxores. In exemplum licentiae huius occurrunt patriarchae, cum Sara usa sit iure suo, corpore scilicet Abrahae, in utero alieno, ancillae ministerio de uiro suscipiens filium Ismaelem. Iacob quoque sororum sibi duplicato coniugio
315 fecundas earundem ancillas adsciuit. Atqui reges perpetuae prohibitionis laqueus tenet et a plurium uxoribus amplexibus arcet; et, cum in aliis plures unius esse licitum fuerit, in regibus perpetuo optinet ut una unius sit. Numquid fornicari uel adulterari stuprumue committere licet cum pluribus, cum nec etiam generis multiplicandi causa aut procreandi heredis
320 liceat uxoribus admisceri? Quomodo supra adulteria aut quaslibet fornicationes puniet potestas eisdem subiecta criminibus?

Nec uxores Daud quisquam obiciat, qui forte in hoc, sicut et in multis aliis, speciali priuilegio gaudet; licet facile concesserim quod et ipse in hac parte deliquerit. Sane eum affectus ille uxorius prodicione et homicidio in
325 adulterium imegit, nec in illius excusatione laboro, qui prophetica conuentus et conuictus parabola seipsum uirum mortis esse respondit.³³ Habes itaque regem cum regibus delinquentem; et utinam cum penitente penite-

---

³²Claudianus, *De IV Consulatu Honorii*, 296–302.

³³Cf. 2Sm 12, 5–7.

spíše a odpor ti nebude klást, když uží, že sám jsi
výtvaru svého dbalý. Vždyť každá země se řídí
příkladem vlastního krále: nic nemůže smýšlením lidí
snadněji pohnout, než příklad, jež vládce svým životem dává. 315R
Prostý lid není stálý a mění se vždy se svým vůdcem.

Majetek jednotlivců se nikterak nevyrovná bohatství obecnímu. Každý
čerpá ze svého měšce, vládce však z veřejné pokladnice či pokladu. V něm
kdyby snad nastal nedostatek prostředků, přistoupilo by se k majetku jed- 320R
notlivců. Každá soukromá osoba se však musí spokojit s tím, co má. Když
se tomu, kdo toužil po vladařském lesku, soukromý majetek rozplyne,
zastydí se ve ostudné chudobě nad svou slepou pomateností. Proto také
platilo u Spartánů nařízení, jež vladařům ukládalo šetrnost v používání
veřejného majetku, třebaže obecný zákon jim zároveň dovoľoval užívat jak
jmění zděděného, tak i toho, které k němu přibude přízní štědrého osudu. 325R

5 Panovník má být mravně bezúhonný a musí se vyvarovat chamtivosti.

Zákon dodává: *At' nemá mnoho žen, které by připoutaly k sobě jeho mysl.*
Je pravda, že aby se věrný národ rozrostl a měl více potomstva, bylo kdysi
každému muži z Božího lidu dovoleno najít si více manželky. Příkladem 330R
této volnosti jsou patriarchové. Sára využila svého práva, totiž práva na
Abrahamovo tělo, prostřednictvím lůna jiné ženy: děvečka jí posloužila
k tomu, aby od svého muže získala syna Izmaela. Také Jákob přibral do
svého manželského svazku se dvěma sestrami ještě jejich plodné služby.
Králové jsou však vázání věčným zákazem, který jim brání ve svazku s ně- 335R
kolika ženami. Třebaže v případě jiných lidí bylo dovoleno, aby jednomu
patřilo několik žen, u králů na věky platí, že jeden má mít jen jednu. Zda-
lipak je králi dovoleno smilnit a cizoložit s vícero ženami, nebo je prznit,
když s nimi nesmí obcovat ani v zájmu rozmnožení rodu či zplození dě-
dice? Jak bude trestat znásilnění, cizoložství nebo vůbec jakékoliv smilstvo 340R
vladař, který podléhá stejným špatnostem?

A nikdo at' nevyčítá Davidovi jeho manželky, neboť ten se v této
oblasti, jako i v jiných věcech, těšil zvláštních výsad; třebaže bych zde
ochotně připustil, že i on se v této věci prohřešil. Jeho touha po ženách ho
zjevně dohnala k cizoložství za cenu zrady a vraždy. A já se zde ani ne-
budu snažit o obhajobu člověka, který — zasažen a usvědčen prorokovým 345R
podobenstvím — o sobě řekl, že je člověkem propadlým smrti. Máme tu

ant et fateantur cum confitente culpam et satisficientes cum satisficiente
330 reuertantur ad uitam! Ipsam quoque sapientiam Salomonis mulierum in-
fatuauit amor.

Sequitur: Nec habebit argenti et auri immensa pondera. Eant nunc,
et Domino prohibente argentum sibi et aurum thesaurizent, facientes ex
calumpnia quaestum, de paupertatibus aliorum abundantiam quaerant,
de rapinis diuitias, et singularem sibi beatitudinem statuunt in calamitate
335 multorum.

Sed copiam Salomonis obicit aliquis. Esto, principem locupletem fieri
non prohibeo sed auarum. Nonne aurum et argentum Salomonis tem-
pore uiluerunt? Non utique uiluissent, si eorum immensa pondera et quae
usum excederent, sibi rex cupidus conguessisset. Potuerat ea in terram de-
340 fodiens, quo cariora fierent, humanis usibus subtrahere.

Apud Petronium Trimalchio refert fabrum fuisse, qui uitrea uasa fa-
ceret tenacitatis tantae ut non magis quam aurea uel argentea frangeren-
tur. Cum ergo fialam huiusmodi de uitro purissimo et solo (ut putabat)
dignam Cesare fabricasset, cum munere suo Cesarem adiens, admissus
345 est. Laudata est species muneris, commendata manus artificis, acceptata
est deuotio donantis. Faber uero, ut admirationem intuentium uerteret
in stuporem, et sibi plenius gratiam | conciliaret imperatoris, petitam de
manu Caesaris fialam recepit, eamque ualidius proiecit in pauimentum
tanto impetu ut nec solidissima et constantissima eris materia maneret
350 illa. Cesar autem ad haec non magis stupuit quam expauit. At ille de
terra sustulit fialam, quae quidem non fracta erat sed collisa, ac si eris
substantia uitri speciem induisset. Deinde martiolum de sinu proferens
uitium correxit aptissime, et tamquam collisum uas eneam crebris ictibus
reparauit. Quo facto se celum Iouis tenere arbitratus est, eo quod famili-
355 aritatem Caesaris et admirationem omnium se promeruisse credebat. Sed
secus accidit. Quaesiuit enim Cesar an alius sciret hanc condituram uitreo-
rum. Quod cum negaret, eum decollari praecepit imperator dicens quia, si
hoc artificium innotesceret, aurum et argentum uilescerent quasi lutum.³⁴
An uera sit relatio et fidelis incertum est, et de facto Caesaris diuersi diuersa
360 sentiunt. Ego uero sapientiorum non praeiudicans intellectui deuotionem
potentis artificis male remuneratam arbitror, et inutiliter humano generi
prospectum, cum ars egregia deleta sit, ut fomes auaritiae, pabulum mor-
tis, contentionum praeliorumque causa pecunia pecuniaeque materia se-
ruaretur in pretio, quod sine diligentia hominis fuerat habitura, cum sine
365 se esse non possit quae rerum pretium est. Vtique:

p. 249

---

³⁴Jan parafrázuje příhodu z 51. odstavce Petroniova *Satyriconu*.

tedy krále, který se prohřešuje jako jiní králové; a tak, jako se kaje on, ať i oni se kají, jako on nechť vyznají svou vinu a jako on kéž i oni činíce pokání navrátí se k životu. Ostatně, láska omámila i moudrého Šalomouna.

Písmo pokračuje: *Ať nemá ani příliš mnoho stříbra a zlata.* Ted' ať si jdou a navzdory Hospodinovu zákazu hromadí stříbrné a zlaté poklady, ať si vykřesávají výdělek z pletich, ať čerpají svou hojnost z nouze jiných, své bohatství z okrádání a své vlastní štěstí ať si zakládají na zkáze mnohých! 350R

Někdo namítne, že Šalomoun byl bohatý. Budiž! Však panovníkovi nebráním v bohatství, ale v hrabivosti! A nebyly snad zlato a stříbro za časů Šalomounových jen pramálo ceněné? Zajisté by se na ně tehdy nepohlíželo jako na laciné, kdyby je byl král chtivě hromadil v nesmírném a nadbytečném množství. Aby byly vzácnější, mohl je zakopat do země a tak je vyjmout z běžného užívání. 355R

U Petronia vypráví Trimalchio o kováři, který vyráběl ze skla tak pevné nádoby, že nebylo křehčí, než kdyby bylo ze zlata či ze stříbra. Když vytvořil skleněnou číši, jež byla hodna, jak se domníval, jen samotného císaře, zašel s ní k němu jako s darem a byl přijat. Krásný dar sklidil chválu, umělcova ruka se dočkala uznání a dárcova oddanost ocenění. Kovář však, aby obdiv přihlízejících změnil v ohromení a aby si císaře zavděčil ještě hlouběji, požádal jej o svou číši. Když mu ji císař podal, mrštil jí o podlahu takovou silou, že ani nádoba z toho nejpevnějšího a nejpružnějšího kovu by nezůstala nepoškozená. Císař strnul leknutím i úžasem. Kovář pak číši zvedl ze země — nebyla prasklá, jen naražená, jako by to sklo mělo vlastnosti kovu. Vytáhl z kapsy kladívko a zručně ji opravil, vyklepal ji jako nádobu z kovu. Když skončil, byl přesvědčen, že si získal císařovu náklonnost a všeobecný obdiv, a samým blahem už byl s Jupiterem v nebi. Leč stalo se něco jiného. Císař se zeptal, zda ještě někdo jiný zná recepturu na toto sklo. Jakmile řekl, že ne, nechal mu císař setnout hlavu. Prý proto, že kdyby takový vynález vešel ve známost, zlato a stříbro by byly bezcenné jako bláto. Není jisté, zda je toto vyprávění pravdivé a důvěryhodné, a různí lidé mají na císařův čin různé názory. Aniž bych chtěl vynášet předčasný soud o názoru moudřejších lidí, domnívám se, že se císař řemeslníkovi za jeho oddanost odvděčil špatně a nedbal prospěchu lidstva, když zničil tak skvělé umění, jen aby zachoval hodnotu peněz a drahých kovů, ač se jimi vzněcuje hrabivost, vyžívuje smrt a vzcházejí z nich spory a války. Peníze přitom mají svou cenu i bez takového úsilí, neboť nemůže být bezcenné to, co je měřítkem ceny. A tak se říká v básni: 360R
365R
370R
375R
380R

In pretio pretium nunc est; dat census honores,
amicitias; pauper ubique iacet.

370 Longe utilius quidam omnem materiam iurgiorum et causam odii a
suis rebus publicis exterminare studuerunt, ut causa deficiente effectus
malitiae euanesceret; quale est decretum Ligurgi apud Lacedemonios, et
in antiqua Grecia, quae nunc pars Italiae est, Samii doctrina Pitagorae, qui
constitutionum suarum robore et uirtute traditur totam seruasse Italiam.

Vtinam aurum cum argento uilescat, dum sit sola uirtus in pretio et illa p. 250
quorum usum optima dux uiuendi natura commendat. Pauper itaque non
375 iacebit, nec diues solius pecuniae beneficio honorabitur, dum unusquisque
sui ipsius dote erit in pretio uel uilescet. Porro quaedam a se, quaedam
ab aliorum opinione habent pretii dignitatem. Panis siquidem aut uictua-
lia, quae in alimentis aut indumentis necessariis constant, dictante natura
sunt ubique terrarum in pretio. Quae sensus oblectant naturaliter omnibus
380 grata sunt. Quid multa? Quae naturae sunt, non modo eadem sed uigent
apud omnes; quae opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt; et, sicut ad
placitum sunt, ita et ad placitum euanescunt. Non fuerat ergo timendum
imperatorum ne materia commerciorum deficeret, cum etiam adhuc apud
illos uenalitium frequens sit, qui pecuniam non nouerunt. Scio equidem
385 tantae sapientiae fuisse Salomonem, ut numquam timuerit ne aurum et
argentum uilesceret posteris, quorum naturam uidebat esse famelicam et
pro parte maxima nichil aliud quam pecuniam esurire. Vnde per inspira-
tam sapientiam hanc rubiginem rex contempsit egregius, ut ad contemp-
tum pecuniae sui ipsius exemplo posteros inuitaret. Praeterea esse regem
390 expedit copiosum, ita tamen ut diuitias suas populi reputet. Non habe-
bit ergo diuitias quas nomine possidet alieno, nec sibi priuata erunt bona
fiscalia quae publica confitetur. Nec mirum, cum nec ipse suus sit sed sub-
ditorum.

Nyní je ceněná cena: cenu má přítel i úřad,
tomu však, kdo nemá nic, zůstane jen holá zem.

385R

Mnohem prospěšněji jednali někteří vládci, když se snažili celý ten zdroj sporů a příčinu nevraživosti vypudit ze svého státu, aby tím, že odpadne příčina zášti, zmizel i její účinek. Takový byl zákon Lykúrgův ve Spartě i zákon Pýthagora ze Samu, platný ve starém Řecku, jež je nyní částí Itálie. Říká se o něm, že se silou a mravní hodnotou svých ustanovení zasloužil o dobrý stav celé Itálie.

390R

Kéž zlato i stříbro ztratí cenu a cení se jen ctnost a vše to, čehož používání nám radí sama přirozenost, nejlepší vůdkyně života! Pak nebude běda tomu, kdo zůstal chud, a boháč se nebude těšit úctě jen kvůli penězům, protože každý bude ceněn, či považován za bezvýznamného podle svého nadání. Dále, některé věci mají hodnotu v sobě samých, některé jen na základě nějakého cizího mínění. Tak jsou kdekoli na zemi cenné chléb a vůbec věci nezbytné k živobytí, ať už se jedná o potraviny či oblečení, neboť tak to přikazuje příroda. Všichni si také přirozeně cení toho, co je smyslově příjemné. Co dodat? Když je něco od přirozenosti potřebné, pak je to nejen pro všechny stejné, ale také si toho všichni váží. Co ale závisí na mínění, je nestálé, a jako se to jednou líbí, tak to zase jindy z oblíby zmizí. Císař se proto nemusel bát, že nebude, čím obchodovat, protože trhy se konají i tam, kde ještě peníze nepoznali. Rovněž vím, že Šalomoun byl natolik moudrý, aby se pranic neobával, že zlato a stříbro budou pro jeho následníky bezcenné. Viděl totiž, že jejich hladová povaha většinou nelační po ničem jiném než po penězích. A tak ten skvělý král díky vnuknuté moudrosti touto snětí pohrdl, aby tak vlastním příkladem vybídl své následníky k opovrhování penězi. Mimoto se na krále sluší, aby byl bohatý, ovšem tak, aby své bohatství považoval za bohatství svého lidu. Nebude tedy mít bohatství, protože je nebude vlastnit svým jménem a ani státní poklad nebude jeho soukromým, protože uznává, že je veřejný. Není na tom nic divného — ani on sám nepatří sobě, nýbrž svým poddaným.

395R

400R

405R

410R

395 **Quod debet legem Dei habere prae mente et oculis
semper, et peritus esse in litteris, et litteratorum agi
consiliis.**

Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in uolumine. Ecce quia princeps non debet esse iuris ignarus et, licet multis priuilegiis gaudeat, nec militiae praetextu legem
400 Domini permittitur | ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est, secundam legem,³⁵ in uolumine cordis: ut sit lex prima, quam littera ingerit; secunda, quam ex eo³⁶ mysticus intellectus agnoscit. Prima quidem scribi potuit lapideis tabulis; sed secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis. Et recte in uolumine Deuteronomium scribitur, quia
405 sic apud se sensum legis princeps reuoluit, quod ab oculis eius littera non recedit. Et sic quidem insistit litterae ut nequaquam ab intellectu discordet puritate. *Littera namque occidit, spiritus uiuificat,*³⁷ et penes ipsum humani iuris et aequitatis media interpretatio necessaria et generalis extat.

p. 251

Accipiens, inquit, exemplar a sacerdotibus Leuiticae tribus. Recte quidem.
410 Omnium legum inanis est censura, si non diuinae legis imaginem gerat; et inutilis est constitutio principis, si non est ecclesiasticae disciplinae conformis. Quod et Christianissimum non latuit principem, qui legibus suis indixit ne dedignentur sacros canones imitari.³⁸ Et non modo sacerdotes exemplaria peti praecipit, sed ad Leuiticam tribum, mutuandi gratia,
415 principem mittit. Sic enim legitimi sacerdotes audiendi sunt, ut reprobis et ascendentibus ex aduerso omnem uir iustus claudat auditum.

Sed qui sunt sacerdotes Leuiticae tribus? Illi utique quos sine auaritiae stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affectione carnis et sanguinis lex in Ecclesiam introduxit. Non autem lex litterae, quae mortificat, sed spiritus,
420 quae in sanctitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate et operibus caritatis uiuificat. Sicut enim umbratilis lex et gerens omnia figuraliter sacerdotes in singularitate carnis et sanguinis praelegit; sic, postquam cessantibus umbris | ueritas patefacta est et *iustitia de celo prospexit,*³⁹ quos
425 praelatorum diligens prouidentia in opus ministerii segregauit, Spiritus applicat ad Leuiticam tribum et legitimos instituit sacerdotes.

p. 252

---

³⁵[PKR]: secundum.

³⁶[PKR]: ea.

³⁷2Cor 3, 6.

³⁸Cf. Iustin. *Nouellae*, 83, 1.

³⁹Ps 84, 12.

6 Panovník má stále upínat svou mysl i zrak k zákonu Božímu, umět číst a řídit se radami učenců.

415R

Když pak zasedne na královský trůn svůj, ať si opíše tento zákon do knihy. Panovník nesmí být neznalý práva, a třebaže se smí těšit z mnoha privilegií, opomíjet zákon Hospodinův mu není dovoleno ani s odvoláním na válečnické povinnosti. Opíše si tedy Deuteronomium, tj. „Druhý zákon“, do knihy svého srdce. Prvním zákonem tedy bude ten, který je zachycen písmeny, druhým pak mystický význam prvého. První zákon samozřejmě bylo možné zapsat na kamenné tabulky, druhý však může zaznamenat jen moudrost vybrané lidské mysli. A je správné, aby si panovník opsal Deuteronomium, protože při tom bude uvažovat o smyslu zákona, jehož litera bude mít na očích. Tak se bude držet litery zákona, aby se ani v nejmenším nevzdálil od jeho čistého významu. Litera totiž zabíjí, duch dává život a panovník má na starost umírněný výklad lidského zákona a spravedlnosti, výklad nezbytný a obecně platný.

420R

425R

... *kterou si opatří od kněží kmene levitského,* pokračuje Písmo. A tak to má být. Prázdna jsou zákonné normy, nejsou-li obrazem božího zákona, a panovníkova ustanovení, protíví-li se učení církve, jsou bez užitku. To bylo také zřejmé nejkřesťanštějšímu panovníkovi, když prohlásil, že jeho zákonům nebude k hanbě, budou-li napodobovat kanonické právo. A nejen že přikazuje, aby kněží byli bráni za vzor, ale i posílá panovníka ke kmeni levitskému, aby se stal jeho dlužníkem. Zákonným kněžím je třeba naslouchat tak, že se sluch zároveň uzavírá kněžím špatným a svárlivým.

430R

435R

Kdo jsou ale kněží kmene levitského? To jsou přece ti, které ke kněžství nepřivedla ctižádost či hrabivost, ale ustanovil je pro církev zákon, prostý příbuzenské náklonnosti. Neustanovil je však zákon litery, jenž zabíjí, ale zákon ducha, který dává život ve svatosti mysli, čistotě těla, věrnosti víry a skutcích lásky. Jako zákon potmělého období, vše podávající obrazně, vyvolil kněze z jednoho pokrevního příbuzenství, tak Duch poté, co ustoupily temnoty, ukázala se pravda a z nebe shlédla spravedlnost, připojuje k levitskému kmeni a uvádí do úřadu jako řádné kněží ty, které k tomu doporučuje záslužný život, dojem z jejich dobré pověsti a které pro kněžskou službu vybralo jednohlasé přání věřících či prozíravost svědomitých prelátů.

440R

445R

Adicitur: *Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus uitae suae.* Attende quanta debeat esse diligentia principis in lege Domini custodienda, qui eam semper habere legere praecipitur et reuoluere, sicut Rex regum, factus ex muliere, factus sub lege,⁴⁰ omnem impleuit iustitiam legis,⁴¹ ei non necessitate sed uoluntate subiectus; quia in lege uoluntas eius, et in lege Domini meditatus est die ac nocte.⁴² Quod si ille in hac parte non creditur imitandus qui non regum gloriam sed fidelium amplexus est paupertatem et indutus forma seruili reclinatorium capiti non quaesiuit in terris et interrogatus a iudice regnum suum de hoc mundo non esse confessus est,⁴³⁵ proficiant uel exempla regum illustrium quorum memoria in benedictione est.

Procedant ergo de castris Israel Dauid, Ezechias et Iosias et ceteri qui in eo sibi regni gloriam constare credebant, si Dei quaerentes gloriam se et subditos diuinae legis nexibus innodarent. Et ne illorum remota uideantur exempla, et ex eo sequenda minus, quod a lege eorum et ritu operum et religionis cultu et fidei professione aliquantisper uidemur abscedere (licet nobis et illis eadem fides sit, ita tamen ut, quod illi futurum expectabant, nos ex parte magna gaudeamus et ueneremur impletum, abiectis tantum umbris figurarum ex quo ueritas *de terra orta est*⁴³ et in conspectu gentium reuelata); ne, inquam, illorum quasi aliena aut prophana contempnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Iustinianus et Leo et alii Christianissimi principes principem possunt | instruere Christianum. In eo namque praecipuam operam dabant, ut sacratissimae leges, quae constringunt omnium uitas, scirentur et tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica utilitate erroris dispendium compensaret aut miseratione etatis aut sexus infirmitate legitimae acerbitatis euitet aculeos. Illorum itaque⁴⁴ gesta uirtutum incitamenta sunt; uerba quot sunt, tot institutiones morum.⁴⁵ Denique uitam, uitiis subiugatis et captiuatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati magnificae uirtutis titulis erexerunt, fidei confessione praedicantes in omnibus quia non manus nostra excelsa sed Dominus fecit haec omnia. Et quidem Constantinus Romana ecclesia fundata et dotata, ut cetera eius taceantur egregia, benedictione perpetua insignis est. Iustinianus et Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis quasi quoddam

p. 253

---

⁴⁰Cf. Gal 4, 4.

⁴¹Cf. Mt 3, 15.

⁴²Cf. Ps 1, 2.

⁴³Ps 84, 12.

⁴⁴[PKR]: utique.

⁴⁵vide Moos, p. 514, n. 993: odkazy ad loc.

Zákon dodává: *A bude jej mít při sobě a číst po všechny dny svého života.* Povšimněme si, s jak velikou pečlivostí má panovník opatrovat zákon Hospodinův. Ukládá se mu, aby ho měl stále u sebe, četl jej a uvažoval o něm a bral si za vzor Krále králů, narozeného z ženy, narozeného pod zákonem: ten zcela naplnil spravedlnost zákona, jemuž se podřídil nikoli z nutnosti, nýbrž ze své vůle, protože jeho vůle spočívá v zákoně, a nad zákonem Hospodinovým přemýšlel dnem i nocí. A jestliže se někdo domnívá, že v tomto ohledu není možné napodobovat toho, který si oblíbil chudobu svých věrných, a ne okázalost králů, toho, jenž obléknuv se v přirozenost služebníka, nehledal si na zemi ani přístřeší a na soudcovu otázku doznal, že jeho království není z tohoto světa, tomu pak nechť poslouží alespoň příklady vynikajících králů, na něž vděčně vzpomínáme.

At' tedy z tábora Izraelova vykročí David, Chizkijáš, Jóšijáš a další, kteří byli přesvědčeni, že sláva jejich království záleží na tom, zda budou hledat slávu Boží a zavážou sebe i své poddané pouty Božího zákona. Aby si někdo nemyslel, že tyto vzory jsou nám již vzdálené a není třeba je následovat, protože jejich zákon, zvyklosti, obřady a víra nám jsou poněkud cizí — i když s nimi máme tutéž víru v tom smyslu, že co oni očekávali jako budoucí, to my uctíváme a radujeme se z toho jako z něčeho, co se již z větší části naplnilo, jen jsme odhodili nejasné metafory, protože Pravda se zrodila ze země a ukázala se před zraky pohanů — aby, pravím tedy, někdo jejich příklady neodmítl jako cizí a pohanské, mohou křesťanovi poskytnout poučení Konstantin, Theodosius, Iustinianus, Leo a jiní křesťanští panovníci. Věnovali totiž zvláštní pozornost tomu, aby posvátné zákony, které jsou závazné pro život všech lidí, byly všem známy a ode všech dodržovány a aby jich nikdo nebyl neznalý, leda že by pak škodu vzniklou ze svého omylu napravil prospěšností pro obec, nebo že by ostny spravedlivého rozhořčení od něj odklonil soucit s jeho věkem či křehkostí pohlaví. Činy těchto panovníků jsou povzbuzením pro ctnost, jejich slova poučením o mravnosti. Svůj život, během něhož zdolali své neřesti a podrobili si je, vystavěli jako vítězný oblouk, aby nápisy na něm připomínaly jejich ctnost dalším pokolením, přičemž by přede všemi věrně hlásaly, že toto vše vykonal Pán, nikoli ruka jejich majestátu. Konstantin se těší trvalé chvále za to, že — abychom pomlčeli o jeho ostatních vynikajících činech — upevnil postavení církve a obdaroval ji. Jací byli Ius-

templum iustitiae sacrare studuerunt.

Nam de Theodosio quid dicam, quem isti uirtutis habuerunt exemplar, et Ecclesia Dei ob religionis et iustitiae uenerabilem notam et sacerdotibus patientissime tamen et humillime indignantem non modo ut imperatorem uenerata est sed ut antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis! Et ne sententiam emolliti presbiteri et principibus applaudentis fuisse teneram putes, a regalium | usu suspensus est princeps, exclusus ab ecclesia, et penitentiam coactus est explere sollempnem. Sed quid eum tantae necessitati subiecerat? Voluntas utique subiecta iustitiae Dei et legi eius usquequaque obtemperans. Et nisi quae metrica leuitate scribuntur duxeris habenda contemptui, ex his quibus filium instruit apud Claudium Claudianum⁴⁶ quis ipse in sacrario morum extiterit paucis agnosces.

Ceterum cum praemissae legis uerba reuoluo, singula michi uidentur onusta et quasi spiritu intelligentiae fecundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, secum legem, prouidens ne ad dampnationem suam, cum eam habere necesse sit, habeat contra se. *Potentes etenim potenter tormenta patientur.*⁴⁷ Et adiecit: Legetque illud. Legem siquidem habere in mantica parum prodest, nisi fideliter custodiatur in anima. Legenda est ergo omnibus diebus uitae suae. Ex quibus liquido constat, quam necessaria sit principibus peritia litterarum, qui legem Domini cotidie reuoluere lectione iubentur. Et forte quod sacerdotes legem cotidie legere iubeantur, non frequenter inuenies. Princeps uero cotidie legit, et diebus uitae;⁴⁸ quia quae die non legerit legem, ei non dies uitae sed mortis est. Hoc utique sine difficultate illiteratus non faciet. Vnde et in litteris, quas regem Romanorum ad Francorum regem transmisisse recolo, quibus hortabatur ut liberos suos liberalibus disciplinis institui procuraret, hoc inter cetera eleganter adiecit, quia rex illiteratus est quasi asinus coronatus.

Si tamen ex dispensatione ob egregiae uirtutis meritum, principem contingat esse illiteratum, eundem agi litteratorum consiliis, ut ei res recte procedat, necesse est. | Assistant ergo ei Nathan propheta et Sadoch sacerdos et fideles filii prophetarum, qui eum a lege Domini diuertere non patiantur, et quam ipse oculis animo non ostendit, linguis suis introdu-

---

⁴⁶Cf. Claudiani *Panegy. de IV cons. Honorii*, vv. 214ss.

⁴⁷Sap 6, 7.

⁴⁸et diebus uitae] [PKR]: et leget cunctis diebus uitae

tinianus a Leo, je zřejmé z toho, že přehledně uspořádali posvátné zákony, aby mohli zasvětit spravedlnosti celý svět jako její chrám.

A co mám říci o Theodosiovi, kterého tito¹ panovníci považovali za vzor ctnosti a církev Boží jej ctíla nejen jako císaře, ale i jako svého představeného, jednak pro jeho vznešeně zbožné a spravedlivé jednání, jednak proto, že se ke kněžím choval velice trpělivě a pokorně, i když byl na ně zrovna rozmrzelý. Ač sám zákonodárce, jak trpělivě přijal rozsudek milánského kněze! A nemysleme si, že se jednalo o lehký trest slabošského biskupa ústupného vůči mocným: byl zbaven královských výsad, vyloučen z církve a donucen k obřadnému pokání. Co jej však vystavilo takové strážní? Jeho vlastní vůle podřízená spravedlnosti Boží a ve všem poslušná jeho zákona. A pokud snad nepohrdneme veršem hravého básníka, pak již z několika slov, jimiž Theodosius u Claudia Claudiana poučuje svého syna, poznáme, jak významné postavení zaujal tento císař ve svatyni spravedlnosti.

Pokud jde o další slova uvedeného zákona, když o nich přemýšlím, zdá se mi, že je každé z nich naplněno významem a před myslí vyvstává jako oplodněné duchem rozumu. *Bude tedy mít*, jak se v Písmu praví, *při sobě zákon* a bude si dávat pozor, aby jej — když už ho u sebe musí mít — neměl ke své záhubě, proti sobě. Mocní totiž budou mocně trpět. A Písmo dodává: *a bude jej číst*. Mít zákon v tašce je zajisté málo platné, není-li věrně opatrován v duši. Proto má panovník zákon *číst po všechny dny svého života*. A tak je dobře patrné, jak je pro panovníky — když se jim přikazuje, aby každý den přemítavě četli zákon Hospodinův — nezbytné vzdělání. Možná shledáme, že se ani kněžím nepřikazuje číst zákon denně. Ale panovník jej čte každý den, *po všechny dny svého života*, protože den, kdy by ho nečetl, by nebyl dnem jeho života, leč smrti. Nevzdělanec tak bude moci činit jen s obtížemi. Proto také, jak si vzpomínám, římský král ve svém dopise králi francouzskému, v němž jej nabádá, aby svým dětem zajistil vzdělání ve svobodných uměních, mimo jiné půvabně poznamenává, že nevzdělaný král je jako korunovaný osel.²

Jestliže se někdo výjimečně — vzhledem ke svým zásluhám a vzácnému charakteru — stane králem, přestože je nevzdělaný, pak je třeba, aby se řídil radami vzdělanců, jinak se mu nepovede dobře. Ať tedy při něm stojí prorok Nátan, kněz Sádok a věrní synové proroků, kteří nestrpí, aby se odklonil od zákona Hospodinova. Necht' zákon, jež panovníkové

¹Že by Jan nevěděl, že Theodosius (378–395) vládl před Leonem (VI., 887–912) i Iustinianem (527–565)?

²[PW] i [PKR] zde odkazují na pozn. R. Pauliho: „Literae a Conrado III ad Ludovicum VII directae hodie deperditae,“ (MGH XXVII, p. 45); téměř stejné rčení uvádí Vilém z Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, V, 390, kde jej přepisuje anglickému králi Jindřichovi I.

495 cant, quasi quodam aurium ostio, litterati. Legat itaque mens principis
in lingua sacerdotis, et quicquid egregium uidet in moribus, quasi legem
Domini⁴⁹ ueneretur. Nam uita et lingua⁵⁰ sacerdotum quasi quidam uitae
liber est in facie populorum. Eo forte spectat quod exemplar legis a sacer-
dotibus Leuiticae tribus iubetur assumi; quia praedicatione eorum debet
potestas commissi magistratus gubernacula moderari. Nec expers omnino
500 lectionis est qui etsi ipse non legit, quae leguntur ab aliis fideliter audit.
Qui uero neutrum facit, quomodo in contemptu praecepti quod praeci-
pitur fideliter adimplebit? Concursus namque desiderabilium omnium
sapientiae accessio est.⁵¹

Tholomeus ad cumulum beatitudinis nonne sibi aliquid deesse creditit
505 donec, accitis septuaginta interpretibus, licet gentilis esset, legem Domini
Grecis communicauit? Nichil enim refert an interpretes in eadem cellula
clausi contulerint an prophetauerint in diuersis,⁵² dum constet regem in
ueritatis inquisitione sollicitum legem Domini in Greciam traiecisse.

In Athicis Noctibus⁵³ legisse me memini quod, cum Philippi Macedo-
510 nis morum legantur insignia, inter cetera litteratorum⁵⁴ studium, quasi
belli negotia et uictoriarum triumphos, liberalitatem mensae, humanitatis
officium, et quaecumque lepide comiterque dicta uel facta sunt, colora-
uit.⁵⁵ Verum et hoc ipsum in quo se | aliis excellentiorem nouerat, quasi
bonorum hereditariorum fundamentum, ad unicum quem sperabat regni
515 et felicitatis futurum heredem transmittere curauit. Ob hanc causam epi-
stola eius destinata Aristotili nuper nati Alexadri, ut sperabatur, magistro
uisa est exscribenda. Est igitur concepta ad hanc ferme sententiam:

p. 256

Philippus Aristotili salutem dicit.
Filiam michi genitum scito, quo equidem Diis habeo gra-
520 tiam, non proinde quia natus est quam pro eo quod eum
nasci contigit temporibus uitae tuae. Spero etenim fore ut
educatus eruditusque a te dignus existat et nobis et rerum
istarum susceptione.⁵⁶

525 Romanos imperatores aut duces, dum eorum respublica uiguit, illite-
ratos extitisse non memini. Et nescio quomodo contigit quod, ex quo in

---

⁴⁹[PKR]: Dei.

⁵⁰Nam uita et lingua [PKR]: Nam et uita et lingua.

⁵¹Cf. Sap 7, 11.

⁵²Cf. Augustinus, *De doct. chr.*, II, 15.

⁵³Cf. *Noct. Att.* IX, 3.

⁵⁴[PKR]: litteratorium.

⁵⁵[PW] & [PKR]: colorauit: sc. Gellius.

⁵⁶Aulus Gellius, *Noct. Att.* IX, 3.

mysli nepředkládá zrak, přivádějí vzdělanci svými slovy k jeho uším. Panovníkova mysl ať čte v řeči kněze, a cokoli znamenitého uvidí v jejich mravech, ať ctí jako zákon Hospodinův. Neboť před zraky národů jsou život a řeč kněží v určitém smyslu knihou života. Snad právě to se míní onou předlohou zákona, kterou si panovník, jak se mu ukládá, opatří od kmene Levitů, protože s pomocí jejich naučení má vykonávat správu sobě svěřeného úřadu. Zcela neznalý Písma ale není, kdo třebaže sám nečte, pozorně naslouchá, co předčítají jiní. Kdo však nečiní ani jedno, jak potom bude moci věrně splnit, co se mu ukládá, když tím tak pohrdá? Vždyť s moudrostí přichází vše žádoucí!

Nebyl snad Ptolemaios³, ač pohan, přesvědčen, že mu k plné spokojenosti něco schází, dokud si nezavolal sedmdesát překladatelů, aby s jejich pomocí zprostředkoval Řekům zákon Hospodinův? Ted' vůbec není důležité, zda dali překladatelé své texty dohromady společně v jedné místnosti, nebo je přeložili každý odděleně jako proroci: hlavně že je jisté, že zákon Hospodinův do Řecka uvedl král nepokojně hledající pravdu.

Jak si vzpomínám, četl jsem kdysi v Attických nocích, v místě, kde se píše o mravní výši Filippa Makedonského, že ve stejné míře jako válečné podniky, vítězné průvody, štědré stolování, citlivé jednání a všechny jeho vlídné a skvělé činy a proslovy byla mu ozdobou i úcta ke vzdělaným lidem. Postaral se, aby právě tuto vlastnost, o níž věděl, že v ní nad jiné vyniká, přenesl jako základ svého dědictví na svého jediného syna. Doufal v něj, že bude šťastným dědicem jeho šťastné vlády. Zdálo se mi proto vhodné uvést zde jeho dopis, který poslal Aristotelovi, kýženému učiteli svého nedávno narozeného syna Alexandra.⁴ Stojí v něm přibližně toto:

Filippos posílá pozdrav Aristotelovi.

Věz, že se mi narodil syn. Jsem vděčný bohům ani ne tolik za to, že se narodil, jako za to, že se narodil právě v době, kdy žiješ ty. Doufám totiž, že jej vychováš a dáš mu vzdělání, aby se tak stal hodným nás samých i převzetí této říše.

Nevybavuji si, že by byli římscí císaři či vůdčí politikové, dokud byl jejich stát při síle, nevzdělaní. Nevím také, proč se stává, že jakmile ochabne

³Ptolemaios II. Filadelfos, cf. *De civ. dei*, XVIII, 42.

⁴Janovy časté odkazy k Alexandrovi a Caesarovi: [Ltrr I], p. XLII, [Liebeschütz 1950], pp. 71–73, cf. n. 124.

principibus uirtus languit litterarum, armatae quoque militiae infirmata est manus et ipsius principatus quasi praecisa radix. Nec mirum, cum sine sapientia nullus stare aut esse ualeat principatus.⁵⁷

530 Socrates Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus est et qui sine contradictione septem illos qui dicti sunt sapientes incomparabiliter antecessit non in opinione sapientiae sed uirtute, tunc demum respublicas fore beatas asseruit, si eas philosophi regerent aut rectores earum studere sapientiae contigisset.

535 Et (si tibi Socratis uidetur contempnenda auctoritas): *Per me, inquit Sapientia, reges regnant, et conditores legum iusta decernunt; per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam; ego diligentes me diligo, et qui mane uigilant ad me, inuenient me; mecum sunt diuitiae et gloria, opes superbae et iustitia; melior est fructus meus auro et lapide pretioso, genimina mea argento electo; in uis iustitiae ambulo, in medio semitarum iudicii, ut ditem | diligentes*
540 *me et thesauros illorum repleam.*⁵⁸ Item: *Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.*⁵⁹ Et alibi: *Accipite disciplinam et non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior est enim sapientia cunctis opibus pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari.*⁶⁰ Cum gentiles nichil sine nutu numinum crederent faciendum, unum tamen quasi
545 Deum deorum et omnium principem excolebant, scilicet Sapientiam, ideo quod ipsa omnibus praeest. Vnde et philosophi ueteres imaginem Sapientiae pro foribus omnium templorum pingi et haec uerba scribi debere censuerunt:

550 Vsus me genuit, peperit Memoria;
Sophiam me uocant Graii, uos Sapientiam.⁶¹
Et haec item: Ego odi homines stultos et ignaua opera et philosophicas⁶² sententias.⁶³ Et quidem eleganter illi ista finxerunt, licet ueritatem ipsam plene non nouerint; ad eam tamen aliquatenus accedentes, dum Sapientiam omnium quae recte fiunt, ducem et principem arbitrantur, cum et
555 ipsa ueraciter gloriatur quod in omni gente et populo a principio primatum tenuit superbiorum et sullimium colla propria uirtute calcans. Salomon quoque se eam super salutem et omnia pulchra dilexisse fatetur, et

p. 257

---

⁵⁷Edice [PKR] zde pokračuje: quia sapientia Dei dixit: sine me nichil potestis facere. [PW] tuto větu uvádí v krit. aparátu jako rukopisnou marginálii.

⁵⁸Pr 8,15–21.

⁵⁹Pr 8, 14.

⁶⁰Pr 8, 10s.

⁶¹Aulus Gellius, *Noct. Att.* XIII, 8, 3; Jan oproti předloze vynechává před slovem *peperit* slovo *mater*.

⁶²[PKR]: *sophisticas*.

⁶³Text *Noct. Att.* XIII, 8, 4 je však trochu odlišný: *ego odi homines ignaua opera et philosopha sententia*.

síla vzdělanosti, zeslábne i branná moc a jako by byl přetnut kořen samotné vladařovy moci. Není to však divné, protože žádná vláda se neobejde a neobstojí bez moudrosti. 550R

Sókratés, kterého Apollónova věštitelka prohlásila za nejmoudřejšího člověka a který bezesporu nevýslovně převýšil tak zvaných „sedm mudrců“ nikoli zdáním moudrosti, nýbrž její skutečnou silou, tvrdil, že teprve tehdy bude státu dobře, budou-li jej řídit filosofové, nebo začnou-li jeho správci usilovat o moudrost. 555R

A pokud pro někoho Sókratés nic neznamena, i sama Moudrost říká: *Já jsem ta, díky níž králové kralují, a zákonodárci vykonávají právo; já jsem ta, díky níž mají panovníci moc a vladaři spravedlivě soudí. Těm, kteří mne milují, oplácím lásku, a kdo kvůli mne bdí až do rána, nalezne mne. U mne jest bohatství a sláva, výsostná moc a blahobyť. Můj plod je lepší než zlato a drahý kámen, má sklizeň je nad nejlepší stříbro. Cestami práva ubírám se, prostředkem stezek spravedlnosti, obohacujíc ty, kdož mne milují, a jejich pokladnice naplňujíc. Dále pak: Rada i spravedlnost, opatrnost i síla jsou v mé moci. A jinde: Přijměte kázeň mou spíše než stříbro, raději vědění než nejlepší zlato; neb moudrost je lepší než kletoty všechny, nic, po čem možno zatoužit, srovnávat s ní nelze. Pohané, ačkoliv byli přesvědčeni, že nic nemají podnikat bez pokynu bohů, přece jen jednoho z nich, totiž Moudrost, uctívali jako vládce a boha všech bohů. Ona sama je totiž všechny převyšuje. Proto také staří filosofové pokládali za záhodné, aby byl její obraz namalován před vstupem do všech chrámů a aby u něj bylo napsáno:* 560R

Zplodil mne čin, jenž stal se zvykem, porodila paměť.

„Sofia“ mi říkají Řekové, vy mne nazýváte „Moudrost“.

A dále: *Nenávidím hlupáky, ledabylou práci a duchaplná moudra.* Vymysleli to zajisté pěkně, i když plně nepoznali Pravdu samu. Nicméně se k ní vcelku blížili, když se domnívali, že moudrost je vůdcem a vládcem všeho, co se děje, jak má, protože je to ona, kdo je od počátku lidského rodu a v každém národě oslavován, že vítězí nad nadutci a vlastní silou deptá šíje zpupných. Šalomoun také praví, že si ji zamiloval nad zdraví a všechnu krásu a že s ní k němu přišlo vše dobré. 570R 575R 580R

ad ipsum cum ea bona omnia accessisse.⁶⁴

560 **Quod timorem Dei doceri debet, et humilis esse, et sic
servare humilitatem, quod auctoritas principis non mi-
nuatur; et quod praeceptorum alia mobilia, alia immo-
bilia.**

Sequitur: *Vt discat timere Dominum Deum suum, et custodire uerba eius
quae in lege praecepta sunt. Causam | legitimae obseruationis lex ipsa su-
biungit: Vt discat, inquit.*

p. 258

565 Diligens namque lector legis discipulus est, non magister; nec ad sen-
sum suum captiuatam retorquet legem, sed menti eius et integritati sen-
sus suos accommodat. Sed discipulus iste quid discit? Vtique timere Do-
minum Deum suum. Recte quidem, eo quod sapientia parit et firmat
principatum; atqui *initium sapientiae timor Domini.*⁶⁵ Qui ergo timoris non
570 initiatur gradu, frustra ad legitimi principatus culmen aspirat. Legitimi,
inquam; quia de quibusdam dum alleuantur deiectis et miserius deiciendis
scriptum est: *Isti regnauerunt, et non ex me; principes extiterunt, et ego igno-
raui,*⁶⁶ et alibi: *Tenentes legem nescierunt sapientiam.*⁶⁷ Timeat ergo princeps
Dominum et se promta humilitate mentis et pia exhibitione operis seruuum
575 profiteatur. Dominus etenim serui dominus est.⁶⁸

Seruit itaque Domino princeps, dum conseruis suis, subditis scilicet
sibi, fideliter seruit. Sed et Dominum Deum esse agnoscat, cui non plus ti-
moris ex maiestate quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim
est et cui nulla creatura ipsius faciente merito negare potest dilectionis af-
580 fectum. *Si ego, inquit, dominus sum, ubi est timor meus? si pater sum, ubi est
amor meus?*⁶⁹ Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timo-
ris gradu, quadam quasi uirtutum scala, felici procedit ascensu. *Dilectio,*
inquit, *illius custodia legum est,*⁷⁰ quia *omnis sapientia timor Domini.*⁷¹ Porro:
Qui Deum timet faciet bona, et qui continens est iustitiae, apprehendet illam, et
585 *obuiabit illi quasi mater honorificata.*⁷²

---

⁶⁴Cf. Sap 7, 10s.

⁶⁵Ps 110, 10.

⁶⁶Os 8, 4.

⁶⁷Ir 2, 8.

⁶⁸Cf. Aristotelés, *Cat.* 6 b 28s.

⁶⁹Nepřesná citace Mal 1, 6: si ergo pater ego sum ubi est honor meus et si dominus ego sum ubi est timor meus.

⁷⁰Nepřesná citace Sap 6, 19: dilectio custoditio legum illius est.

⁷¹Sir 19, 18.

⁷²Sir 15, 1s.

7 Panovník se má učit bázni Boží, má být pokorný a pokory si má hledět tak, aby tím nebyla umenšena jeho moc. Některé příkazy jsou proměnlivé, jiné ne.

Písmo pokračuje: *aby se naučil báti se Hospodina, Boha svého, a zachovávat slova a ustanovení, která jsou v zákoně předepsána*. Sám zákon udává důvod, proč má na něj panovník dbát. Říká: *Aby se naučil. . .* 585R

Pozorný čtenář zákona je jeho žákem, nikoliv učitelem a ani jej nepřekrucuje podle toho, jak mu rozumí, nýbrž své smýšlení přizpůsobuje jeho neporušenému smyslu. Co se však učí takový žák? Učí se bázni před svým Bohem, Hospodinem. Tak to má být, protože vladařské moci dává zrod a upevnění moudrost, jejímž počátkem je bázeň před Hospodinem. Kdo tedy nezačíná na stupni bázně, marně dychtí po vrcholu právoplatné moci vladařské. Mluvím o právoplatné moci, protože je psáno o některých vladařích, kteří byli svrženi, když se vyvyšovali, a kteří si zasluhovali ještě žalostnějšího pádu: *Kralovali, ale beze mne; stali se vládci, leč bez mého souhlasu*. Jinde se praví: *Ač měli v rukou zákon, moudrost nepoznali*. Ať se tedy panovník bojí Pána a s myslí ochotnou a pokornou, jakož i zbožnými činy, nechť se prohlašuje za jeho služebníka. Pán je totiž pánem služebníka. 590R

Panovník slouží Hospodinu tím, že věrně slouží svým spoluslužebníkům, svým poddaným. Měl by však také vědět, že Hospodin je Bůh, před nímž nemá mít větší bázeň pro jeho majestát, než mu prokazovat lásku z vlastní zbožnosti. On je totiž Otec, jemuž, vzhledem k jeho zásluhám, nemůže žádné stvoření odepřít oddanou lásku. *Jsem-li váš Pán, říká, kde je bázeň přede mnou, a jsem-li váš Otec, kde je úcta ke mně?* Také je třeba zachovávat slova zákona, protože z prvního stupně, bázně, se šťastně stoupá dále jako po jakémsi žebříku ctností. *Láska k Bohu*, praví Písmo, *se projevuje zachováváním jeho zákonů*, protože všechna moudrost vychází z bázně před Hospodinem. Dále: *Kdo se bojí Hospodina, bude konat dobré skutky, a kdo se* 600R 605R

Sed quae uerba diligentia tanta custodiet? Vtique quae praecepta | p. 259
sunt in lege, ut apud principem iota uel apex legis non cadat in terram,
quod non ille propriis uel manibus subiectorum excipiat. Sunt autem pra-
ecepta quaedam perpetuam habentia necessitatem, apud omnes gentes le-
590 gitima et quae omnino impune solui non possunt. *Ante legem, sub lege, sub
gratia,*⁷³ omnes lex una constringit: *Quod tibi non uis fieri, alii ne feceris;*⁷⁴ et:
*Quod tibi uis fieri faciendum, hoc facias alii.*⁷⁵

Procedant nunc dealbatores potentum,⁷⁶ susurrent aut, si hoc parum
est, publice praeconentur principem non esse legi subiectum, et quod ei
595 placet, non modo in iure secundum formam aequitatis condendo, sed qua-
litercumque, legis habere uigorem.⁷⁷ Regem quem legis nexibus subtra-
hunt, si uolunt et audent, exlegem faciant, ego, non modo his renitentibus
sed mundo reclamante, ipsos hac lege teneri confirmo.⁷⁸ *In quo enim,* inquit
qui nec fallit nec fallitur, *iudicio iudicaueritis, iudicabimini.*⁷⁹

600 Et certe iudicium grauissimum in his qui praesunt fiet, eo quod *men-
sura bona conferta coagitata et supereffluens* refundetur in sinus eorum.⁸⁰ Nec
tamen dispensationem legis subtraho manibus potestatum, sed perpetuam
praeceptionem aut prohibitionem habentia libito eorum nequaquam arbit-
ror subponenda. In his itaque dumtaxat quae mobilia sunt, dispensatio
605 uerborum admittitur; ita tamen ut compensatione honestatis aut utilitatis
mens legis integra conseruetur.

Nec eleuetur, | inquit, *cor eius in superbiam super fratres suos.* Quod pra- p. 260
ecipue necessarium est, saepius replicat, eo quod humilitas numquam sa-
tis uidetur commendata principibus, et difficillimum est ut gradus ho-
610 noris tumorem non pariat in animo imprudentis. *Superbis utique resistit
Deus et humilibus dat gratiam.*⁸¹ Prouide ergo rex orat ne *ueniat ei pes su-
perbiae, quia in eo ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potue-*

---

⁷³Cf. Augustinus, *De doctr. christ.* II, 16, 25.

⁷⁴Aug., *De doctr. chr.* III, 14, 22; cf. Tob 4, 16.

⁷⁵Cf. Mt 7, 12.

⁷⁶[PKR]: potentium.

⁷⁷Cf. Iustinianus, *Institutiones*, I, 2, 6.

⁷⁸Cf. Isidorus, *Sententiae*, III, 51, Ivo Carnotensis, *Decretum*, xvi. 43.

⁷⁹Cf. Mt 7, 2.

⁸⁰Lc 6, 38.

⁸¹Iac 4, 6.

drží spravedlnosti, dosáhne moudrosti, a ta mu vyjde vstříc jako ctěná matka.

Avšak která slova má panovník zachovávat s takovou pečlivostí? Jsou to určité ta, která se v zákoně ukládají takovým způsobem, že z nich u Pána neupadne na zem ani čárka či písmeno, které by on sám nebo rukama svých poddaných nevrátil na své místo. Některá přikázání pak mají trvalou závaznost, jsou platná pro všechny národy a v žádném případě je nelze beztrestně porušit. V dobách před zákonem, za vlády zákona i za času milosti je pro všechny závazný jeden zákon: Co nechceš, aby jiní dělali tobě, nedělej jinému; a druhý: Co chceš, aby druhí dělali tobě, dělej druhému.

Ted' at' předstoupí pochlebníci mocných, at' si bručí nebo, je-li jim to málo, jen at' si veřejně hlásají, že panovník není podřízen zákonu a že cokoli se mu zlíbí, má váhu zákona, a to nejen při vydávání zákonů a uplatňování spravedlnosti, ale v každém ohledu! Nejen přes jejich odpor, ale i navzdory pokřiku celého světa tvrdím, že král, kterého zprošťují závazků k zákonu a kterého, chtějí-li a troufají-li si, at' třeba i postaví mimo zákon, je tímto zákonem vázán. *Neboť jakým soudem soudíte*, praví Pán, jenž neklame a jež nelze oklamat, *takovým budete souzeni*. Soud nad těmi, kdo vládnou, bude ovšem zvláště přísný, protože jim bude složena do klína míra dobrá, natlačená, natřesená a vrchovatá.

Neupírám rukám vladařovým správu zákona, ale také se naprosto nedomníám, že by bylo vhodné, aby byl jejich libovůli podřízen zákon, jehož příkazy i zákazy mají věčnou platnost. Proto nanejvýš v případě zákonů, které jsou pomíjivé, jsou možné ústupky od doslovného znění, musí to však vyvažovat ohled na čest či prospěšnost a nesmí tím být narušen duch zákona.

Srdce jeho, praví dále Písmo, *at' se pyšně nepozdvihuje nad jeho bratry*. Je zvláště záhodno, aby o tom často přemítal, neboť nelze dostatečně zdůraznit, jak je pokora pro panovníka důležitá: nerozumnému vládcovi se z velikosti jeho úřadu záhy urodí zbytnělé sebevědomí. *Bůh se však staví proti pyšným a pokorným dává milost*. Král tedy jedná prozíravě, když se modlí, aby se ho nedotkla „zpupná noha“, protože pro ni upadli ti, kdo páchají

runt stare.⁸² Non itaque superbiat super fratres; sed, cum fratrum memine-
rit, fraternum subiectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter
615 humilitatem cum discretione et caritate indicit principibus, quia sine istis
omnino subsistere non potest principatus. Quisquis ergo gradum propriae
celsitudinis amat, humilitatis culmen⁸³ in moribus diligentissime teneat.
Nam qui ab humilitatis operibus recedit, a dignitatis suae fastigio tumo-
ris pondere cadit. Obtinet enim perpetuo quia *qui se humiliat exaltabitur*,
620 et uice uersa *qui se exaltat*⁸⁴ deprimetur.⁸⁵ Regem Romanorum nouissi-
mum Tarquinius fecit esse superbia, et ei ab humilitate magis necessarios
substituit magistratus. Denique quem superbiorum legisti regnare diutius?
Eorum namque, qui per superbiam ceciderunt, historia copiosa est.

Nec tamen eatenus superbiam uitet, ut incidat in contemptum; quia
625 sicut elatio, ita et abiectio declinanda est.⁸⁶ Vnde et in iure Romano cautum
est ut qui ius reddit, se quidem in adeundo facilem praebeat, contempni
tamen non patiatur; mandatis quoque adicitur, ne praesides prouinciarum
in ulteriorem familiaritatem prouinciales admittant, eo quod ex conuer-
satione aequali contemptio nascitur dignitatis. Veneretur ergo in publico
630 populi maiestatem et apud se priuatae conditionis statum pariter metiatur.
Hoc ipsum antiquis philosophorum | documentis faciendum agnosce. p. 261

Ad philosophum Taurum, Athenas uisendi cognoscendique eius gra-
tia, uenerunt pariter Cretae prouinciae praeses et pater eius sed priuatus.⁸⁷
Taurus uenientibus placide assurrexit, reseditque post mutuam salutatio-
635 nem. Allata est mox una sella, quae in promptu erat, et dum aliae prome-
bantur apposita est. Inuitauit ergo Taurus patrem praesidis ut sederet. At
ille: Sedeat hic potius qui populi Romani magistratus est. Absque praeiu-
dicio tu, inquit Taurus, interea sede, dum conspicimus quaerimusque quid
conueniat, tene potius sedere qui pater es, an filium qui gerit Romani po-
640 puli magistratum? Cum pater assedisset, appositumque esset aliud filio,
super ea re Taurus his, qui conuenerant, uerbum fecit, cum summa boni,
aequi, honorum atque officiorum perpensatione. Eorum uerborum sen-
tentia haec fere fuit. In publicis locis atque muneribus patrum iura cum⁸⁸

---

⁸²Ps 35,12s.

⁸³[PKR]: cultum.

⁸⁴[PKR]: exultat.

⁸⁵Lc 14, 11.

⁸⁶Cf. *Digesta*, I, 18, 19.

⁸⁷Cf. Aulus Gellius, *Noct. Att.* II, 2, 1–10.

⁸⁸[PKR]: causa.

nepravost, jsou srazeni a nemohou povstat. Neměl by se chovat pyšně ke svým bratřím, nýbrž měl by na ně pamatovat a ke všem svým poddaným chovat bratrskou lásku. Písmo moudře ukládá panovníkům, aby byli pokorní s rozvahou a láskou, protože bez těchto ctností jejich vláda nemůže obstát. Proto má-li kdo zalíbení ve výšinách své vlastní moci, měl by také svými mravy úzkostlivě usilovat o vrcholnou pokoru. Tíže pýchy totiž tomu, kdo je dalek pokorného jednání, přivodí pád z výšky jeho váženého úřadu, neboť na věky platí, že kdo se poníží, bude povýšen a naopak, kdo se povyšuje, bude ponížen. Z Tarquinia učinila pýcha posledního římského krále. Na jeho místo nastoupili hodnostáři, kteří byli vzhledem ke své skromnosti užitečnější. Konečně, četli jste o nějakém pyšném králi, že by panoval dlouho? Zato takových, jimž pýcha přivodila pád, znají dějiny mnoho.

Přesto se však panovník nemá střežit před pýchou do té míry, že by upadl v opovržení. Jako se totiž musí vyvarovat povýšenosti, tak i poníženosti. Proto se také v římském právu obezřetně dbalo, aby se ten, kdo vykonává právo, choval vlídně, přesto však aby nestrpěl neúctu. Správcům provincií se také se doporučovalo, aby se nadměrně nepřátelili s místními obyvateli, protože z rovnosti, jež patří k přátelskému vztahu, pramení neúcta k úřadu. Necht' tedy správce ctí na veřejnosti důstojnost lidu a v soukromí ve stejné míře ať se drží mezí náležejících jeho stavu. Totéž nám doporučují příklady dávných filosofů.

K filosofu Taurovi přišli do Athén společně správce Kréty a jeho otec (jako soukromá osoba), aby jej navštívili a seznámili se s ním. Taurus při jejich příchodu zdvořile povstal, a když se vzájemně pozdravili, opět se posadil. Sloužící ihned přistavili židli, která byla po ruce, a šli pro další. Taurus vybídl správce otce, aby se posadil. Ten však řekl: „Ať si raději sedne on, když je představitelem lidu římského.“ „Nic ve zlém, ale posad' se zatím ty,“ děl Taurus, „než se podíváme a prozkoumáme, co se sluší: zda je lépe, abys seděl ty, protože jsi jeho otec, nebo tady syn, protože vykonává úřad jménem římského lidu.“ Když se otec posadil a přistavena byla i další židle pro syna, pronesl Taurus ke své návštěvě o této otázce řeč, v níž dobře uvážil pojmy dobra, čestných výsad a úslužnosti. Smysl jeho slov byl přibližně tento: Na veřejnosti a při veřejné činnosti jsou ot-

645 filiorum, qui in magistratu aut potestatibus sunt collata,⁸⁹ interquiescere paulum et⁹⁰ coniuere. Sed cum extra rem publicam in domestica re atque uita sedeatur, ambuletur, in conuiuio quoque discumbatur familiari, tunc inter filium magistratum et patrem priuatum publicos honores cessare, naturales et genuinos exoriri. Hoc ergo, inquit Taurus, quod ad me uenistis, quod nunc loquimur, quod de officiis dissertamus, priuata actio est. Ita-
650 que tu pater utere his honoribus prius, quibus quoque domi uestrae te uti priorem decet.

Haec ego magistratibus generaliter persuadenda arbitror, ut in splendore publicae dignitatis memores sint propriae conditionis, et sic attendant propriae conditionis statum, ut non deuenustent publicae dignitatis gradum;
655 sic etiam collati sibi honoris integritatem seruet,⁹¹ ut aliorum non minuat⁹² dignitatem; et sic priuata quisque polleat dignitate, ut non fiat iniuria publicae potestati.

---

⁸⁹[PKR]: collocata.

⁹⁰paulum et] [PKR]: et paululum

⁹¹[PKR]: seruent.

⁹²[PKR]: minuant.

covská práva oproti právům synů, kteří zastávají správní či vládní úřad, 675R
oslabena a na čas porušena. Když však otec se synem vzdálení věcem
veřejným sedí nad starostmi běžného života nebo se procházejí nebo za-
sednou v přátelském kruhu, tehdy mezi otcem jako soukromou osobou a
synem jako veřejným hodnostářem ustupuje veřejné postavení do pozadí
a vyvstávají mezi nimi vztahy ryzí a přirozené. „To, že jste ke mě přišli, že 680R
spolu hovoříme a rozmlouváme o úslužnosti,“ pravil Taurus, „je záležitost
soukromá. A tak ty, že jsi otec, u mne využij svých čestných výsad, jak to
jakožto starší oprávněně činíš i u vás doma.“

Domnívám se, že je vůbec třeba státní hodnostáře přesvědčovat, aby za
lesku veřejného postavení pamatovali na svůj vlastní stav a hleděli si jej, 685R
aby nedělali ostudu svému úřadu. Ať si chrání výsady sobě svěřené tak,
aby neškodili cti jiných, a každý ať tak zachází se ctí, která mu náleží jako
soukromé osobě, aby neškodil veřejné moci.

De moderatione iustitiae et clementiae principis, quae debent in eo ad utilitatem rei publicae contemperari.

660   Obtineat ergo in principe quod debet in omnibus obtinere: *Nemo quae sua sunt quaerat sed quae aliorum.*⁹³ Verumtamen ipsius affectionis modus,⁹⁴ quo caritatis brachiis subiectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. Sic et enim fratres diligit, quod errores eorum medicinaliter corrigit; sic in eis carnem agnoscit et sanguinem, ut ea spiritus subiciat
665   ditioni. Medicorum utique consuetudo est ut morbos, quos fomentis et leuioribus medicinis curare nequeunt, grauioribus adhibitis igne puta uel ferro curent. Nec umquam utuntur grauibus, nisi cum leuium beneficio desiderata sanitas desperatur; sic et potestas cum inferiorum uitia mansueta manu curare non sufficit, penarum acrimoniam dolens recte uulneribus infundit, et pia crudelitate seuit in malos, dum bonorum incolumitas procuratur. Sed quis sine dolore proprii corporis membra ualuit amputare? Dolet ergo cum exigentibus culpis uindictam exposcitur,⁹⁵ eam tamen peragit inuita dextra. Sinistram namque non habet princeps et in cruciatu membrorum corporis, cuius ipse caput est, legi tristis et gemens famulatur.

675   *Philippus, cum audisset Phiciam quendam bonum pugnatores alienatum animo sibi, quod tres filias inops uix aleret, nec a rege adiuuaretur, monentibus amicis ut eum caueret: Quid, inquit Philippus, si haberem partem corporis egram, abscideremne potius quam curarem? Deinde familiariter secreto elicitem Phiciam accepta difficultate necessitatum domesticarum pecunia sufficienter instruxit ac*
680   *meliores fideioremque habuit quam fuerit antequam crederetur offensus.*⁹⁶ Vt enim ait Lucius: Principem senem moribus esse oportet | et qui moderatiora sequatur consilia, et uicem gerere medicorum qui morbos curant nunc exinanitione⁹⁷ in obpletis, nunc refectione in uacuis, et dolorem sedant nunc cauterio, nunc fomentis.

685   Praeterea sit in uerbo affabilis, munificus in beneficiis, et integrae auctoritatis seruet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat sermo bonus et lingua gratiosa. Amorem fidelissimum et constantissimum etiam a durioribus extorquent beneficia et, quem fecere, fouent et

---

⁹³Cf. 1 Cor 10, 24.

⁹⁴[PKR]: modo.

⁹⁵[PKR]: exposcit.

⁹⁶Jan zde téměř doslovně cituje Frontina, *Strategemata*, IV, 7, 37; jako překlad tohoto odstavce byl drobnými obměnami použit překlad V. Marka (*Antické válečné umění*, Praha 1977, p. 408).

⁹⁷[PW]: ex inanitione.

8 O panovníkově umírněné spravedlnosti a laskavosti, které v něm mají být ve státním zájmu zkázněné.

Pro krále má platit totéž, co pro všechny: *Nikdo at' nemyslí sám na sebe, nýbrž at' má ohled na druhého.* Nicméně jeho náklonnost, s níž láskyplně objímá poddané jako své bratry, podléhá mezím umírněnosti. Svě bratry totiž miluje tak, že jako lékař napravuje jejich vady, a poznává v nich své tělo a krev, aby je podřídil vládě ducha. U lékařů je obvyklé, že neduhy, na něž nestačí obklady či běžné léky, léčí pomocí náročnějších procedur, např. ohněm či železem. Těchto tvrdších prostředků však užívají jen tehdy, když není naděje na úspěch prostředků měkčích. Tak také vladař, když už na prohřešky poddaných nestačí jeho mírná ruka, za cenu vlastního zármutku, leč právem zasype jejich rány palčivými tresty a se spravedlivou krutostí zakročí proti nehodným, aby zajistil bezpečí dobrých lidí. Kdo by také mohl odříznout část svého vlastního těla bezbolestně? Sám tedy pocítí uje bolest, když má potrestat ty, kteří si o to říkají svým proviněním, a jeho pravice se tak učiní jen se zdráháním. Levici panovník totiž ani nemá, a když údům těla, jehož je sám hlavou, působí utrpení, jedná jako naříkající a sklíčený služebník zákona.

Filippos se doslechl, že jistý Pýthiás, výborný válečník, je na něho roztrpčen, neboť byl tak chudý, že nemohl uživit své tři dcery, a od krále se mu nedostalo pomoci. Když Filippa varovali, aby se před ním měl na pozoru, prohlásil: „Cože? Kdybych měl část těla nemocnou, měl bych ji snad spíše odříznout než léčit?“ Potom pozval Pýthia k soukromému přátelskému rozhovoru, ptal se ho na obtížné domácí poměry a poskytl mu dostatek peněz. Měl v něm potom lepšího a věrnějšího muže, než jakým byl předtím, než se cítil být dotčen. Jak praví Lucius, panovník má mít způsoby starce, který jedná umírněně, a má postupovat jako lékař, který léčí pústem neduhy otlých, vyhublé posiluje stravou a bolest utiňuje někdy řezáním, jindy obkladem.

Dále, v řeči at' je vlídný, at' štědře obdarovává a svým čestným jednáním at' chrání vážnost a nedotknutelnost svého postavení. Věhlas shovívavého panovníka si získá dobrosrdečnými rozhovory a laskavým výrazivem. Stálou oblibu a věnost mu i na zatvrzelých odpůrcích vydobude

solidant. Et morum dignitati debetur reuerentia subditorum.

690 Egregie quidem Traianus, gentilium optimus Augustorum, arguentibus eum amicis, quod in omnes nimium et ultra quam imperatorem deceat communis esset, respondit: Se talem uelle imperatorem esse priuatis, quales imperatores sibi esse priuatus optasset.⁹⁸ Vnde et relatu Plinii Secundi ammonitus, qui tunc inter ceteros iudices persecutor Ecclesiae destinatus
695 erat, a nece martirum persecutionis gladium reuocans, edictum temperauit.⁹⁹ Et forte cum fidelibus egisset mitius, nisi decessorum suorum legibus et exemplis et prudentum (ut putabatur) consilio et auctoritate iudicum ad delendam sectam hominum opinione publica superstitiosam et uerae religionis inimicam inuitaretur. Nec tamen usquequaque com-
700 mendo iustitiam hominis qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum excedebat impulsu et ad beneficium miserendumque propriae pietatis agebatur instinctu, natura clemens in omnes, austerus in paucos quibus parcere nefas esset; adeo ut totius imperii sui curriculo unus dampnatus sit senatorum nobiliumue urbis, licet inueniantur plu-
705 rimi in ipsum grauius deliquisse. Hic autem a senatu dampnatus est, ignorante Traiano.¹⁰⁰ Dicebat enim insanum esse qui, oculos | si habeat lippientes, eos malit effodere quam curare. Aiebat et ungues, si acriores fuerint, resecandos esse, non auellendos.

p. 264

Si enim citharedus aliique fidicines multa diligentia procurant, quomodo oberrantis cordae compescant uitium, et eandem aliis unanimum reddant, faciantque dulcissimam dissidentium consonantiam, cordis non ruptis sed tensis proportionaliter uel remissis; quanta sollicitudine oportet principem moderari nunc rigore iustitiae, nunc remissione clementiae, ut subditos faciat quasi unanimes esse in domo et quasi discordantium in
710 ministerio pacis et caritatis operibus unam faciat perfectam et maximam armoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est cordas remitti intensius quam protendi. Remissarum namque intensio artificis peritia conualescit et debitam soni reddit gratiam; sed quae semel rupta est, nullo artificio reparatur. Profecto, si sonus exigitur quem non habent, frustra tenduntur
720 et saepe citius uenitur ad nullum quam ad eum qui nimis exigitur.

---

⁹⁸Cf. Eutropius, *Breuiarium a. u. c.* VIII, 5.

⁹⁹Cf. Orosius, *Historiae*, VII, 12, 3.

¹⁰⁰Cf. Eutropius, *Breuiarium a. u. c.*, VIII, 4.

štedrost; ta mu bude získanou oblibu i upevňovat a prohlubovat. A za úctu poddaných bude vděčit svému čestnému jednání.

Dobře tedy odpověděl nejlepší pohanský císař Traianus — když mu přátelé vyčítali, že je ke všem přístupnější než se na císaře sluší —, že chce, aby v něm obyčejní lidé měli takového císaře, jakého si dříve sám jako obyčejný člověk přál. Proto také na popud zprávy Plinia Secunda, který byl v těch dobách spolu s jinými ustanoven soudcem a pronásledovatelem církve, odvrátil meč pronásledování od vraždění mučedníků a zmírnil svůj edikt. Snad by byl s věřícími nakládal ještě mírněji, kdyby ho ke zničení té — dle veřejného mínění — sekty pověřivých lidí, nepřátelské pravému náboženství, nevybízely příklady a zákony předků, rady domněle moudrých a úcta k soudcům. Nechválím toho člověka, který neznal Krista, jako spravedlivého po všech stránkách. Jen trochu zlehčuji jeho vinu, neboť svých prohřešků se dopouštěl z popudu jiných, zatímco vlastní ohleduplnost jej podněcovala k laskavosti a shovívavosti: ze své povahy byl ke všem mírný a příkrý byl jen na ty, jež by bylo hanebné šetřit. A tak za celou dobu jeho vlády došlo k odsouzení jen jediného člověka z řad senátorů či nobility, třebaže by se našlo mnoho takových, kteří se proti němu hrubě provinili. Tento jediný byl ještě k tomu vyloučen ze senátu bez jeho vědomí. Traianus totiž říkával, že je blázen ten, kdo si chce kvůli zánětu spojivek oči vypíchnout, místo aby si je léčil. Také říkal, že nehty, když už jsou moc ostré, je dobré ostříhat, ne vyrvat.

Hráč na citeru či jiný strunný nástroj se s velkou pečlivostí stará, jak by potlačil falešný tón špatně znějící struny a přiměl ji ke svornosti s ostatními strunami, aby i při své různosti vydávaly libý souzvuk. Toho nedosáhne tím, že je přetrhne, nýbrž tak, že je přiměřeně napne či povolí. S jakou teprve opatrností se musí mírnit panovník — jednou aby při své spravedlnosti nebyl přehnaně přísný, jindy zase aby při své shovívavosti nebyl příliš povolný —, aby dosáhl toho, že jeho poddaní budou, abych tak řekl, žít spolu jednomyslně v jednom domě a ve službě míru a lásce vytvářet, i přes svou rozdílnost, dokonalou harmonii! Jedno je však jisté: bezpečnější je struny povolovat, než nadměru silně napínat. Zkušený hudebník totiž dokáže dát tah povolených strun do pořádku a ty se pak odvděčí kýžným tónem. Avšak strunu, která se jednou přetrhla, už nikdo nespraví. Když přece někdo chce ze strun vyloudit tón, který nemají, marně je napíná: většinou — velice rychle — tónu, který z nich tak vymáhá, nejen že nedosáhne, ale nedostane z nich už vůbec nic.

Ait ethicus:

Est piger ad penas princeps, ad praemia uelox,
quique dolet, quotiens cogitur esse ferox.¹⁰¹

725 Alterum namque iustitiae, alterum pietatis est, quae adeo principi necessa-
riae sunt, ut quisquis sine illis non modo principatum sed quemlibet ma-
gistratum uendicat, frustra se ipsum irrideat, sed et aliorum in se prouocat
risum contemptum et odium.

730 *Misericordia, inquit, et ueritas non te deserant, circumda eas gutturi tuo et
scribe eas in tabulis cordis tui, et inuenies gratiam et disciplinam bonam coram
Deo et hominibus.*¹⁰² Gratia namque debetur misericordiae, iustitiae disci-
plina. Vtique gratia et amor subiectorum, quam diuina producit gratia,
optimum instrumentum est omnium gerendorum. Sed et amor sine di-
735 sciplina non proficit, quia cessante iustitiae stimulo populus se in illicita
resoluit. Meditatur ergo iugiter | sapientiam,¹⁰³ et de ea sic iustitiam ope-
ratur, quod lex clementiae semper est in lingua eius;¹⁰⁴ et sic clementiam
740 temperat rigore iustitiae, quod lingua eius iudicium loquitur. Officio nam-
que eius iustitia in iudicium uertitur, ea quidem necessitate, ut uacare non
liceat quin seipsum¹⁰⁵ sibi collato destituat honore. *Honor etenim regis
iudicium diligit*¹⁰⁶ et delinquentium culpas tranquilla mentis moderatione
compescit.

p. 265

De magistratuum moderatione librum fertur scripsisse Plutarcus, qui
inscribitur Archigramaton, et magistratum suae urbis ad patientiam et iu-
stitiae cultum uerbis instituisse dicitur et exemplis. Hic autem seruum
745 habebat, hominem nequam et contumacem sed liberalibus disciplinis eru-
ditum egregie et exercitatum satis in disputationibus philosophicis. Conti-
git ut ob nescio quam noxam ei tunicam detrahi, caedique iuberet Plutar-
cus. Loro coeperat uerberari duriuscule, cum tamen infitiaretur culpam,
dicens se nichil egisse mali, nichil sceleris admisisse, et obloquebatur se
750 multis demeruisse obsequiis ut uapularet. Postremo, cum non proficeret,
uociferari coepit et inter uapulandum iam non querimonias et gemitus
eiulatusque sed uerba seria et obiurgatoria iaculabatur; nec ita se habere
Plutarcum, ut philosophum deceret; irasci turpe esse, ei praesertim, qui
de malo irae sepius dissertauerat librumque pulcherrimum scripserat de
patientia. Adiciebat esse probrosum, quod doctrinam suam moribus im-

---

¹⁰¹Ovidius, *Ep. ex Ponto*, I, 2, 123s.

¹⁰²Pr 3, 3s.

¹⁰³Cf. Ps 36, 30.

¹⁰⁴Cf. Pr 31, 26.

¹⁰⁵[PKR]: se ipsum.

¹⁰⁶Ps 98, 4.

Dávný pohanský básník říká:

S nechutí panovník trestá, leč vždy je k odměně hotov;

má z toho bolest a žal, tvrdý když nucen je být.

760R

Jedno je požadavkem spravedlnosti, druhé soucitu. Obojí je pro panovníka tak nezbytné, že kdokoli je nemá a přitom se dožaduje panovnické moci či vůbec jakéhokoli veřejného úřadu, zbytečně ze sebe dělá blázna a ještě na sebe strhává posměch, opovržení a nenávisť ostatních.

At' tě neopouští milosrdenství a pravda, praví Písmo. Přivaž si je na hrdlo, napiš je na tabulku svého srdce. Tak dojdeš oblíby a uznání u Boha i u lidí.

765R

Obliba totiž záleží na milosrdenosti, uznání na spravedlivosti. Obliba u poddaných, která vychází z milosti Boží, a jejich vděčnost, jsou zajisté nejlepším nástrojem ke správě státu. Ani obliba ale není ku prospěchu, není-li přítomna také kázeň, protože lid si pak bude, ustoupí-li od něj osten spravedlnosti,

770R

dopřávat nepřístojnosti. Panovník tedy stále přemítá o moudrosti a s její pomocí koná spravedlnost tak, že se přitom jeho slova řídí zákonem vlídnosti. A vlídnost mírní přísnou spravedlností, takže jeho jazyk se nezdráhá vynášet rozsudek. K jeho úřadu totiž patří i to, že v rozsudcích uskutečňuje spravedlnost. Tato povinnost je pro něj tak závazná, že se jí nemůže zprostit, aniž by se zároveň připravil i o důstojnost svěřenou mu zároveň s úřadem. Královská důstojnost si váží soudů a s pokojnou a zkázněnou myslí udržuje v mezích provinění chybujících.

775R

Plútarchos prý napsal o zkázněnosti vládních úředníků knihu s názvem Archigrammaton a úředníky svého města vedl slovem i příkladem k úctě ke spravedlnosti a k trpělivosti. Měl sluhu. Byl to sice ničema a mezek, ale výborně vzdělaný ve svobodných uměních a dosti zběhlý ve filosofickém disputování. Jednou něco provedl a Plútarchos mu za to nechal svléknout tuniku a uštedřit výprask. Začali ho bít zostra důtkami. Zapíral přitom svou vinu, prý že nic špatného neudělal, ani se nedopustil žádného

780R

zločinu. Protestoval a vykřikoval, že si za své mnohé služby výprask nezasloužil. Nakonec, když mu to nebylo nic platné, začal křičet: mezi ranami již nenaříkal, nestéнал ani neúpěl, nýbrž pronášel vážné výčitky, že se Plútarchos nechová, jak se na filosofa sluší, že hněvat se je ostudné, zvláště

785R

když sám o škodlivosti hněvu často přednášel a napsal pěknou knihu o trpělivosti. Je prý hanba, že odporuje svému učení a takhle se chová: dopustil se nedůslednosti, protože se neovládl a propadl hněvu, v němž vy-

790R

755 pugnabat, eo quod a mentis integritate prolapsus, effusus et prouolutus in
iram, plurimis plagis mulctaret innoxium. Ad haec Plutarcus, lente qui-
dem | et leniter et summa cum grauitate: Numquid quod uapulas tibi p. 266
irasci uideor? Estne ira mea, si a me debitum recipis? Ex uultu meo
an ex uoce an ex colore an etiam ex uerbis ira me corruptum intelligis aut
760 correptum? Michi quidem neque oculi opinor truces sunt neque os tur-
bidum, neque immaniter clamo, neque in spumam ruboremque feruesco,
neque pudenda dico aut penitenda, neque omnino trepido ira aut gestio.
Haec omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. Et simul ad eum
qui caedebat conuersus. Interim, inquit, dum ego atque hic disputamus,
765 tu hoc age; et sine iracundia mea retunde seruilem contumaciam, et ini-
quum penitere doceas quam iurgare. Sic Plutarcus.¹⁰⁷ In quo nonnichil
eruditionis relictum est omnibus qui in sullimitate sunt.

Quid sit declinare ad dexteram uel sinistram, quod princeps prohibetur.

Sequitur: Neque declinet in partem dextram uel sinistram. Ad dextram dec-
770 linare est uirtutibus ipsis uehementer insistere. Ad dextram declinare est
in uirtutis operibus, quae in modo consistit, modum excedere. Omnis¹⁰⁸
uero uehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa; bona-
rumque rerum consuetudo nimia pessima est. Vnde ethnicus:

Insani sapiens nomen feret, aequus iniqui,
775 ultra quam satis est uirtutem si petat ipsam.¹⁰⁹
Et philosophus: Caue quod est nimium;¹¹⁰ quia, si haec ipsa cautela mode-
stiam deserit, eo ipso a tramite uirtutis incaute recedit. Salomon quoque:
Noli, inquit, esse | nimis iustus.¹¹¹ Quid ergo nimium prodest, si regina p. 267
uirtutum iustitia in sui nimietate obest? Alibi quoque: Nimia humilitas
780 maxima pars superbiae est.¹¹² Ad sinistram declinare est per abrupta uiti-
orum a uia uirtutum declinare uel deuiare.¹¹³ Item deflectitur ad sinistram
qui in subiectorum culpis nimis pronus est ad uindictam; et ad dexteram
gressum torquet qui delinquentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter
autem utrumque deuium est; sed quod ad sinistram uergit perniciosius
785 est.

---

¹⁰⁷Toto exemplum Jan přebírá jen s drobnými jazykovými úpravami z *Noct. Att. I, 26.*

¹⁰⁸[PKR]: Omnia.

¹⁰⁹Horatius, *Ep. I, 6, 15s.*

¹¹⁰Cf. Plinius, *Hist. Nat. VII, 32*, Aristotelés, *Kategorie, 14a 2–6, Topika, 123b 22–30.*

¹¹¹Cf. *Ecl 7, 17*, Ambrosius, *De poenitentia, I, 1, 2, De obitu Theodosii, c. 25.*

¹¹²Zdroj neznámý.

¹¹³[PKR]: a uia uirtutum deuiare.

praskem stíhá nevinného. Plútarchos na to odpověděl sice klidně a vlídně, leč s naprostou vážností: „Protože jsi bit, myslíš si, že se hněvám? Je to snad projev mého hněvu, že se ti dostává, co sis zasloužil? Že mě zachvátil či zlomil hněv, to čteš z mé tváře, hlasu či jeho intonace, nebo z toho, co říkám? Myslím, že nemám vzteklý pohled ani zachmuřenou tvář. Ani tu nekřičím a nepouštím hrůzu, ani mi nejde pěna od úst a nebrunátním. Nenadávám ti sprostě, ani tě neurážím, ani se netřesu a nemáchám zlostně rukama. To vše, pokud to nevíš, jsou obvyklé příznaky hněvu.“ Zároveň se obrátil na muže, který ho bil: „Zatímco tady spolu disputujeme, ty pokračuj. Nezlobím se na něj, ale zkroť tu jeho vzdorovitost a nauč ho, aby se mu dařila spíš lítost nad jeho darebností než hádky.“ Tolik Plútarchos. Pro všechny vysoce postavené je jeho příběh velice poučný.

9 V čem spočívá uchýlování se vpravo či vlevo, které se panovníkovi zapovídá.

Dále v zákoně stojí: *Necht' se neuchyluje ani vpravo ani vlevo.* Uchýlovat se vpravo znamená prosazovat příliš náruživě samotné ctnosti. K uchýlování vpravo dochází, když se při ctnostném jednání překračuje míra, která je přitom pro samu ctnost základní. Každá náruživost je nepřitelem spásy, každé přehánění vede k pochybení a přílišný zápal pro dobrou věc je zvláště škodlivý. Proto praví pohanský básník:

Ba i mudrc by bláznem moh' zván být a nespravedlivým
spravedlivý, když více než třeba by po ctnosti dychtil.⁵

A filosof říká: „Vystříhej se přehánění!“ Ztratí-li totiž někdo ze zřetele umírněnost, ztratí tak zároveň pro svoji neopatrnost i cestu ctnosti. Šalomoun také praví: „Nebud' příliš spravedlivý!“ Které přehánění je tedy prospěšné, jestliže i královna ctností spravedlnost, pokud s ní někdo přehání, je škodlivá? Jinde se také říká: „Pýcha je často jen přehnaná pokora.“ Uchýlovat se vlevo pak znamená sejít s cesty ctností či zabloudit na srázu neřestí. Dále, vlevo se uchýluje ten, kdo je příliš náchylný trestat provinění svých poddaných. Vpravo zase stáčí své kroky ten, kdo je k provinilcům příliš shovívavý. Obojí je scestné, leč zhoubnější je uchýlovat se vlevo.

⁵Použit překlad O. Jiráni (*Quintus Horatius Flaccus, Listy*, Alois Srdce, Praha 1929, p. 22).

Quid utilitatis de cultu iustitiae principes consequantur.

790 Sed legitimae huius obseruantiae quaenam erit utilitas? Eam utique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: *Vt longo tempore regnet ipse, et filius eius super Israel.* Ecce quaenam tantae difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De uirtute namque parentum protenditur successio filiorum et succedentium felicitas ex decedentium iniquitate praeciditur. Nam Spiritus sancti certum est testimonio quia *iniusti disperibunt simul et reliquiae impiorum interibunt. Salus autem iustorum a Domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis.*¹¹⁴ Sed cum 795 eternitas totius temporis, quantacumque sit, per minutissima momenta deficiat, et in eo toto non nisi admodum breue momentum subsistat, quid in eo poterit esse longum, cum ea omnia, si colligantur in unum, uerae eternitati collata nec puncti quidem locum obtineant, eo quod finitorum 800 ad infinita omnino nulla est comparatio?¹¹⁵ Certe centri ad periferiam uel circumferentiam, etsi exigua, aliqua tamen, ut pluribus placet, proportio est; eternitatis et temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo quod totum breue est? aut quae beatitudo temporis animae | uidebitur diuturna, si ea p. 268 fidelis et perpetua anima est quantolibet tempore emenso caritura?

805 Sed ego in loco isto, ut tamen sine praeiudicio sententiae sanioris dictum intelligatur, longi temporis regnum dici arbitror ipsius animae indigentis etatem quam pro bene amministrato regno eterne beatitudinis gloria coronabit. Cum enim certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum et omnium in misericordia uberi uel iustitia pleniori, quos lumine 810 clariori respiciet quam illos qui omnes ad iustitiam exercent uel secum traxerunt ad mortem? Sicut ergo *potentes potenter tormenta patientur,*¹¹⁶ sic et iustitiae praemiis fruuntur plenius, si recte exercuerint potentatum; et tantam in futuro prae subditis habebunt gloriam, quanta uirtute eos in magna delinquendi licentia praecesserunt. *Potuit, inquit, transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit; ideo stabilita sunt bona illius in Domino.*¹¹⁷ 815 Ad iustitiam namque principibus reputatur etiam cum temperant ab iniuriis; et facultas delinquendi est eis materia meritorum. Declinare a malo in eis magnum est, etiamsi magna bona non faciunt, dum tamen subditos indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est quod beatitudinis

---

¹¹⁴Ps 36,38s.

¹¹⁵Cf. Boethius, *Cons. phil.* II, 7p, 48ss., IV, 6p, 75s.

¹¹⁶Sap 6, 7.

¹¹⁷Sir 31,10s.

10 Jaký prospěch má panovník ze své péče o spravedlnost.

Jaký však užitek panovníkovi vzejde z dodržování těchto ustanovení? Prorokova řeč ihned podává odpověď. Říká totiž: ... *aby kraloval dlouho on i synové jeho nad Izraelem*. Ano, odměnou za tak obtížné úsilí bude, že otcovo království zůstane na dlouhý čas jeho synům. Vždyť rodovou poslušnost prodlužují ctnosti rodičů a nepravost těch, kdo jsou na odchodu, podkopává štěstí jejich následníků. Duch Svatý neklamně dosvědčuje, že *nespravedliví zhynou, zajde potomstvo bezbožníků, spravedlivým se však dostává spásy od Hospodina, jenž je chrání v čase soužení*. Jelikož ale celá věčnost času, ať už je jakkoli dlouhá, skomírá po nejnepatrnějších okamžicích, a z celého času neexistuje nic, než onen nadmíru krátký okamžik, co v něm potom bude moci být dlouhé? Vždyť i kdybychom všechny okamžiky spojili do jednoho, nepředstavovaly by oproti pravé věčnosti ani malou tečku, protože žádné srovnání mezi něčím konečným a nekonečným není možné. Jak se mnozí shodnou, mezi středem a obvodem kružnice je zřejmě nějaký poměr: i když nepatrný, přece nějaký. Žádný však není mezi věčností a časem. Co tedy bude dlouhého v něčem, co je samo zcela krátké? Nebo které z časných potěšení se bude věčné duši, je-li k sobě upřímná, zdát dlouhodobé, když je bude po určitém čase, ať už jakkoliv dlouhém, postrádat?

Leč abychom pochopili tento verš nepředpojatě a v lepším smyslu, domnívám se, že se na tomto místě oním dlouho trvajícím královstvím označuje život panovníkovy věrné duše, která bude v nebi, za odměnu, že dobře spravovala své království, korunována věčnou slávou a blažeností. Vždyť když je jisté, že Bůh odmění skutky jednoho každého člověka buď hojností svého milosrdenství, nebo plností své spravedlnosti, na koho bude upínat své jasné oko více, než na ty, kteří všechny buď usměrňují ke spravedlnosti, nebo je táhnou s sebou ke smrti? Jako totiž platí, že *mocní budou mocně trpět*, tak také platí, že se budou plně těšit ze spravedlivé odměny, budou-li dobře vládnout. V příštím životě se jim dostane o to větší slávy než jejich poddaným, oč je předčili svou ctností, ač měli oproti nim značnou volnost hřešit. *Mohl se prohřešit, praví Písmo, ale neprohřešil se, mohl činit zlo, ale neučinil, a tak se jeho štěstí upevnilo v Hospodinu*. Když se totiž panovníci nedopouštějí bezpráví, pak už to se jim počítá za spravedlivost, neboť i možnost prohřešení je předmětem zásluh. Odmítání zla je u pa-

820 quam habere uidentur, eis, si recte egerint, promittitur continuatio? Im-
possibile dicunt quidam et hic florere cum mundo et in eternum gaudere
cum Christo; et sententia quidem uera est, si inter mundi flores reputes
lenocinia uitiorum. Atqui et reges florere possunt et mundialium florum
dulcissimos et utilissimos in eternum carpere fructus. Quid autem bea-
825 tius est quam si de diuitiis ad diuitias, de deliciis ad delicias, de gloria ad
gloriam principes transferantur, de temporalibus ad eterna?

Quae sit alia merces principum.

Nec tamen quod litterae prima facies promittit excludo, quae et longi p. 269
temporis regnum promittit patribus et eiusdem successionem protendit
830 ad filios qui, sicut temporalis regni, ita erunt et eternae beatitudinis suc-
cessores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui *cor* adhuc ha-
bens *lapideum*,¹¹⁸ incircumciscus mente non carne,¹¹⁹ uitam ex magna parte
nesciebat eternam, magnificiens si ei bona terrae darentur uel promitte-
rentur in cibum. Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, et ei
835 promissa est diuturnitas temporis, qui nondum spem conceperat eternae
beatitudinis, et temporale in successionem filiorum protenditur regnum
illis qui nondum quaerebant eternum. Patri ergo temporaliter succedit fi-
lius, si patris iustitiam imitatur. *Aufer*, inquit Salomon, *impietatem de uultu*
*regis, et firmabitur iustitia thronus eius.*¹²⁰ Si enim a uultu, id est a uolun-
840 tate, recedit impietas, totius regni opera *uirga aequitatis*¹²¹ et cultu iustitiae
diriguntur. Vnde illud: *Rex qui sedet in solio iudicii dissipat omne malum intu-*
*itu suo.*¹²² Ecce quanto priuilegio gaudeant principes, quibus (ut de eterna
beatitudine taceam) perpetuatur regni gloria etiam in carne et sanguine
suo. Gloriatu Dominus se uirum inuenisse *secundum cor suum*¹²³ et, cum
845 eum in regni apicem postmodum sullimasset, succedentium sibi filiorum
curriculo regnum ei perpetuum pollicetur. *De fructu uentris tui*, inquit, *po-*
nam super sedem tuam; et: Si custodierint filii tui mandata mea quae iam dedi,
et testimonia mea quae per me uel uicarios meos docebo illos, et ipsi et filii
*eorum sedebunt super sedem | tuam,*¹²⁴ *et ponam in seculum seculi semen eius* p. 270

---

¹¹⁸Ez 11, 19.

¹¹⁹Cf. Ez 44, 7.

¹²⁰Pr 25, 5.

¹²¹Hebr 1, 8.

¹²²Pr 20, 8.

¹²³Cf. Act 13, 22; 1Sm 13, 14.

¹²⁴Ps 131, 11s

novníka velká věc: třebaže nevykoná nic zvláště dobrého, jen když nekazí své poddané shovívavostí ke špatnostem. Není to velkolepý příslib, že jejich šťastný úděl, kterého se jim zde patrně dostává, bude trvalý, budou-li 860R
správně jednat? Někteří říkají, že není možné užívat si zde květů světa a na věčnosti se radovat s Kristem, a je to dobrá myšlenka, myslíme-li těmi květy lákadla neřestí. Leč králové se smějí těšit z rozkvětu a sklízet pro věčnost ty nejsladší a nejprospěšnější plody, vzešlé z květů světa. Jsou-li 865R
panovníci s to směřovat z bohatství k bohatství, od potěšení k potěšení, ze slávy ke slávě a od věcí časných k věčnosti, může být šťastnějšího údělu?

11 **Jaká další odměna náleží panovníkům.**

Odměnu, kterou panovníkům již na první pohled příslibuje litera zákona, nevyklučuji. Otcům slibuje dlouhou vládu prodlouženou nástupnictvím synů. Ti budou jejich následníky jak v časném království tak ve věčné 870R
blaženosti. Jsem si vědom, že zákon promlouval k tělesnému lidu, který měl stále ještě srdce z kamene, byl obřezaný na těle, ne však na mysli a o životě věčném většinou nic nevěděl. Spíše by si považoval, kdyby se mu dostávalo pozemských statků nebo kdyby se mu příslibovalo jídlo. A tak 875R
kvůli králi, který myslí jen na věci tělesné a nepojal ještě naději na věčnou blaženost, byl učiněn příslib týkající se věcí tělesných a dlouhého času: časné království se prodlužuje nástupnictvím synů kvůli těm, kteří ještě nezačali hledat království věčné. Proto syn, napodobuje-li otcovu spravedlnost, nastupuje po něm v časném království. *Odstraň z blízkosti krále bezbožnost, praví Šalomoun, a jeho trůn bude upevněn spravedlností.* Jestliže 880R
totiž z jeho blízkosti (čímž se myslí jeho vůle) zmizí bezbožnost, pak se také bude všechno usilování v jeho království řídit „žezlem práva“ a úctou ke spravedlnosti. Proto také v Bibli stojí: *Král, jenž sedí v soudcovském křesle, svým pohledem rozkládá vše zlé.* Hle, z jaké výsady se těší panovníci: sláva jejich kralování se zvětšuje — o věčné blaženosti nemluvě — i v jejich těle 885R
a krvi. Hospodin se raduje, že našel člověka „podle svého srdce“ a jen co jej pozvedne k vrcholné moci, slibuje mu, že jeho království bude trvalé v poslušnosti potomků. *Na tvůj trůn hodlám dosadit vždy tvého potomka,* říká žalmista a pokračuje: *Dodrží-li tvoji synové mou smlouvu i toto mé svě-*

850 *et thronum eius sicut dies celi. Si autem dereliquerint filii eius legem meam et in iudiciis meis non ambulauerint, si iustitias meas prophanauerint et mandata mea non custodierint, uisitabo in uirga iniquitates eorum,*¹²⁵ ut translato regno de gente in gentem et deletis his heredibus qui secundum carnem esse uidentur in semine, transferatur successio ad illos qui fidei et iustitiae inueniuntur heredes. In eoque promissionis subsistit ueritas, et rata permanent quae ex ore Altissimi processerunt, quod iustis regibus successione fidelium semen permanet in eternum. Hoc autem (ut ad praesens de Christo, qui *factus ex semine Dauid secundum carnem*¹²⁶ *rex regum est et dominus dominantium,*¹²⁷ nulla sit mentio) etiam secundum litteram perpetuo arbitror
855
860
865
obtinere, ut succedant parentibus filii, si eos in mandatis Domini fideliter fuerint imitati. Adeo quidem ut, si omnibus recte dispositis et in eo manentibus nulla uideatur esse sollicitudo uel officium praesidentis, constat his, qui semel principem admiserunt, de semine illius successorem non defuturum, etsi non ob aliud uel ad conseruandam sanguinis claritatem. Quod et historiarum liquet exemplis.

Fertur enim quod, cum magnus Alexander ultimum litus Oceani perlustraret, Bragmannorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his uerbis epistolam miserunt: Audiuius, inuictissime rex, praelia tua et felicitatem uictoriae ubique subsecutam. Sed quid erit homini satis, cui totus
870
875
880
non sufficit orbis? Diuitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare; omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro diuitiis, pro cultibus | et auro uilis et rara uestis. Feminae autem nostrae non ornantur ut placeant; quem¹²⁸ quidem ornamentorum cultum potius oneri deputant quam decori. Etenim nesciunt in augenda pulchritudine plus affectare quam quod natae sunt. Antra nobis duplicem usum praestant, tegumentum in uita, in morte sepulturam. Regem habemus non pro iustitia sed pro nobilitate conseruanda. Quem enim locum haberet uindicta, ubi nulla fit iustitia? His uerbis motus Alexander nullam ratus uictoriam, si eorum pacem perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte, si eos bello fuisset aggressus, minime praeualuisset aduersus innocentes, eo quod innocentia non facile superatur et ueritas suis uiribus constans de malitia quantumuis armata triumphat.¹²⁹

p. 271

---

¹²⁵Ps 88, 30–33

¹²⁶Rom 1, 3.

¹²⁷1Tim 6, 15.

¹²⁸[PKR]: quae.

¹²⁹Jan zde patrně čerpá z některé z versí pseudo-Kallisthenova románu o Alexandrovi; není však jisté, ze které verse.

dectví, jemuž je budu učit sám či prostřednictvím svých zástupců, navždy budou oni a jejich synové sedat na tvém trůnu... Jeho potomstvu dám troat navěky, jeho trůnu po všechny dny nebes. Opustí-li jeho synové můj zákon, nebudou-li žít podle mých ustanovení, budou-li má nařízení znesvěcovat, nebudou-li dbát mých příkázání, ztrestám jejich nepravosti metlou, přenesu královskou moc z jednoho rodu na druhý, a až tito dědicové, kteří k jeho potomkům patří jen podle těla, propadnou zkáze, přenesu nástupnictví na dědice jeho věrnosti a spravedlnosti. Pravda tohoto příslibu je stálá a jistě je trvale platné, co vzešlo z úst Nejvyššího, že rod věrných po sobě nastupujících spravedlivých králů potrvá navěky. Domnívám se také, že tato slova platí navěky i ve svém doslovném významu (abychom se teď nezmiňovali o Kristu, králi králů a pánu pánů, vzešlém podle těla z rodu Davidova po otcích nastoupí synové, budou-li je věrně následovat v příkazech Páně. Dokonce i kdyby král vše správně a natrvalo uspořádal a řízení státu by již zjevně neobnášelo žádné starosti ani práci, ti, kteří jej přijali za panovníka, by uznávali, že po něm nastoupí následník z jeho potomstva už jen proto, aby byla uchována sláva jeho rodu. Je to zřejmé i z příkladů zaznamenaných ve starých příbězích.

Tak se vypráví, že Alexandros Veliký hleděl na nejzazší břeh Oceánu a chystal se dobýt ostrov Bragmanů. Ti mu poslali dopis tohoto znění: „Doslechli jsme se, nepřemožitelný králi, že tě ve všech bitvách provází válečné štěstí. Co ale postačí člověku, kterému nestačí ani celý svět? Nemáme bohatství, kvůli kterému bys na nás měl útočit: u nás je všechn majetek společný. Jídlo je pro nás bohatstvím a místo zlatých rouch máme jen prosté a sporé oblečení. Naše ženy nenosí šperky, aby se líbily, neboť krášlení považují za něco, co je jim spíše jen na obtíž než ke zdůraznění důstojnosti. A také se nesnaží péčí o svůj půvab dosáhnout vyššího postavení, než v jakém se narodily. Jeskyně nám skýtají dvojí užitek: během života nám slouží jako přístřeší, po smrti jako hrobka. Krále nemáme proto, aby zjednával spravedlnost, nýbrž proto, aby v něm byla zachována naše vznešenost. K čemu by také byly tresty tam, kde není žádného soudnictví?“ Pod dojmem těchto slov Alexandros usoudil, že by to nebylo žádné vítězství, kdyby narušil jejich život ubíhající v trvalém míru, a nechal je na pokoji. Možná že i kdyby proti nim zahájil válku, nezvítězil by nad lidmi tak nevinnými, protože přemoci nevinnost není snadné a pravda spoléha-

Sed, quia nichil est quod magis desiderent homines quam ut in bonis
suis habeant filios successores, ut qui propriam ex conditione praeuident
885 mortem, in propagine carnis suae perpetuent uitam, hoc principibus est
promissum, unde maxime possunt ad cultum iustitiae inuitari. Contingit
enim eos, qui de se ipsis securi sunt, de statu filiorum iugiter esse sollici-
tos. In eoque minimum caritatis ordo seruatur, quod amorem, qui patriae
parentibus praecipue debebatur, pater transfundit in filios, dum filialis
890 affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. Condigna quoque uice re-
spondent parentibus filii, eundem suis impertientes affectum, quo a paren-
tibus accepti sunt; licet alium ordinem exigat caritas ordinata, quem po-
etarum doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisem euersa
Troia in humeris pii filii collocauit, parentis Eneae dexteram dedit Ascha-
895 nio, et marito coniunx Creusa cohesit, antecedentium pro muliebri infirmi-
tate legens uestigia.¹³⁰ Compatriotis omnibus ducem dedit, uirum armis
et pietate | praesignem. Alias enim dux esset inutilis, cum sine uiribus
regna adquiri non ualeant aut sine iustitia retineri. Nunc uero omnium
900 unica sollicitudo est, liberos, qualescumque sint, diuitiis et honoribus po-
tius quam uirtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus rei publicae
imponatur.

p. 272

Expulso Superbo Tarquinio, qui regnauit in urbe nouissimus, cum Bru-
tus primus consul liberos suos de reuocandis in urbem regibus agere co-
gnouisset, eos protraxit in forum et in media contione uirgis caesos tan-
905 dem securi percuti iussit, ut plane publicus parens in locum liberorum ui-
deretur populum adoptasse. Ego quidem, etsi parricidium perhorrescam,
consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum
suorum periclitari quam populi. Rectene fecerit, iudicent sapientes. Ego
enim campum istum oratoribus late patere cognoui, et in eo declamatores
910 in ancipiti materia saepius desudasse, dum in absolute parricidii fides
laborat et parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si
me ad sententiam urges, respondeo quod in causa Smirnenesi Ariopagitas
Gneio Dolobellae inuenio respondisse.

Ad quem, prouinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier
915 Smirnenis adducta est, confitens se maritum et filium datis clam uenenis
occidisse, eo quod illi filium eius ex altero matrimonio optimum et inno-
centissimum iuuenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum

---

¹³⁰Cf. *Aeneis*, II, vv. 721–725.

jící na své síly triumfuje nad zlem, jakkoli vyzbrojeným. 925R

Protože však lidé netouží po ničem více, než po tom, aby měli za následovníky a dědice vlastní syny, aby v nich, jako ve svých ratolestech, zvěčnili svůj tělesný život — neboť vidí, že smrt patří k jejich údělu —, proto je dán panovníkům takový příslib, který jim může být mocnou pobídkou, aby dbali o spravedlnost. Stává se totiž, že těm, kdo si jsou jisti sebou samými, působí neutuchající starosti zajištění jejich synů. Přenáší-li však otec lásku, již přitom dluží na prvním místě vlasti a rodičům, na syny tak, že cit, který k nim chová, zcela vyčerpává jeho srdce, nezachovává v lásce náležitou míru. Synové to svým rodičům po zásluze oplácejí, když je zahrnují stejnou láskou, které se jim od nich dostalo. Láska podrobená řádu nicméně vyžaduje jiné uspořádání vztahů. Takové moudře znázornil nejučenější z básníků. Po dobytí Tróje totiž naložil Aeneovi, jako věrnému synovi, na ramena Anchísa a jeho pravici podal Askaniovi. Přimkla se k němu také jeho choť Kreusa; protože ženy jsou od přirozenosti slabší, šla až v těsném závěsu za nimi. Vergilius tak dal všem svým krajanům za vůdce muže, který se osvědčil zbraněmi i svědomitostí. Jinak by totiž byl jako vůdce nepotřebný, protože bez síly nelze království získat, bez spravedlnosti udržet. Dnes ale mají všichni na srdci jen jedno: aby se děti, ať už jsou jakékoliv, zaskvěly spíše majetkem a důležitým postavením než ctnostmi. Jaké břemeno se tím klade na stát, na to se nedbá. 930R 935R 940R 945R

Po vyhnání Tarquinia Superba, který v Římě panoval jako poslední z králů, zjistil Brutus, první konsul, že jeho synové vyjednávají o jejich návratu. Vyvedl je na náměstí, kde je nechal uprostřed shromáždění nejprve zmrskat pruty a nakonec stít, aby dal zřetelně najevo, že je otcem svého lidu, který přijal za svůj místo vlastních synů. Třebaže mi zabíjení příbuzných připadá děsivé, takovou svědomitost u konsula nemohu než schválit, neboť raději obětoval prospěch svých synů než svého lidu. Zda jednal správně, nechť posoudí, kdo je moudrý. Víím, že se jedná o pole řečníkům doširoka otevřené a že se rétoři s touto nejednoznačnou otázkou již mnohokrát namáhali, jelikož odpovědnost za celek na jednu stranu mluví pro zproštění obvinění z vraždy, na druhou stranu kvůli necitlivosti, jež je v zabití příbuzného obsažena, záslužnost této odpovědnosti pohasíná. Kdybych byl nucen vyjádřit názor, odpověděl bych jako areopagité Gnaeovi Dolabellovi ve věci jeho smyrnského případu. 950R 955R

Za jeho prokonsulátu v provincii Asie před něj byla předvedena jakási žena ze Smyrny. Přiznala se, že manželovi a synovi tajně podala jed, a tak je zabila. Protože bezcítě a úkladně zavraždili jejího syna z prvního manželství, skvělého a bezúhonného mladíka, dobrodiní zákona jí prý dovolilo 960R

esse asserens ex indulgentia legum et ius ignorare et suam et suorum et totius rei publicae suae tam atrocem iniuriam uendicare.¹³¹ Ius extra causam
920 erat, cum de facto constaret et de iure quaereretur. Cum ergo Dolabella
rem in consilium deduxisset, non fuit qui in causa (ut putabatur) ancipiti
manifestum ueneficium et parricidium auderet absolvere, uel uindictam,
quae in impios et parricidas processerat, condempnare. Rem itaque ad
Ariopagitas | Atheniensium, tamquam ad iudices grauiores exercitatio-
925 resque, reiecit. At illi causa cognita actores et ream mulierem centesimo
anno adesse iusserunt. Sic autem neque ueneficium, quod de lege non
licuit, absolutum est, neque nocens punita mulier, cui ex sententia mul-
torum uenia poterat indulgeri. Hoc ita fuisse nonus liber Memorabilium
dictorum uel factorum Valerii Maximi docet.¹³² Ceterum et Brutum et mu-
930 lierem deliquisse consentiam facile, eo quod

p. 273

excesserit medicina modum, nimiumque secuta est,
qua morbi duxere, manum
et, licet magna fuerint crimina, praestantius fuerat eadem sine punien-
tis crimine uendicari.¹³³ Vnde et infelicitatis testimonium Bruto perhibet
935 etiam poeta laudator; ait enim in sexto Virgilius:

Natosque pater noua bella mouentes
ad penam pulchra pro libertate uocabit
infelix, utcumque ferent ea facta minores.

At infortunium parricidii sic uersu sequenti excusat ut inanis gloriae arguat uanitatem, dicens:

940 Vincet amor patriae laudumque immensa cupido.

Sed, ne quis amodo Brutum imitetur, populum liberis praeferens, frustra sollicitaberis, cum uel uitia liberorum saluti rei publicae praeferantur, licet certum sit quod salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In
945 libro Regnorum arguitur Saul quod cum, uoto facto de diurno ieiunio sub
discrimine illius qui ante noctem contra uotum sumeret cibum, Ionathas
filius eius mel quod sceptro, id est, hasta tetigerat, praegustasset, paterno
motus affectu contra religionis uotum pepercit filio; cuius praeuaricatione
| populus Israel ea die uisus est corruiisse.¹³⁴

p. 274

950 Heli quoque, licet sanctus in se fuisse legatur, quia filiorum pepercit

---

¹³¹[PKR]: vindicare.

¹³²Tento příběh se vyskytuje u Aula Gellia (*Noct. Att.* 12, 7), Ammiana Marcellina (*Res gestae*, 29, 2, 19) a Valeria Maxima (*Memorabilia*, 8, 1, amb. 2); Jan se zde parafrázuje text Gelliův.

¹³³[PKR]: uindicari.

¹³⁴1Sam 14.

nedbat práva a ztrestat tak kruté příkoří, jež učinili jí, jejím blízkým i celé
 obci. Otázka důkazu viny byla vedlejší, neboť okolnosti činu byly zřejmé 965R
 a sporný byl jen rozsudek. Když tedy Dolabella přednesl věc před radou,
 nebylo nikoho, kdo by se odvažoval v případě tak sporném, za jaký jej po-
 važovali, zprostit ji trestu za zjevné travičství a vraždu příbuzných, také se
 však nenašel nikdo, kdo by se ji odvažoval odsoudit za pomstu vykonanou
 na bezohledných vrazích. A tak tu věc Dolabella přenechal athénským are- 970R
 opagitům, jakožto soudcům váženějším a zkušenějším. Ti se s případem
 obeznámili a přikázali, aby se k nim obžalovaná žena dostavila za sto let.
 Tedy ji ani nezprostiti trestu za travičství, což zákon nedovoluje, ani ji,
 navzdory jejímu provinění, nepotrestali, protože podle názoru mnohých
 jí bylo možné udělit milost. Že se věci seběhly takto, o tom nás zpravuje 975R
 devátá kniha Pamětihodných činů a výroků Valeria Maxima. Ostatně, sou-
 hlasil bych, že se provinil i Brutus i ta žena, neboť
 překročil míru ten lék a příliš hluboko sáhl
 do zasazené rány.⁶

Třebaže oběma šlo o ztrestání závažných zločinů, mělo k jejich potrestání 980R
 raději dojít, aniž by se trestající provinil. Proto také básník, ač Bruta chválí,
 podává svědectví o jeho neštěstí. Vergilius totiž v šesté knize říká:

i vlastní syny, že vzněcují ohavnou vzpouru,
 otec vydá pak na smrt, chtě chránit svobodu svatou —
 nešťastný muž! — byt' takový čin byl potomstvem slaven.⁷

V následujícím verši pak omlouvá to politováníhodné zabití příbuzných 985R
 tak, že z něj viní marnivost prázdné slávy. Říká:

k vlasti v něm zvítězí láska a nesmírná po slávě touha.⁸

Zbytečné jsou však obavy, aby někdo Bruta hned nenapodoboval a ne- 990R
 kladl zájmy společnosti nad zájmy svých dětí, protože i poklesky dětí jsou
 dnes pro lidi důležitější než prospěch celku, přestože prospěch společnosti
 má zajisté mít přednost před prospěchem třeba všech našich dětí. V knize
 Královské je Saul viněn z toho, že pod vlivem otcovské náklonnosti přes
závažnost své přísahy ušetřil syna Jónatana, který se dotkl svým „žezlem“
 (tj. oštěpem) medu a okusil jej. Saul přitom odpřisáhl smrt tomu, kdo by 995R
 se až do noci něčeho najedl. Bylo zřejmé, že v důsledku Jónatanova pro-
 hřešku izraelský lid toho dne selhal.

Élí, ačkoli se o něm lze dočíst, že sám byl svatý, nezakročil proti špat-

⁶Cf. Lucanus, *Pharsalia* 2, 142s. Jan cituje podle *De civ. dei*, III, 27; užít překlad J. Novákové.

⁷*Aen.* VI, 820–822; užít překlad O. Vaňorného.

⁸*Aen.* VI, 823; užít překlad O. Vaňorného.

uitiis, auersa sella fractis ceruicibus corruens expirauit.¹³⁵ Vt de ceteris ta-
ceam, quantum quaeso publicam hominum dilexit et quaesiuit salutem
qui proprio *Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum*,¹³⁶ ut quae merue-
ramus uincla flagella crucem sustineret immunis et innocens morte tur-
955 pissima condemnatus? Regum scrutare historiam, ad hoc petitum regem
a Deo inuenies, ut praecederet faciem populi et praeliaretur bella eorum
et ad similitudinem gentium totius populi onera sustineret.¹³⁷ Qui tamen
non fuerat necessarius, nisi et Israel praeuaricatus esset in similitudinem
gentium, ut Deo rege sibi non uideretur esse contentus. Si enim per se
960 iustitiam coluisset, si in mandatis Domini fideliter ambulasset, pro nichilo
humiliaret Deus hostes eorum et super tribulantes eos mitteret manum
suam ut solito Dei auxilio unus persequeretur mille et duo fugarent de-
cem milia.¹³⁸

Hospitem meum Placentinum dixisse recolo, uirum utique sanguine
965 generosum, habentem prudentiam mundi huius in timore Domini, hoc in
ciuitatibus Italiae usu frequenti celeberrimum esse quod, dum pacem di-
ligunt et iustitiam colunt et periuriis abstinent, tantae libertatis et pacis
gaudio perfruuntur, quod nichil est omnino quod uel in minimo quietem
eorum concutiat. Cum uero prolabantur ad fraudes et per uarias inius-
970 titiae semitas scinduntur in semet ipsis, statim uel fastum Romanum uel
furorem | Teutonicum aliudue flagellum inducit Dominus super eos, et
permanet manus eius extenta, donec ipsi ab iniquitate per penitentiam re-
uertantur; quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adiciebat
etiam quod merita populi omnem euacuant principatum aut eum faciunt
975 esse mitissimum, cum e contrario certum sit quod propter peccata populi
permittit Deus regnare hypocritam,¹³⁹ et impossibile esse ut diu regno
gaudeat qui populi¹⁴⁰ humiliatione et proprio fastigio superbe nimis exul-
tat. Sed illius dicebat protendi principatum, qui apud se de conscientia
humilitatis semper in se angitur quasi regnet inuitus. Haec michi Placen-
980 tinus hospes; et, ut credo, fidei consentaneum est.

p. 275

Tale aliquid inuenitur in scriptis maiorum. Cum enim Helius Romae
praefecturam splendidius ageret, ex senatore imperator creatus est; qui,
eum obsecrante senatu ut filium Cesarem, quem habebat, Augustum ap-

---

¹³⁵Cf. 1Sam 2, 29. 3, 13. 4, 18.

¹³⁶Rom 8, 32.

¹³⁷Cf. 1Sam 8.

¹³⁸Cf. Dt 32, 30.

¹³⁹Cf. Iob 34, 30.

¹⁴⁰[PKR]: qui in populi.

nostem svých synů. Proto se pod ním zvrtila židle, spadl, zlomil si vaz a zemřel. Abych pomlčel o ostatních příkladech, řeknu jen: jak velice si Bůh zamiloval společný prospěch lidí a jak mnoho o něj usiloval, když ani vlastního Syna neušetřil, ale vydal ho za nás za všechny, aby on, nevinný, na sebe vzal okovy, bičování a ukřižování, které jsme si zaslouhovali my, a aby on, bezúhonný, byl odsouzen k nejpotupnější smrti! Zkoumejme dějiny židovských králů. Shledáme, že Izraelité si od Boha vyžádali krále, aby kráčet v jejich čele, vedl jejich války a bral na sebe břímě všeho lidu, jak tomu bývá u pohanských národů. Nebylo ho však nutně třeba, kdyby byl Izrael nezačal napodobovat pohany s takovou věrolomností, že se zdálo, že s kralováním Božím už není spokojen. Kdyby byl totiž ctil spravedlnost a věrně kráčet po cestách Hospodinových příkazů, Bůh by bez prošení pokořil jeho nepřátele a na jeho pronásledovatele by vztáhl svou ruku, takže s pomocí Boží by jeden Izraelita pronásledoval tisíc nepřátel a dva by zahnali deset tisíc.

Vzpomínám na svého přítele v Piacenze, muže z urozené krve, muže obdařeného moudrostí tohoto světa i bázní Páně. Řekl mi, že mezi italskými městskými státy to často chodí tak, že dokud si cení míru, dokud dbají o spravedlnost a nedopouští se křivopřísežnictví, těší se z takové svobody a radostného pokoje, že není ničeho, co by mohlo být v nejmenším otřást jejich klidným životem. Když se však sníží k úskočnému jednání a sledující nejisté stezky nespravedlnosti se rozdělí a postaví proti sobě, Pán na ně ihned přivede naduté Římány, zběsilé Germány, nebo sešle jinou ránu, a jeho ruka zůstává napřažena, dokud se v pokání neodvrátí od nepravosti. Jen v tom je lék, jenž utiší každou bouři mezi nimi. Ještě k tomu dodával, že záslužné činy lidu ubírají vládcům na důležitosti a mají na něj uklidňující účinek, zatímco pro hříchy lidu Bůh svěruje vládu pokrytci, a že není možné, aby se dlouho těšil z kralování panovník, který se pyšně vyžívá ve svém privilegovaném postavení a v ponižování lidu. Panování se však prodlužuje takovému králi, jenž je sklíčen vědomím své slabosti a jako by panoval proti své vůli. Tak mi to říkal můj hostitel v Piacenze a považují to za důvěryhodné.

Něco takového lze nalézt i ve spisech našich předků. Senátor Aelius byl zvolen císařem, protože v Římě skvěle vykonával úřad prefekta. Když na něj senát naléhal, aby svého syna Caesara prohlásil augustem, odpově-

pellaret: Sufficere, inquit, debet, quod ego ipse inuitus regnauerim cum
985 non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis; et inu-
tiliter regnat qui rex nascitur non meretur.¹⁴¹ Et proculdubio parentis af-
fectum exuit qui paruulos suos importabili mole superiecta extinguit. Hoc
quidem est suffocare liberos, non promouere. Alendi prius sunt et in uir-
tutibus exercendi; et,¹⁴² cum in eo profecerint, ut probentur illos uirtutibus
990 antecedere, quos debent honoribus anteire, inuitati ascendant et se ciuium
suorum nequaquam subtrahant uotis. Quis enim illos ambigit | aliis prae-
ferendos, qui quasi naturali probitatis priuilegio ampliati maiorum titulis
inuitantur ad uirtutem et eorundem beneficio futurae bonitatis aliis faciunt
fidem? Haec ille. Et quidem eleganter priuilegium expressit principis, cui
995 ex antiquo munere Dei succedunt filii indubitanter, nisi iniquitas subuertat
principatum.

p. 276

Ex quibus causis transferantur principatus et regna.

Celebre est illud Sapientiae, quia *regnum a gente in gentem transferetur
propter iniustitias et iniurias et contumelias et diuersos dolos.*¹⁴³ Nonne uides
1000 quam breui subuersum sit solium primi regis in populo Dei? Saul et Io-
nathas cum ceteris filiis exigentibus culpis in montibus corruerunt ut thro-
nus illius qui *de post fetantes* electus est,¹⁴⁴ firmaretur. Omnium historiarum
percurrere seriem et regum successiones in breui uidebis et quasi in exor-
dio telae Domino praecedente succisas. Et quo reges fuerint clariores, eo
1005 citius, si aduersus Deum intumuerint, conculcatur semen eorum. *Non est
sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum,*¹⁴⁵ certe nec
fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur, ad emendicata sacramentorum
suffragia et¹⁴⁶ ad praesidia munitionum frustra decurritur, quia *non est qui
de manu illius possit eruere.*¹⁴⁷

---

¹⁴¹Tuto větu [PKR] vynechává.

¹⁴²[PKR]: ut.

¹⁴³Sir 10, 8: regnum a gente in gentem transfertur propter iniustitias et iniurias et contumelias et diuersos dolos.

¹⁴⁴Ps 77, 70.

¹⁴⁵Pr 21, 30.

¹⁴⁶[PKR]: suffragia, ad praesidia.

¹⁴⁷Cf. Dt 32, 39; Iob 10, 7.

děl: „Že jsem sám vládl proti své vůli a ač jsem si toho nezasluhoval, to vám musí stačit. Vladařství se nemá odvozovat od krve, nýbrž od zásluh, 1035R a není prospěšné kralování toho, kdo je králem bez vlastních zásluh, jen protože se tak narodí. Nepochybně odvrhl otcovskou lásku, kdo na své děti naložil tak nesnesitelný náklad a tak je zahubil. Udělat něco takového znamená své děti zardousit, ne jim prospět. Nejdříve je třeba děti vychovávat a cvičit ve ctnostech. Když se dostanou tak daleko, že bude zřejmé, 1040R že ctnostmi překonávají ty, které mají přesahovat svým úřadem, pak — budou-li k tomu povoláni — nechť se ujmou vlády a kéž se nikdy nepřipraví o oddanost svých občanů. Vždyť kdo by váhal dát přednost před ostatními takovému následníkovi, který je nadán dobrou povahou, takřka vrozenou, a kterého vybízí ke statečnosti sláva předků, jejichž šlechtnost 1045R vyvolává u poddaných důvěru, že i on bude dobrým vládcem?“ i Tolik Aelius. Obratně tak vyjádřil nezpochybnitelnou panovnickou výsadu, podle níž mají — na základě dávného Božího ustanovení — nastoupit po otci jeho synové, pokud svou vládu nerozvrátí vlastní špatností.

12 Z jakých příčin bývají vladařství a královská moc odebírány.

Slavný verš z knihy Moudrosti říká, že *královská moc bude přenesena z rodu na rod pro nespravedlnost a zpupnost, pro urážky a různé lsti*. Nevidíme snad, v jak krátkém okamžiku se zvrtila židle pod prvním králem lidu Božího? Saul s Jónathanem a ostatními syny padli v horách pro své viny, aby byl jejich trůn zajištěn pro následníka, který byl vzat od ovcí s jehňaty. 1055R Přehlédněme v duchu celé dějiny, jak šly za sebou, a ihned uvidíme, že posloupnosti králů končily, jako by je Bůh utínal na tkalcovském stavu. Čím slavnější jsou králové, tím rychleji, jestliže se zpupně postaví proti Bohu, je jejich potomstvo zadupáno do země. Žádná moudrost, žádná rozumnost, žádný úradek nic nesvedou proti Hospodinu, a zajisté ani odvaha. 1060R Neboť ten, jestliže povstane a dá se do pronásledování, marné je žadonit o pomoc přísahami, marné hledat útočiště v hradbách, protože není nikoho, kdo by se mu dokázal vytrhnout z ruky.

1010 Quis Alexandro maior in Grecia? Et¹⁴⁸ tamen non suus legitur suc-
cessisse sed filius saltatricis. Quis Cesareae domus seriem nescit? Rarus
eorum aut nullus filium reliquit heredem, et omnes in breui post uaria
pericula et caedes sui et suorum plurimas diuersis mortibus et fere igno-
miniosis quasi in momento deleti sunt et descendentes ad inferos succes-
1015 sores habuerunt aut hostes aut ignotos. Quid | obsecro tam potentia regna p. 277
tam cito subuertit et transtulit? Certe indignatio Dei quam in se multiplex
iniustitia prouocabat.

Est autem (ut Stoicis placet) iniustitia mentis habitus quae a regione
morum exterminat aequitatem. Animam namque priuare iustitia uel ex
1020 priuatiua particula nominis declaratur. In eo autem maxime constat ius-
titia, si non noceas et ex officio humanitatis prohibeas nocentes.¹⁴⁹ Cum
uero noces, accedis ad iniuriam. Cum nocentes non impedis, iniustitiae
famularis.

Est autem contumelia, quando tumorem mentis in lesione alterius ma-
1025 nifesta operis sequela comitatur. Eoque iniquitati seruit, quod in eum, cui
reuerentia pro conditione officii uel naturae consortio debetur, insolenter
insurgit.

Dolus autem est (ut diffinit Aquilius) cum aliud agitur et aliud si-
mulatur;¹⁵⁰ malus utique, quotiens fit intentione nocendi. Differt autem
1030 plurimum dolus a contumelia, quoniam haec superbe et manifesto,¹⁵¹ ille
fraudulenter et quasi ab insidiis nocet. Haec sunt quae, cum incurrunt,
cathedras subuertunt omnium potestatum, quia a contrariis perpetuatur
principum gloria.

Dolus namque ex timiditatis imagine infirmitatis notam habet, et forti-
1035 tudini plurimum aduersatur. Contumeliam prudentia reprimit, ingemi-
nans iugiter: Quid in terram et cinerem superbit terra et cinis?¹⁵² Iniu-
riam temperantia non admittit, nolens inferre alii quod sibi nollet ab alio
irrogari. Et iniustitiam iustitia excludit, usquequaque faciens alii quod fa-
ciendorum uellet ab alio fieri sibi ipsi. Hae sunt quattuor uirtutes, quas
1040 philosophi cardinales appellant, eo quod a primo fonte honestatis quasi
primi riuuli manare credantur et de se bonorum omnium fluenta propa-
gare. Haec forte sunt quattuor | flumina, quae de paradiso deliciarum p. 278

---

¹⁴⁸[PKR]: Ei tamen.

¹⁴⁹Cf. Cicero, *De off.* I, 7, 23.

¹⁵⁰Cf. Cicero, *De off.* III, 14, 60.

¹⁵¹[PKR]: superbe et in manifesto.

¹⁵²Cf. Sir 10, 9.

Kdo z Řeků byl větší než Alexandros? Přesto po něm nenastoupil syn jeho, leč tanečnice.⁹ A kdo by nevěděl, jak tomu bylo s následnictvím v rodu iuliovských císařů? Syna-dědice z nich po sobě nezanechal nikdo, nebo jen málokdo; všichni byli zahubeni. Zemřeli porůznu, v krátkém čase a takřka ostudně, poté co zažili rozmanitá nebezpečí a krveprolití na sobě i svých blízkých. Odešli do pekel a jejich následníky se stali nepřátelé nebo lidé jim neznámí.¹⁰ Co tak rychle, táži se, vyvrátilo tak silnou královskou moc a přeneslo ji na jiného? Jistě to byl Boží hněv, kterou na ně přivolala jejich mnohonásobná nespravedlivost.

1065R

1070R

Nespravedlivost je — jak se domnívají stoikové — duševní sklon, který z oblasti mravního jednání vylučuje spravedlnost. Už záporka ve slově „ne-spravedlivost“ označuje duševní zbavenost spravedlnosti. Spravedlivý je pak někdo především tím, že neškodí a na základě lidského soucitu zabráňuje škodit jiným. Škodíme-li, dopouštíme se nespravedlnosti. Nestavíme-li se na odpor těm, kteří škodí, sloužíme tím nespravedlnosti.

1075R

O urážku se jedná, když po hněvu v duši následuje ublížení bližnímu na veřejnosti. Urážka slouží nepravosti, protože se zpupně staví i proti tomu, komu náleží úcta vzhledem k váze jeho úřadu či přirozeným společenským vazbám.

1080R

O lest pak — jak ji vymezuje Aquilius — jde, když se něco jiného koná, něco jiného předstírá; lest je zlem, kdykoli je strojena s úmyslem škodit. Lest se však od urážky značně liší, protože urážkou se škodí s hrdostí a na veřejnosti, kdežto lstí úskočně a jakoby ze zálohy. Tyto dvě špatnosti, když útočí, převracejí trůny všech mocných, protože slávu panovníků zachovávají vlastnosti jim opačné.

1085R

Lest totiž, jelikož je projevem zbabělosti, nese rysy slabosti a zcela se vylučuje se statečností. Rozvážnost potlačuje urážky a neustále opakuje: Proč se prach a popel pyšně vypíná nad prachem a popelem? Umírněnost nepřipouští křivdy, protože nechce jinému způsobit něco, co nechce, aby jí činili druzí. A spravedlivost vylučuje nespravedlnost, neboť vždy činí jinému, co by sama chtěla, aby jí činili druzí. To jsou čtyři ctnosti, kterým filosofové říkají „kardinální“, protože se o nich domnívají, že prýští z prvního pramene ctnosti, a jako první stružky, jež se rozšiřují v řeky, přinášejí vše dobré. Snad právě tyto ctnosti jsou těmi čtyřmi řekami, jež vytékají

1090R

1095R

⁹Jan zde pravděpodobně čerpá z Iustinovy *Epitome historiarum* (9, 8, 2), dle níž byl Alexandrův následník Arridaeus synem Filippa Makedonského a tanečnice Larissey.

¹⁰V souladu s Io 3, 5 (nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu non potest introire in regnum Dei) byl Jan patrně přesvědčen o pochmurnosti posmrtného údělu pohanských císařů. To se projevuje také v 8. kapitole páté knihy *Policraticu*, kde uvádí jako nejsilnější argument pro své tvrzení, že císař Traianus je úctyhodnější než ostatní pohanští panovníci, rozšířenou pověst, že jej Bůh zprostil trestu pekla na přímluvu vroucích modliteb Řehoře Velikého. [PW], II, pp. 317s.

1045 Dei egrediuntur, ut irrigent omnem terram, quo fructum desiderabilem
afferat in tempore suo. Vtinam et ad me de fonte uitae (diuinam gratiam
loquor) huius plenitudinis pertranseant riuuli, ariditatis meae inebriantes
1050 terram, ut succrescente fructu bonorum operum, saltem declinare ualeam
imminentis securis ictum, quae exigentibus culpis meis ad radicem meam
quasi ad radicem infructuosae arboris posita est!¹⁵³ Quodcumque lignum
secus aquas istas positum est, non arescit; quod uero uel radicitus non
1055 humectant, dissoluitur et aridum perit *tamquam puluis quem proicit uentus
a facie terrae.*¹⁵⁴

Hic quidem non duces exceptos arbitror, non potentes, quia regum glo-
ria transferetur, si iniusti iniuriosi contumeliosi inuenti fuerint aut dolosi.
*Os siquidem Domini locutum est.*¹⁵⁵ Verumtamen, saluo intellectu sapienti-
1055 orum, non ab re est (ut opinor) quod nomina uitiorum locutione plurali
exposuit, et in ipsa pluralitate diuersitatem quandam prudenter inseruit.
Ait enim, ut praedictum est, quia regnum de gente in gentem transfere-
tur propter iniustitias et iniurias et contumelias et diuersos dolos. Quod
autem diuersos in fine subiecit, puto communiter ad omnia referendum
1060 et tam pleno concipiendum intellectu, ut non modo referatur ad diuersas
species uitiorum sed et uarias figuras personarum complectatur et modos
omnes quibus a quocumque haec uitia committuntur. Princeps enim te-
netur de omnibus et omnium auctor esse uidetur quia, cum omnia possit
corrigere, eorum merito particeps est quae noluit emendare.

1065 Cum enim potestas publica sit, ut praediximus, omnium uires exhaurit
et, ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet procurare membrorum.
Quot autem in administratione principatus | extant officia, tot sunt princi-
palis corporis quasi membra. Dum autem singulorum officia in integritate
uirtutis et suauitate opinionis conseruat, quandam quasi membris sanita-
1070 tem procurat¹⁵⁶ et decorem. Cum uero ex negligentia aut dissimulatione
potestatis circa officia sit uirtutis aut famae dispendium, quasi in membra
eius morbi et maculae incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas capitis, ubi
languor membrorum inualescit.

p. 279

---

¹⁵³Cf. Mt 3, 10.

¹⁵⁴Ps 1, 3s.

¹⁵⁵Is 1, 20.

¹⁵⁶[PKR]: generat.

z rajské zahrady Božských potěšení, aby zavlažovaly celou zemi a ta pak v pravý čas nesla žádoucí ovoce. Kéž i ke mně proniknou tyto řeky hojnosti tekoucí od pramene života — mluvím o Boží milosti — a svlaží mou vyprahlou zemi, aby z ní vzešlo ovoce dobrých skutků a aby mne tak mohl minout hrozící úder sekery, která je již přiložena — jak si toho žádají má provinění — ke kořenu mého života jako ke kořenu neplodného stromu! Žádný strom, který stojí u těchto vod, neusychá. Ten však, jemuž nezvlhčují alespoň kořeny, slábne a suchem schází, jako prach, jež s povrchu zemského odnáší vítr.

Z této zákonitosti nejsou dle mého názoru vyjmuti ani vojevůdci, ani vladaři, protože sláva královské moci bude přenesena na jiné, shledá-li se, že se dopouštějí nespravedlností, bezpráví, urážek či lstí. Tak totiž promluvila ústa Hospodinova. Aniž bych zpochybňoval výklad moudřejších mužů, přece — jak jsem přesvědčen — není od věci, že zde svatopisec uvedl více jmen špatností a moudře mezi ně vnesl jakousi různost. Říká totiž, jak jsme uvedli výše, že *královská moc bude přenesena z rodu na rod pro nespravedlnost a zpupnost, pro urážky a různé lsti*. Myslím, že slovo „různé“, jež staví svatopisec na konec věty, je třeba vztahovat na vše a chápat je v tak širokém smyslu, abychom je nevztahovali jen na různé druhy špatností, ale aby také zahrnovalo různé lidské povahy a všechny způsoby, kterými se kdokoli dopouští těchto špatností. Panovník je totiž zodpovědný za všechno, a zdá se, že i vše způsobil, protože má účast na všem tom, co se mu nezachtělo napravit, ačkoli může napravovat všechno.

Protože je panovník, jak jsme řekli výše, „veřejnou mocí“, zakládá se jeho moc na silách všech členů společnosti, a aby neupadl do bezmoci, musí se starat, aby se jim dobře žilo. Dále, kolik základních činností a úřadů panovník svým vládnutím spravuje, tolik je „údu“ jeho „těla“. Tím, že dohlíží na bezúhonnost, dobrou pověst a sílu úřadů jednotlivých „údu“, jako by jim zajišťoval zdraví a krásu. Když pak dojde, ať už vinou panovníkovy nedbalosti či pokrytectví, k újmě na síle či dobré pověsti úřadů, je to, jako by jeho údy zachvátila skvrnitá nemoc. A ani hlavně nevydrží zdraví dlouho, chřádnou-li údy.

Dodatek A

Další překlady

Epistola Plutarchi instruētis Traianum (V, 1).

Extat Epistola Plutarchi Traianum instruētis, quae cuiusdam politicae constitutionis exprimit sensum. Ea dicitur esse huiusmodi: p. 281

Plutarchus Traiano salutem dicit.

5 Modestiam tuam noueram non appetere principatum, quem tamen semper morum elegantia mereri studuisti. Quo quidem tanto dignior iudicaris, quanto a crimine ambitionis uideris esse remotior. Tuae itaque uirtuti congratulor et fortunae meae, si tamen recte gesseris quem probe meruisti.

10 Alioquin te periculis et me detrahentium linguis subiectum iri non dubito, cum et ignauiam imperatorum Roma non ferat, et sermo publicus delicta discipulorum refundere soleat in praeceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum temeritas in Quintilianum refunditur, et Socrates in pupillum suum fuisse clementior criminatur. Tu uero quiduis rectissime geres, si non recesseris a te ipso. Si primum te composueris, si tua omnia disposueris ad uirtutem, recte tibi procedent uniuersa. Politicae constitutionis maiorum uires tibi exscripsi, cui si obtemperas, Plutarcum uiuendi habes | auctorem. Alioquin praesentem epistolam testem inuoco, quia in perniciem imperii

15

20 non pergis auctore Plutarco.

p. 282

Quid res publica secundum Plutarcum, et quid uicem animae in ipsa obtineat aut membrorum (V, 2).

Sequuntur eiusdem politicae constitutionis capitula in libello qui inscribitur *Institutio Traiani*, quae pro parte praesenti opusculo curauimus inserere, ita tamen ut sententiarum uestigia potius imitarer quam passus uerborum.

25

Est ergo primum omnium ut princeps se totum metiatur et quid in toto corpore rei publicae, cuius uice fruatur, diligenter aduertat. Est autem res publica, sicut Plutarco placet, corpus quoddam quod diuini muneris beneficio animatur et summae aequitatis agitur nutu et regitur quodam

30

Plútarchův nabádavý dopis Traianovi.

Dochoval se Plútarchův poučný dopis Traianovi, v němž předestírá určité pojetí státního uspořádání. Údajně zní takto:

Plútarchos zdraví Traiana.

Vím, že při své skromnosti netoužíš po vladařské moci, kte-

5R

rou sis však vždy zaslouhoval svým úsilím o ušlechtilé mravy.

Lidé tě totiž tím více považují za člověka hodného takové

moci, čím lépe vidí, že jsi vzdálen úhoně politické ctižádosti.

10R

Z tvé ctnosti a svého štěstí se však raduji, nakolik úřad, který

sis zcela zasloužil, vykonáváš dobře. Nepochybuji, že jinak

15R

Římané nestrpí bázlivé císaře a veřejnou pohanou odplácejí

učitelům prohřešky jejich žáků. Tak pomlouvači trhají Se-

neku kvůli „jeho“ Neronovi, Quintilianovi se účtuje zbrkllost

20R

jeho svěřenců¹¹ a Sókratovi se klade za vinu, že byl ke svému

žákovi příliš shovívavý. Jakékoli postavení však budeš zastá-

vat správně, neopustíš-li sebe sama. Pokud se nejprve usebe-

reš a vše v sobě zaměříš ke ctnosti, pak se ti povede dobře

v čemkoliv. Zapsal jsem pro tebe hlavní rysy státního uspořá-

dání našich předků. Řídíš-li se jejich ustanoveními, pak máš

v Plútarchovi životního rádce. Jinak si беру tento dopis za

svědka, že vedeš-li říši do záhuby, Plútarchos za to nemůže.

30R

Co je dle Plútarcha stát a co v něm plní úlohu duše a jednotlivých údů.

V knížce nadepsané jako Poučení pro Traiana, pak následují kapitoly o tomto politickém uspořádání. Část z nich jsem se rozhodl vložit do svého dílka, leč tak, že spíše než doslovné znění budu podávat hlavní myšlenky, jak mi utkvěly.

25R

Nejdůležitější ze všeho je, aby panovník uvážlivě zkoumal sebe celého a bedlivě si hleděl, jaký je význam postavení, z něhož se těší, pro celé tělo státu. Stát, jak míní Plútarchos, je jakési tělo, jež z dobroty boží a božím darem je ožívované, pohybuje se podle pokynů nejvyšší spravedlnosti a

30R

¹¹Quintilianus se v předmluvě ke čtvrté knize své *Institutio* zmiňuje, že mu císař Domitianus svěřil výchovu svých prasynovců. Čím měli svého vychovatele diskreditovat, není známo.

moderamine rationis. Ea uero quae cultum religionis in nobis instituunt et informant et Dei (ne secundum Plutarcum deorum dicam) cerimonias tradunt, uicem animae in corpore rei publicae obtinent. Illos uero, qui religionis cultui praesunt, quasi animam corporis suspicere et uenerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius uicarios esse ambigit? Porro, sicut anima totius habet corporis principatum, ita et hii, quos ille religionis praefectos uocat, toti corpori praesunt. Augustus Cesar eo usque sacrorum pontificibus subiectus fuit donec et ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est pontifex et paulo post ad deos relatus est uiuus. Princeps | uero p. 283
40 capitis in re publica optinet locum uni subiectus Deo et his qui uices illius agunt in terris, quoniam et in corpore humano ab anima uegetatur caput et regitur. Cordis locum senatus optinet, a quo bonorum operum et malorum procedunt initia. Oculorum aurium et linguae officia sibi uendicant iudices et praesides prouinciarum. Officiales et milites manibus coaptantur.
45 Qui semper adsistunt principi, lateribus assimilantur. Quaestores et commentarienses (non illos dico qui carceribus praesunt, sed comites rerum priuatarum) ad uentris et intestinorum refert imaginem. Quae, si immensa auuiditate congesserint et congesta tenacius reseruauerint, innumerabiles et incurabiles generant morbos, ut uitio eorum totius corporis ruina immineat. Pedibus uero solo iugiter inherentibus agricolae coaptantur, quibus capitis prouidentia tanto magis necessaria est, quo plura inueniunt offendicula, dum in obsequio corporis in terra gradiuntur, eisque iustius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt sustinent et promouent molem. Pedum adminicula robustissimo corpori tolle, suis
55 uiribus non procedet sed aut turpiter inutiliter et moleste manibus repet aut brutorum animalium ope mouebitur. Ponit in hunc modum more suo quam plurima, quae diligentius diffusiore tractatu prosequitur, ad informationem rei publicae et magistratuum eruditionem; quae omnia sillabatim exequi seruilis interpretationis est quae potius affectat speciem quam
60 uires auctoris exprimere. Et quia apud ipsum de cerimoniis et cultura deorum plura, | quae religioso principi putabat ingerenda, superstitiosius disputata sunt, his omissis quae ad idolotriac cultum pertinent, perstringamus breuiter sensum hominis quo principem et officia rei publicae ad cultum iustitiae informabat.

65

vládne mu jakýsi rozum. Vše, co v nás vzbouzí a utváří projevy zbožnosti, co má zásluhu na uchování obřadné služby Bohu (abych nemluvil jako Plútarchos o službě bohům), to vše je pro stát tím, co duše pro tělo. Správců bohoslužebných obřadů je vskutku třeba si vážit a prokazovat jim úctu. Vždyť kdo by pochyboval, že ti, kteří slouží svatosti, jsou zá-
stupci samotného Boha? Dále, jako duše má vládu nad celým tělem, tak i
ti, které On povolává za správce bohoslužby, jsou vůdci celého těla státu. I Augustus Caesar byl podřízený kněžím spravujícím posvátné obřady,
dokud se nenechal ustanovit knězem Vestiným, aby již nepodléhal vůbec
nikomu; krátce nato byl zaživa vzat k bohům. Panovník pak je pro stát
hlavou. Je podřízený jen Bohu a těm, kteří na zemi jednají jeho jménem,
neboť i v lidském těle hlavu oživuje a řídí duše. Místo srdce zaujímá se-
nát, jenž zavdává podněty k dobrým i špatným činům. Funkce očí, uší a
jazyka si ve státě osvojují soudci a správci provincií. K rukám lze přirov-
nat úředníky a vojáky. Obdobou boků těla jsou panovníkovi pobočníci.
Obrazem finančních úředníků a dohlížitelů (nikoliv nad vězni v žalářích,
ale nad panovníkovými majetkovými záležitostmi) jsou podle Plútarcha
žaludek a střeva. Kdykoliv toho v sobě z lačnosti nashromáždí příliš a za-
rputile si to hlídají, dávají tím vzniknout nespočetným a nevyléčitelným
chorobám, takže jejich vinou pak celému tělu hrozí zkáza. K nohám, jež
vždy spočívají na zemi, přirovnává Plútarchos sedláky. Tím spíše potře-
bují hlavu, čím častěji, když ve službě tělu kráčí po zemi, narážejí na
překážky. Hlava jim je právem zavázána pomocí, protože jsou to ony, kdo
hmotou celého těla pohybují, drží ji a napřimují. Ani nejmohutnější tělo,
zbavíme-li je opory nohouse vlastní silou nikam nedostane. Buď se bude
potupně, bez užitku a s námahou plazit po rukou, nebo se bude pohybo-
vat pomocí sil hloupých zvířat. Tímto způsobem podává Plútarchos, jak
má ve zvyku, co nejvíce myšlenek, jež podávají nauku o státě a poučují
státní hodnostáře. Pečlivě je pak rozvádí v podrobnějším pojednání. Leč
sledovat všechno slabiku po slabice je projevem otrockého výkladu, jenž
míří spíše jen k povrchní nápodobě než k podstatě autorova sdělení. A pro-
tože o obřadech a uctívání bohů — pokládal totiž za nutné se o tyto věci
u panovníka zasadit v zájmu jeho zbožnosti — pojednal z větší části se
značnou pověřivostí, tato místa, která se týkají modloslužby, opomineme.
Ve stručnosti však uved'me jeho myšlenky, jimiž vedl panovníka a státní
úřady k účtě ke spravedlnosti.

Metalogicon, II, 10

Cum primum adulescens admodum studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus *leo iustitiae*¹⁵⁷ rebus excessit humanis, contuli me ad Peripateticum Palatinum, qui
70 tunc in monte sanctae Genouefae clarus doctor, et admirabilis omnibus praesidebat. Ibi ad pedes eius prima artis huius rudimenta accepi, et pro modulo ingenioli mei quicquid excidebat ab ore eius tota mentis auiditate
| excipiebam.

p. 71

Deinde post discessum eius qui mihi praeproperus uisus est, adhaesi magistro Alberico qui inter ceteros opinatissimus dialecticus enitebat, et erat reuera nominalis sectae acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conuersatus in monte, artis huius praeceptoribus usus sum, Alberico, et magistro Roberto Meludensi, ut cognomine designetur quod meruit in scholarum regimine, natione siquidem Angligena est; quorum alter
80 ad omnia scrupulosus locum quaestionis inueniebat ubique, ut quamuis polita planities offendiculo non careret, et ut aiunt ei scirpus non esset enodis. Nam et ibi monstrabat quod oporteat enodari. Alter autem in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinata
85 multiplicitate sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in quaestionibus subtilis et multus, iste in responsis perspicax, brevis et commodus. Quae duo si pariter eis alicui omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra aetate non esset inuenire. Ambo enim acuti erant ingenii, et studii peruicacis, et ut reor magni praeclarique uiri in philosophicis studiis enituissent, si de magno litterarum niterentur fundamento, si
90 tantum institissent uestigiis maiorum, quantum suis applaudebant inuentis.

Haec pro tempore quo illis adhaesi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam dedidicit quod docuerat. Siquidem et reuersus dedocuit. An
95 melius, iudicent qui eum ante et postea audierunt. Porro alter in diuinis proficiens litteris, etiam eminentioris philosophiae et celebrioris nominis assecutus est gloriam. Apud hos toto exercitatus biennio, sic locis assignandis assueui et regulis, et aliis rudimentorum elementis quibus pueriles animi imbuuntur, et in quibus praefati doctores potentissimi erant et expeditissimi, ut haec omnia mihi uiderer nosse tanquam ungues digitosque
100

---

¹⁵⁷Geoffrey z Monmouthu, *Historia regum Britanniae*, 113, 78 (ed. Reeve): Succedet leo iustitiae, ad cuius rugitum Gallicanae turres et insulani dracones tremebunt.

Janovy vzpomínky na studentská léta

Do galských zemí jsem se poprvé přestěhoval ještě jako dospívající mladík, rok poté, co se anglický král Jindřich, Lev spravedlnosti, navždy vzdálil lidským starostem. Odebral jsem se k Peripatetikovi z Le Pallet, slavnému a všemi obdivovanému učenci, který tehdy dával přednášky na Hoře svaté Jenovéfy. Tam jsem si u jeho nohou osvojil základy umění, jež vyučoval. Jak mi to jen dovoloval můj chlapecký rozum, dychtivě jsem se chápal všeho, co vyklouzlo z jeho úst. Zdálo se mi, že jeho odchod pro mne nastal příliš brzy.

Uchýlil jsem se potom k magistru Alberichovi, který nad jiné vynikal pověstí váženého dialektika a byl to vskutku velice houževnatý bojovník proti nauce nominalistů. Pobyl jsem tedy na Hoře svaté Jenovéfy dva roky, přičemž jsem měl za učitele onoho umění Albericha a magistra Roberta z Melunu (takové přízvisko si získal, když řídil francouzské školy, ale byl to Angličan). První z nich byl ve všem úzkostně pečlivý a všude nacházel něco diskutabilního, takže i na prázdné planině měl oč klopýtat, a jak se říká, ani špejle mu nebyla prostá suků. Dokazoval totiž, že i tu je třeba suků zbavit. Druhý uměl velice pohotově odpovídat a nikdy se s výmluvami neodchyloval od these předložené k disputaci, aniž by si nejprve vybral antithesi, nebo aniž by rozlišil mnohoznačnost ve formulaci zadání a nepoučil, že není možné podat jednu odpověď. První z nich tedy dopodrobna a důkladně kladl otázky, druhý bystře odpovídal a jeho odpovědi byly stručné a výstižné. Kdyby se komukoliv poštěstilo mít tyto dvě vlohy v takové hojnosti, jako je měli tito dva, nenašel by se v naší době nikdo, kdo by se mu mohl v disputaci rovnat. Oba totiž měli tak pronikavého ducha, a takovou studijní vytrvalost, že jsem přesvědčen, že by se byli proslavili jako velké a slavné postavy filosofie, kdyby se ovšem opírali o pevnou půdu literárního vzdělání a kdyby se byli ve stejné míře, v jaké se radovali ze svých objevů, zároveň drželi cesty vyšlapané svými předchůdci.

Tak tomu bylo v období, kdy jsem byl jejich žákem. Později totiž jeden z nich odešel do Bologne, kde se odnaučil všemu, co sám dříve vyučoval, a po svém návratu to také odnaučoval ostatní. Zda učil lépe, ať posoudí ti, co mu naslouchali před jeho odjezdem i po něm. Druhý z nich pak pokračil v biblické teologii a dosáhl značného věhlasu také ve vyšších filosofických disciplínách. U těchto dvou jsem se tedy vzdělával dva roky. Získal jsem takovou zběhlost v určování obecně sdílených předpokladů, v používání pravidel i v ostatních základních věcech, do nichž bývá chlapecké

70R

75R

80R

85R

90R

95R

100R

105R

meos.¹⁵⁸ Hoc enim plane didiceram, ut iuuenili leuitate pluris facerem scientiam meam quam erat. Videbar mihi sciolus, eo quod in his quae audieram promptus eram.

Deinde reuersus in me et metiens uires meas, bona praeceptorum me-
105 orum gratia consulto me ad grammaticum de Conchis transtuli, ipsumque
triennio docentem audiui. Interim legi plura, nec me unquam paenitebit
temporis eius. Postmodum uero Ricardum cognomento Episcopum, ho-
minem fere nullius | discipline expertem et qui plus pectoris habet quam p. 72
oris, plus scientiae quam facundiae, plus ueritatis quam uanitatis,
110 quam ostentationis, secutus sum, et quae ab aliis audieram ab eo cuncta
relegi, et inaudita quaedam ad quadruuium pertinentia, in quo aliquate-
nus Teutonicum praeaudieram Hardewinum. Relegi quoque rhetoricam,
quam prius cum quibusdam aliis a magistro Theodorico tenuiter auditis
paululum intelligebam. Sed eam postmodum a Petro Helia plenius accepi.

115 Et quia nobilium liberos qui mihi amicorum et cognatorum auxiliis
destituto paupertati meae solaciante Deo alimenta praestabant instruendos
susceperam, ex necessitate officii et instantia iuuenum urgebar quod
audieram ad memoriam crebrius reuocare. Vnde ad magistrum Adam
acutissimi uirum ingenii, et quicquid alii sentiant multarum litterarum,
120 qui Aristotili prae ceteris incumberebat, familiaritatem contraxi ulteriorem,
ut licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, et
se quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponebat.
Putabatur enim iniudia laborare. Interim Willelmum Suessionem qui ad
expugnandam ut aiunt sui logicae uetustatem, et consequentias inopinabile
125 biles construendas et antiquorum sententias diruendas machinam post-
modum fecit, prima logices docui elementa, et tandem iam dicto praecep-
tori apposui. Ibi forte didicit idem esse ex contradictione cum Aristotiles
obloquatur, quia idem cum sit et non sit, non necesse est idem esse. Et
item cum aliquid sit, non necesse est idem esse, et non esse. Nihil enim
130 ex contradictione euenit, et contradictionem impossibile est ex aliquo eu-
enire. Vnde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno
impossibili omnia impossibilia prouenire.

Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum petitio, et consi-

---

¹⁵⁸Cf. Iuuenalis, *Saturae*, VII, 231s.

myšlení uváděno a v nichž byli zmíněni učenci velice zdatní a pohotoví, že jsem si myslel, že to vše už znám jako své nehty a prsty. Zkrátka jsem se to naučil tak dobře, že jsem své vědění ve své mladické lehkomyšlnosti přeceňoval. Připadal jsem si jako mladý vědátor, protože jsem se hravě orientoval v tom, co jsem se naučil. Potom jsem zvážil své vlastní síly a přišel k sobě. 110R

Na laskavou radu mých učitelů jsem se odebral ke gramatikovi z Conches, jehož jsem měl za učitele po další tři roky. Mnoho jsem tenkrát četl a nikdy toho času nebudu litovat. Později jsem studoval u Richarda, zvaného Biskup, u člověka, který se vyznal ve všech disciplínách, který měl více poznatků v srdci než v ústech a více vědění než výřečnosti, jemuž byla bližší pravda než marnivost a ctnost než okázalost. U něj jsem si zopakoval vše, co jsem se naučil u ostatních, a také jsem se seznámil s některými věcmi, pro mne neznámými, z oblasti quadrivia, v němž jsem se předtím vzdělával u Němce Hardewina. Zopakoval jsem si také řečnictví. Přednáškám o řečnictví jsem sice naslouchal dříve u magistra Theodorika, leč špatně jsem mu rozuměl, a tak jsem toho chápal jen málo. Později jsem se však rétorice naučil lépe u Petra Helia. 115R

Když se mi nedostávalo podpory od přátel a příbuzných, Bůh mi pomohl v mé chudobě: vzal jsem na sebe vyučování dětí šlechticů, kteří mi pak poskytovali prostředky na živobytí. Pod tíhou přijaté role a kvůli neodbytným chlapcům jsem si musel často vybavovat, co jsem se naučil. V této souvislosti jsem se dostal do užšího kontaktu s magistrem Adamem, mužem velice bystrým a — ať si kdo chce, co chce, říká — všestranně vzdělaným, který se více než kdo jiný zabýval Aristotelem. Ačkoli nebyl mým učitelem, velkoryse se mnou sdílel své myšlenky a názorně mi vykládal i to, co si jinak nechával jen pro sebe nebo jen pro několik málo dalších lidí; šly o něm zvěsti, že se potýká s nepřejícností.¹² Mezitím jsem naučil Viléma ze Soissons základy logiky a poslal jsem ho ke zmíněnému učiteli. Později prý Vilém sestrojil mechanismus, s nímž si chtěl podrobit starou logiku: vyvozovat nemyslitelné důsledky a vyvrátit tvrzení starých autorů. Možná, že u Adama se také naučil, že totéž lze odvodit z obou členů kontradikce, ačkoliv Aristotelés tomu odporuje, protože když totéž zároveň je i není, nemusí se vůbec jednat o jednu a tutéž věc. A dále, když něco je, není nutné, aby to zároveň bylo i nebylo. Z kontradikce totiž nic neplyne a je nemožné, aby z ní něco vyplývalo. A proto ani mechanismus mého přítele mne nemůže přimět k přesvědčení, že z jednoho nemožného vyplývá vše nemožné. 125R

Vytrhla mne odtud hmotná nouze, žádost mých kolegů a rada přátel, 140R 145R

¹²Cf. *Metalogicon* III, 3, [Mtl] p.114, l. 193; o. c. IV, 3, [Mtl], p. 142, l. 18.

lium amicorum, ut officium docentis aggrederer. Parui. Reuersus itaque in
135 fine triennii repperi magistrum Gillebertum, ipsumque audiui in logicis et
in diuinis, sed nimis cito subtractus est. Successit Rodbertus Pullus, quem
uita pariter et scientia commendabant. Deinde me excepit Simon Pexia-
censis, fidus lector, sed obtusior disputator. Sed hos duos in solis theolo-
gicis habui praeceptores. Sic fere duodennium mihi elapsus est, diuersis
140 studiis occupato. Iucundum itaque uisum est, ueteres quos reliqueram et
quos adhuc | dialectica detinebat in monte reuisere socios, conferre cum
eis super ambiguitatibus pristinis, ut nostrum inuicem ex collatione mutua
commetiremur profectum. Inuenti sunt qui fuerant et ubi. Neque enim ad
palmum uisi sunt processisse. Ad quaestiones pristinas dirimendas, nec
145 propositiunculam unam adiecerant. Quibus urgebant stimulis, eisdem et
ipsi urgebantur. Profecerant in uno dumtaxat, dedidicerant modum, mo-
destiam nesciebant. Adeo quidem, ut de reparatione eorum posset despe-
rari. Expertus itaque sum quod liquido colligi potest, quia sicut dialectica
alias expedit disciplinas, sic si sola fuerit iacet exanguis et sterilis, nec ad
150 fructum philosophiae fecundat animam, si aliunde non concipit.

p. 73

abych se dal na učitelské povolání. Poslechl jsem, a tak jsem se po třech letech vrátil do Paříže a shledal se s magistrem Gilbertem. Ten mne učil logice i teologii, ale příliš rychle mi byl odňat. Po něm mne učil Robert Pullus, věhlasný svým životem i věděním. Pak mne přijal do učení Šimon z Poissy, spolehlivý interpret, ale těžkopádný disputant. Tito dva však byli 150R
mými učiteli jen v theologických disciplínách. Tak mi, zabranému do studia různých věd, uplynulo téměř dvanáct let. Připadalo mi proto lákavé podívat se na své bývalé kolegy — které jsem opustil na Hoře svaté Jenovéfy a které tam dosud poutala dialektika — a porozprávět s nimi o našich někdejších sporných otázkách, abychom společně porovnali, kam jsme za- 155R
tím pokročili. Leč našel jsem je na stejném místě a stejné, jako byli dříve. Zdálo se mi, že nepokročili ani o píd'. Nepřišli ani na jeden drobný návrh, jak ty problémy řešit. Palčivými otázkami, kterými trápili jiné, trápili i sebe. Dosáhli nanejvýš toho „pokroku“, že se odnaučili smyslu pro míru a skromnost, a to do té míry, že nebylo naděje na jejich návrat do někdejšího stavu. A tak jsem učinil zkušenost s něčím, co lze i s jistotou odvodit: 160R
že stejně jako je dialektika ku prospěchu jiným disciplínám, tak je sama o sobě neplodná a jako tělo bez krve a že nemůže duši přinášet plod filosofie, není-li počata z vnějšku.

Shrnutí

Práce prezentuje původní český překlad významné části díla *Policraticus* Jana ze Salisbury. Studie předcházející vlastnímu překladu mapuje na základě dostupné literatury k tématu Janův život a ukazuje *Policraticus*, a částečně i ostatní dílo, v jeho kontextu. V dodatku jsou přeloženy další k tématu relevantní úryvky z Janova díla.

This diploma thesis presents original czech translation of Policraticus by John of Salisbury. Introductory study maps, based on literature, John's life and shows its influence on Policraticus as well as his other works. A few relevant pieces from John's other works are translated in Appendix.